

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ

**«Базове дослідження стану та напрямів розвитку
екологічної політики України та перспектив посилення
участі організацій громадянського суспільства
у розробці та впровадженні політик,
дружніх до довкілля»**

(період: 2018 - січень 2019)

Виконавці:

дослідницька група (Матус С.А., Левіна Г.М., Карпюк Т.С., Денищик О.Ю.)

на замовлення Міжнародного фонду «Відродження»

Київ, 2019

Зміст

Зміст.....	2
Перелік умовних скорочень.....	3
Вступ.....	4
ЧАСТИНА 1. ЗАГАЛЬНИЙ СТАН У СФЕРІ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ	
1. Опис основних екологічних проблем України/регіонів/областей.....	7
1. Зміна клімату.....	7
2. Забруднення атмосферного повітря.....	14
3. Проблеми водних ресурсів.....	19
4. Деградація та забруднення ґрунтів.....	29
5. Проблеми, пов'язані з експлуатацією надр.....	33
6. Збереження біорізноманіття.....	35
7. Поводження з відходами.....	41
8. Проблеми окремих територій (нелегальний видобуток бурштину, стан довкілля Донбасу, зона відчуження).....	53
	56
2. Основні стратегічні пріоритети державної екологічної політики України.....	56
2.1. Основні базові, комплексні стратегічні документи державної екологічної політики України.....	56
2.2. Стратегічні документи державної екологічної політики України за певними напрямками.....	59
2.3. Інші стратегічні документи державної політики (загального характеру).....	66
Висновки до частини 1.....	74
ЧАСТИНА 2. МІСЦЕ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА КАРТІ ПРОЦЕСІВ В ЕКОЛОГІЧНІЙ СФЕРІ	
Етап 1. Виявлення активних ОГС, які займаються вирішенням екологічних питань в Україні.....	76
Етап 2. Бюджетне фінансування реалізації ОГС екологічних проектів в Україні протягом 2017-2018 років (за рахунок коштів обласних фондів охорони навколишнього природного середовища чи інших коштів обласних бюджетів).....	78
Етап 3. Проведення 6 фокус-груп в регіонах України із представниками ОГС, які займаються екологічною тематикою.....	90
Етап 4. Проведення анкетування (он-лайн і паперового) ОГС, які займаються екологічною тематикою по всій території України та в регіонах.....	98
Етап 5. Висновки і рекомендації до частини 2.....	104
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	108
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	113

Перелік умовних позначень

АР – Автономна Республіка

БО – Благодійна організація

ВВП – Валовий внутрішній продукт

ГМО – Генетично змінені організми

ГО – Громадська організація

ЄС – Європейський Союз

ЖКГ – Житлово-комунальне господарство

КМУ – Кабінет Міністрів України

МГЕЗК (ІРСС) - Міжнародна група експертів зі зміни клімату

Мінрегіон – Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України

НПП – Національний природний парк

НПС – Навколишнє природне середовище

ОВД – Оцінка впливу на довкілля

ОДА – Обласна державна адміністрація

ОГС – Організації громадянського суспільства

ОМС – Органи місцевого самоврядування

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ОТГ – Об'єднана територіальна громада

ПЗФ – Природно-заповідний фонд

ТПВ – Тверді побутові відходи

Вступ

Однією із основних засад внутрішньої та зовнішньої політики України є збереження навколишнього середовища та його складових, що є життєвонеобхідним для існування людини, її нинішнього й майбутніх поколінь.

З метою виконання цього Україна визнає забезпечення екологічної безпеки одним із основних напрямів державної політики національної безпеки України.

По своїй суті державна екологічна політика, серед іншого, спрямована на вирішення існуючих екологічних проблем, що призводять до негативних екологічних, соціальних та економічних наслідків, а також на попередження їх виникнення й поширення тощо.

У даному дослідженні було розглянуто наступні екологічні проблеми в розрізі 5 регіонів України (Північного, Південного, Центрального, Західного, Східного):

- 1) зміна клімату;
- 2) забруднення атмосферного повітря;
- 3) проблеми водних ресурсів;
- 4) деградація та забруднення ґрунтів;
- 5) проблеми, пов'язані з експлуатацією надр;
- 6) збереження біорізноманіття;
- 7) поводження з відходами;
- 8) проблеми окремих територій (нелегальний видобуток бурштину, стан довкілля Донбасу, зона відчуження).

Важливу роль у формуванні та реалізації екологічної політики на державному та регіональному рівні, а також у збереженні навколишнього середовища, відіграє громадськість, зокрема ОГС (для даного дослідження - організації громадянського суспільства/неурядові організації).

Метою даного дослідження є здійснення базового «зрізу» загальної ситуації у сфері навколишнього середовища в Україні для фінансування основних проблем, процесів і потреб (станом на 31 січня 2019 року), пов'язаних із захистом довкілля у національному, місцевому, регіональному і глобальному вимірі, та визначення рівня залученості і ролі ОГС України у формуванні екологічної політики та вирішенні екологічних питань.

Предметом дослідження є:

- 1) загальний стан у сфері навколишнього середовища в Україні (з виокремленням основних екологічних проблем України та її регіонів, актуальних для вирішення в найближчій перспективі);
- 2) місце і роль ОГС на карті процесів в екологічній сфері.

З метою обробки отриманих даних для 24 областей України (без врахування АР Крим) та проведення узагальнюючого порівняльного аналізу, були використані підходи щодо умовного поділу території держави на 5 основних територіальних кластерів:

Західний регіон: Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька області;

Північний регіон: Волинська, Рівненська, Житомирська, Київська області;

Східний регіон: Чернігівська, Сумська, Полтавська, Харківська області, а також території Луганської області, що перебувають під контролем української влади;

Південний регіон: Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька області, а також окремі території Донецької області, що перебувають під контролем української влади;

Центральний регіон: Хмельницька, Вінницька, Черкаська, Кіровоградська, Дніпропетровська області.

Джерело: карта та поділ території України наведені з дослідження «Охорона довкілля та громадяни України. Дослідження практик, цінностей та суджень», 2018¹

Методологія дослідження.

З метою виявлення основних екологічних проблем України та її 5 регіонів були: (1) досліджені письмові, в тому числі офіційні, та інші відкриті дані² (станом до 31.01.2019 р., на які є посилання по тексту дослідження, а також у «Списку використаних джерел»); (2) здійснено огляд основних стратегічних документів державної екологічної політики та інших (станом до 31.01.2019 р., на які є посилання по тексту дослідження, а також у «Списку використаних джерел»); (3) проведено анкетування (он-лайн і паперове), а також 6 фокус-груп в кожному із 5 регіонів України з представниками ОГС екологічного спрямування.

З метою з'ясування на карті процесів в Україні місця і ролі ОГС, що здійснюють діяльність на території України у екологічній сфері, були: (1) проаналізовані відомості з Реєстру громадських об'єднань (<http://rgo.informjust.ua/>) та відібрані ОГС спрямування «охорони природи» по областях України (з наступним групуванням по 5 регіонам), які мають веб-сторінку та/або facebook сторінку; (2) досліджені відомості з Єдиного реєстру оцінки впливу на довкілля (ОВД) (<http://eia.menr.gov.ua/search>) та виявлені ОГС, які надавали зауваження і пропозиції до планованої діяльності та документів з ОВД (за період: 2018-січень 2019); (3) зібрані списки членів наступних мереж ОГС: Української Кліматичної мережі (<http://climategroup.org.ua/>) та велосипедної мережі; (4) проаналізований склад учасників (4.1) Робочої групи № 5 Української сторони Платформи громадянського суспільства Україна–ЄС (робоча група 5 «Енергетика, транспорт, довкілля та зміна клімату»), (4.2) Української національної платформи Форуму громадянського суспільства Східного партнерства (робоча група 3: «Довкілля, зміна клімату та енергетична безпека»); (5) досліджений склад членів громадських рад при Міністерстві екології та природних ресурсів України та громадських рад при обласних держадміністраціях; (6) досліджені регіональні доповіді про стан навколишнього середовища областей (2016-2017 роки) та екологічні паспорти областей на предмет діяльності ОГС спрямування «охорони природи», які в них згадані; (7) досліджена практика фінансування екологічних проектів ОГС із місцевих, зокрема, обласних бюджетів, у тому числі обласних фондів охорони навколишнього природного середовища (за 2017-2018 роки); (8) проведено анкетування (он-лайн і паперове), а також 6 фокус-груп в 5 регіонах України з представниками ОГС екологічного спрямування.

Масштаб дослідження: (а) термін проведення дослідження: з 1 лютого по 31 травня 2019 року; (б) географія дослідження: всеукраїнський рівень: Україна та всі області (крім АР Крим та територій України, що не знаходяться під контролем української влади).

¹Охорона довкілля та громадяни України. Дослідження практик, цінностей та суджень, травень 2018. URL: <http://www.rac.org.ua/uploads/content/481/files/envportraitpollreport2018.pdf>

² Деякі відомості можуть мати похибку через недосконалі вихідні дані статистики.

В результаті дослідження були сформовані висновки й рекомендації щодо основних екологічних проблем України з розбивкою їх актуальності для 5 регіонів України та щодо місця і ролі ОГС спрямування «охорони природи», їх активностей, проблем діяльності.

Частина 1. Загальний стан у сфері навколишнього середовища в Україні

1. Опис основних екологічних проблем України/регіонів/областей

1. Зміна клімату

Термін «зміна клімату» означає зміну клімату, яка прямо або непрямо обумовлена діяльністю людини, породжує зміни у складі глобальної атмосфери і накладається на природне коливання клімату, що спостерігаються протягом порівняльних періодів часу.

Рамкова конвенція ООН про зміну клімату³

В більш пізніх документах МГЕЗК (IPCC) – Міжнародної групи експертів зі змін клімату, про «зміну клімату» говориться як про кліматичні зміни в часі, спричинені **не тільки людською діяльністю, а й природними процесами⁴**.

Зміна клімату є однією з основних проблем світового розвитку з потенційно серйозними загрозами для глобальної економіки та міжнародної безпеки **внаслідок підвищення прямих і непрямих ризиків**, пов'язаних з енергетичною безпекою, забезпеченням продовольством і питною водою, стабільним існуванням екосистем, ризиків для здоров'я і життя людей⁵.

Основними напрямками діяльності в Україні щодо запобігання зміні клімату, які зазначені у Концепції з реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року є:

- **скорочення антропогенних викидів** і збільшення абсорбції парникових газів та забезпечення поступового переходу до низьковуглецевого розвитку держави;
- **адаптація до зміни клімату**, підвищення опірності та зниження ризиків, пов'язаних із зміною клімату⁴.

1.1. Скорочення антропогенних викидів парникових газів

Згідно з Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату, в результаті людської діяльності відбулося істотне збільшення концентрації парникових газів в атмосфері, що посилює природний парниковий ефект, і може призвести до додаткового потепління поверхні і атмосфери Землі та несприятливо вплинути на природні екосистеми і людство⁶.

У документах Робочої групи МГЕЗК говориться, що найбільший внесок у зміну клімату дають сполуки, які відносяться до «парникових газів»: насамперед вуглекислий газ (діоксид вуглецю) і метан⁷.

³ Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату, 1992 (ратифікована Законом України від 29.10.1996 р. № 435/96-ВР). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044

⁴ TAR Climate Change 2001: Impacts, Adaptation, and Vulnerability, Annex B: Glossary of Terms. URL: <https://www.ipcc.ch/report/ar3/wg2/>

⁵ Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.12.2016 р. № 932-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249573705>

⁶ Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату, 1992 (ратифікована Законом України від 29.10.1996 р. № 435/96-ВР). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044

⁷ Climate Change 2007: The Physical Science Basis. Summary for Policymakers. (IPCC). URL: <http://www.slvwd.com/agendas/Full/2007/06-07-07/Item%2010b.pdf>

1.1.1. Викиди діоксиду вуглецю

Найбільше викидів діоксиду вуглецю від стаціонарних джерел забруднення у 2017 році спостерігалось у **Центральному регіоні** (307 т/км²), а також в **Південному регіоні** (294 т/км²).

Найменше викидів діоксиду вуглецю на 1 км² має Північний регіон (56 т/км²) (див. рис. 1.1.)

Рисунок 1.1.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації зі Статистичного збірника «Довкілля України за 2017 рік», Державна служба статистики України, 2018⁸

Дніпропетровська область (Центральний регіон) займає перше місце щодо викидів діоксиду вуглецю серед областей України – 21%. Майже 30% загальної кількості викидів діоксиду вуглецю в країні здійснюють підприємства з двох областей Південного регіону: **Донецької та Запорізької**-(див. рис. 1.2.)

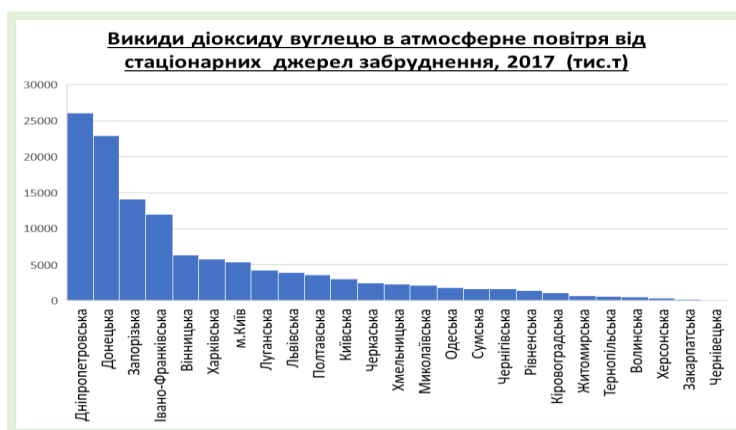

Рисунок 1.2.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації зі Статистичного збірника «Довкілля України за 2017 рік», Державна служба статистики України, 2018

1.1.2. Викиди метану

Найбільше викидів метану від стаціонарних джерел забруднення у 2017 році спостерігалось у **Центральному** (1,63 т/км²) та **Південному регіонах** (1,36 т/км²).

Найменше – у **Східному та Північному регіонах** (по 0,21 т/км²) (див. рис. 1.3.).

Рисунок 1.3.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації зі Статистичного збірника «Довкілля України за 2017 рік», Державна служба статистики України, 2018⁹

⁸ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

⁹ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

42,5% загальної кількості викидів метану в країні здійснюється підприємствами з двох областей **Центрального регіону: Дніпропетровської** (27,8 % від загальної кількості по країні), а також **Вінницької** (9,2% від загальної кількості по країні) (див. рис. 1.4.)

Перше місце серед областей України – **33,4%** від загальної кількості викидів метану по країні – займає **Донецька область (Південний регіон)** (див. рис. 1.4.)

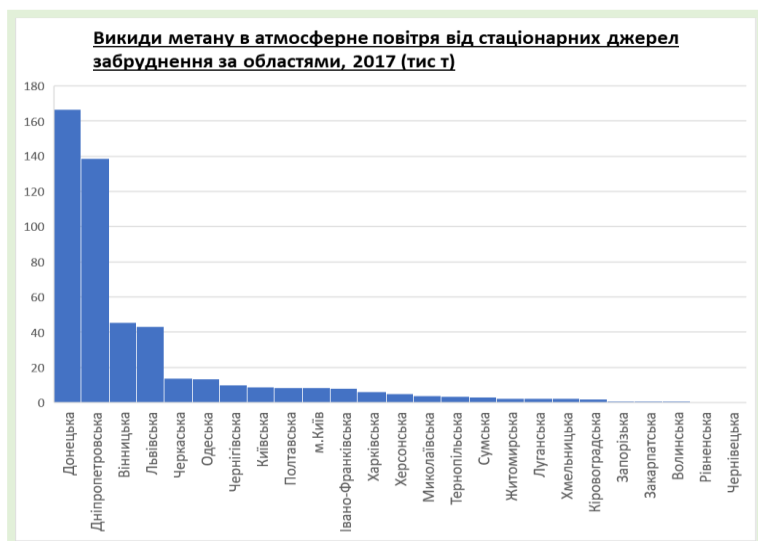

Рисунок 1.4.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації зі Статистичного збірника «Довкілля України за 2017 рік», Державна служба статистики України, 2018¹⁰

Висновок за регіонами України:

Проблема викидів таких парникових газів, як діоксид вуглецю і метан, є першочерговою для Центрального та Південного регіонів (табл. 1.1.).

Таблиця 1.1.

Викиди діоксиду вуглецю та метану в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення за регіонами України, 2017, (1 – найбільше викидів, 5 – найменше)

Порядок першочерговості для вирішення	1	2	3	4	5
викиди діоксиду вуглецю в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення за регіонами	ЦЕНТР	ПІВДЕНЬ	СХІД	ЗАХІД	ПІВНІЧ
викиди метану в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення	ЦЕНТР	ПІВДЕНЬ	ЗАХІД	СХІД	ПІВНІЧ

¹⁰ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

1.2. Адаптація до зміни клімату, підвищення опірності та зниження ризиків, пов'язаних із зміною клімату. Питання зміни основних метеорологічних процесів

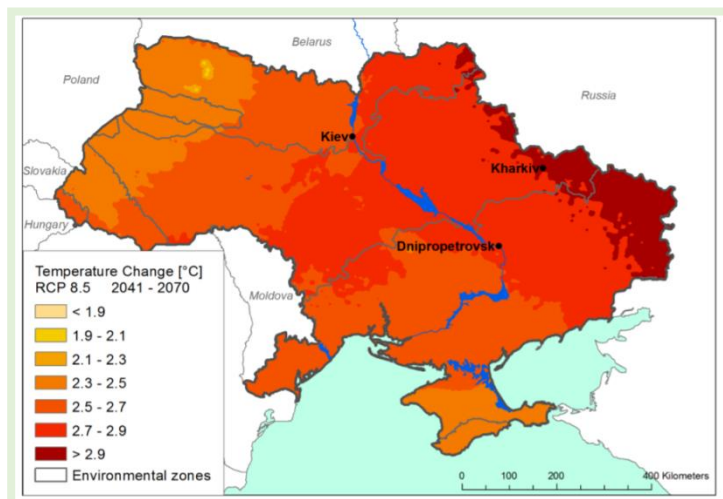
1.2.1. Підвищення температури

У звіті Інституту економічних досліджень та політичних консультацій «Вплив кліматичних змін на виробництво пшениці в Україні» йде мова про те, що історичні кліматичні дані показують **ріст температури** в Україні, а кліматичні прогнози вказують на подальший ріст температури.

На період 2010-2070 рр. прогнозується підвищення температури по всій території України (рис. 1.5.).

Найвищий ріст температур передбачається в **Східному та Центральному** регіонах України (табл. 1.2.).

Рисунок 1.5. Середня зміна температури в період 2040-2070 рр. порівняно з 1976-2005 рр. за кривою RCP 8,5

Джерело: Звіт з аграрної політики «Вплив кліматичних змін на виробництво пшениці в Україні», Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2016¹¹

Таблиця 1.2.

Середня зміна температури в період 2040-2070 рр. порівняно з 1976-2005 рр. за регіонами України

Порядок пріоритетності для вирішення	1	2	3	4	5
Середня зміна температури в період 2040-2070 рр. порівняно з 1976-2005 рр.	СХІД	ЦЕНТР	ПІВДЕНЬ	ПІВНІЧ	ЗАХІД
зміна температури, °C	2,7-2,9+	2,1-2,7	2,1-2,5	2,1-2,3	1,9-2,3

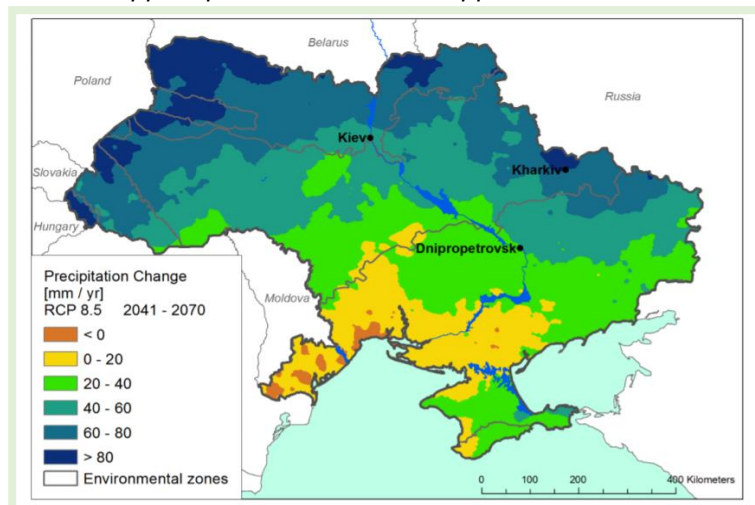
¹¹ Звіт з аграрної політики «Вплив кліматичних змін на виробництво пшениці в Україні» (APD/APR/02/2016) / Д. Мюллер, А. Юнгандreas, Ф. Кох, Ф. Шірхорн. Проект «Німецько-український агрополітичний діалог». Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. К., 2016. URL: https://apd-ukraine.de/images/APD_APR_05-2016_impact_on_wheat_ukr_fin.pdf

1.2.2. Зміна кількості опадів

На період 2010-2070 рр. прогнозується підвищення кількості опадів майже по всій території України, окрім деяких областей Південного регіону.

Найвища зміна кількості опадів передбачається в **Північному та Західному регіонах** (див. рис. 1.6. та табл. 1.3.).

Рисунок 1.6. Середня зміна кількості опадів в період 2040-2070 рр. порівняно з 1976-2005 рр.

Джерело: Звіт з аграрної політики «Вплив кліматичних змін на виробництво пшениці в Україні», Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2016¹²

Таблиця 1.3.

Середня зміна кількості опадів в період 2040-2070 рр. порівняно 1976-2005 рр. за регіонами України

Порядок першочерговості для вирішення	1	2	3	4	5
Середня зміна кількості опадів в період 2040-2070 рр. порівняно з 1976-2005 рр.	ПІВНІЧ	ЗАХІД	СХІД	ЦЕНТР	ПІВДЕНЬ
зміна опадів мм/рік	на 60-80+	на 60-80+	на 40-60+	на 20-40	на 0-20

¹² Звіт з аграрної політики «Вплив кліматичних змін на виробництво пшениці в Україні» (APD/APR/02/2016) / Д. Мюллер, А. Юнгандreas, Ф. Кох, Ф. Шірхорн. Проект «Німецько-український агрополітичний діалог». Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. К., 2016. URL: https://apd-ukraine.de/images/APD_APR_05-2016_impact_on_wheat_ukr_fin.pdf

1.2.3. Затоплення територій

Можливі наслідки для України від підняття рівня моря через зміни клімату досліджено у 2018 році Центром екологічних ініціатив «Екодія». Як контрольний для моделювання зони затоплення було обрано 2100 рік. Результати даного дослідження прогнозують можливість серйозного впливу на берегову зону України підвищення рівня Чорного і Азовського морів¹³ (див. рис. 1.7.).

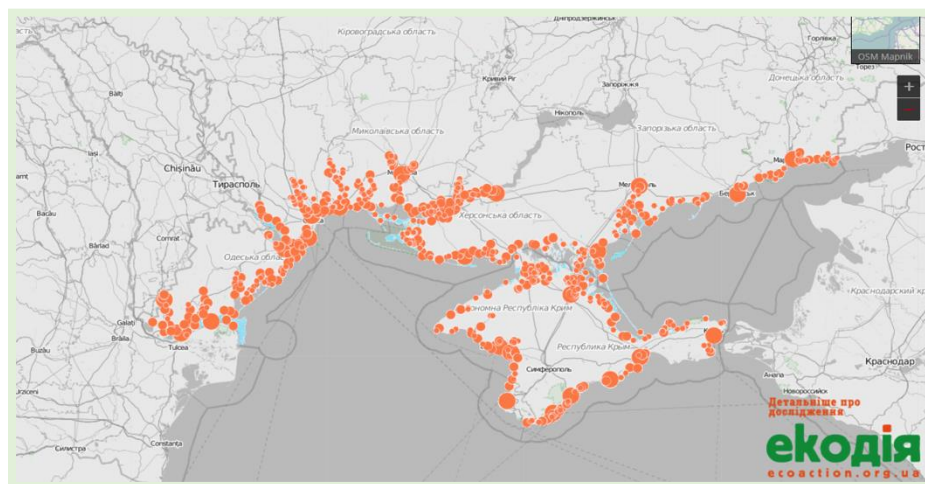

Рисунок 1.7. Можлива зона затоплення (населені пункти) внаслідок прогнозованого збільшення рівня моря, 2100 р.

Джерело: Інтерактивна карта «Ukraine Sea Change Map», Центр екологічних ініціатив «Екодія», 2018¹⁴.

Розглядається ймовірність часткового затоплення територій наступних областей (табл. 1.4.).

Таблиця 1.4.

Прогноз затоплення територій України

Південний регіон	Частка території області, яка буде затоплена, %
Донецька область	5,9
Запорізька область	0,3
Миколаївська область	2,2
Одеська область	8,1
Херсонська область	7,1

Джерело: «Вода близько. Підвищення рівня моря в Україні внаслідок зміни клімату», Центр екологічних ініціатив «Екодія», 2018¹⁵

Висновок за регіонами України:

Впливу від підняття рівня моря зазнає **Південний регіон** України (див. табл. 1.5.).

¹³ Вода близько. Підвищення рівня моря в Україні внаслідок зміни клімату (повний звіт за результатами дослідження) / Голубцов О.Г., Біатов А.П., Селіверстов О.Ю., Садогурська С.С. Центр екологічних ініціатив «Екодія». URL: https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/voda_blyzko_report_full-c.pdf

¹⁴ Інтерактивна карта «Ukraine Sea Change Map». Центр екологічних ініціатив «Екодія». URL: <http://ecoaction.org.ua/projects/sealevel/index.html>

¹⁵ Вода близько. Підвищення рівня моря в Україні внаслідок зміни клімату (повний звіт за результатами дослідження) / Голубцов О.Г., Біатов А.П., Селіверстов О.Ю., Садогурська С.С. Центр екологічних ініціатив «Екодія». URL: https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/voda_blyzko_report_full-c.pdf

Таблиця 1.5.

Можливий вплив на регіони України від підняття рівня моря внаслідок зміни клімату, 2100 р.

Вплив (затоплення території) від підняття рівня моря внаслідок зміни клімату	ПІВДЕНЬ	ЗАХІД	СХІД	ЦЕНТР	ПІВНІЧ
Так/Ні	Так	Ні	Ні	Ні	Ні

Загальні висновки за регіонами України (зміна клімату):

1. Проблема **скорочення викидів від стаціонарних джерел**, що спричиняють «парниковий ефект», зокрема діоксиду вуглецю і метану, є важливою і потребує вирішення особливо в **Центральному та Південному регіонах** як таких, що мають найвищі показники щодо даного забруднення (табл. 1.6.).

2. **План дій щодо адаптації до зміни клімату**, підвищення опірності та зниження ризиків, пов'язаних із зміною клімату, першочергово має бути розроблений та імплементований в наступних регіонах за такими напрямками:

- 1) у Східному та Центральному регіонах – підвищення температури;
- 2) у Північному та Західному регіонах – збільшення кількості опадів;
- 3) у Південному регіоні – затоплення територій.

Таблиця 1.6.

Загальний висновок за регіонами України

Регіон України	Викиди в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення (1 – найбільші показники, 5 – найменші)		Вплив порівняно з іншими регіонами (1 – найбільший вплив, 5 – найменший)		Вплив (затоплення території) від підняття рівня моря внаслідок зміни клімату
	діоксиду вуглецю	метану	від підвищення температури	від підвищення кількості опадів	
ПІВДЕНЬ	2	2	3	5	Так
ЗАХІД	4	3	5	2	Ні
ЦЕНТР	1	1	2	4	Ні
СХІД	3	4	1	3	Ні
ПІВНІЧ	5	5	4	1	Ні

Джерело: створено для даного дослідження на підставі інформації зі Звіту «Вода близько. Підвищення рівня моря в Україні внаслідок зміни клімату» (Центр екологічних ініціатив «Екодія, 2018»¹⁶; Звіту з аграрної політики «Вплив кліматичних змін на виробництво пшениці в Україні» (Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2016)¹⁷ та Статистичного збірника «Довкілля України за 2017 рік» (Державна служба статистики України, 2018)¹⁸.

¹⁶ Вода близько. Підвищення рівня моря в Україні внаслідок зміни клімату (повний звіт за результатами дослідження) / Голубцов О.Г., Біатов А.П., Селіверстов О.Ю., Садогурська С.С. Центр екологічних ініціатив «Екодія». URL: https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/voda_blyzko_report_full-c.pdf

¹⁷ Звіт з аграрної політики «Вплив кліматичних змін на виробництво пшениці в Україні» (APD/APR/02/2016) / Д. Мюллер, А. Юнгандреас, Ф. Кох, Ф. Шірхорн. Проект «Німецько-український агрополітичний діалог». Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. К., 2016. URL: https://apd-ukraine.de/images/APD_APR_05-2016_impact_on_wheat_ukr_fin.pdf

¹⁸ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

2. Забруднення атмосферного повітря

Забруднення атмосферного повітря – змінення складу і властивостей атмосферного повітря в результаті надходження або утворення в ньому фізичних, біологічних факторів і (або) хімічних сполук, що можуть несприятливо впливати на здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища.

Закон України «Про охорону атмосферного повітря»¹⁹

Як зазначається в Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», забруднення атмосферного повітря є однією з найгостріших екологічних проблем. На сьогодні рівень забруднення атмосферного повітря великих міст і промислових регіонів є високим, незважаючи на спад виробництва в Україні²⁰.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, забруднення повітря є одним з основних факторів ризику для здоров'я, пов'язаних з навколишнім середовищем. Чим нижче рівні забруднення повітря, тим менше серцево-судинних і респіраторних захворювань як в тривалій, так і в короткостроковій перспективі²¹.

Міністерство екології та природних ресурсів України в Національній доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2015 році зазначає, що найбільше забруднюючих речовин надійшло в атмосферу: (а) зі стаціонарних джерел – **63,2%** викидів від їхнього загального обсягу; від пересувних джерел - **36,8 %** (рис. 2.1.).

Рисунок 2.1.

Розподіл викидів в атмосферне повітря в Україні, 2015 р.

Джерело: створено для даного дослідження на підставі інформації з Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2015 році²²

¹⁹ Закон України «Про охорону атмосферного повітря» від 16.10.1992 р. № 2707-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12>

²⁰ Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>

²¹ Качество атмосферного воздуха и здоровье. Основные факты. Информационный бюллетень. Всемирная организация здравоохранения. 02 мая 2018 года. URL: [https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/ambient-\(outdoor\)-air-quality-and-health](https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/ambient-(outdoor)-air-quality-and-health)

²² Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2015 році. URL: <https://menr.gov.ua/news/31768.html>

2.1. Пересувні джерела забруднення

Пересувне джерело забруднення – транспортний засіб, рух якого супроводжується викидом в атмосферне повітря забруднюючих речовин. Зокрема, автомобільний, залізничний, авіаційний, водний транспорт та виробнича техніка.

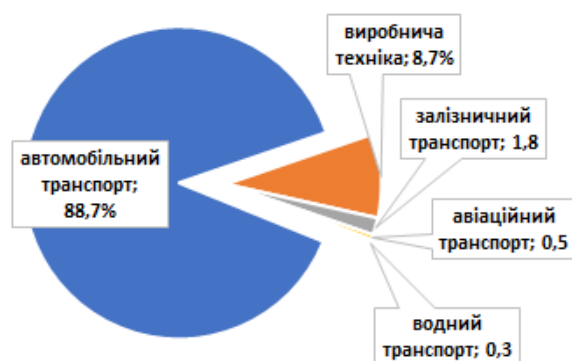
*Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік»,
Державна служба статистики України, 2018²³*

Міністерство екології та природних ресурсів України в Національній доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2015 році зазначає, що від пересувних джерел в атмосферне повітря надійшло **1663,9 тис.т** забруднюючих речовин.

Переважну більшість таких викидів дає автомобільний транспорт, значно менше – виробничий транспорт, роль залізничного, авіаційного та водного транспорту у забрудненні атмосферного повітря є незначною (рис. 2.2).

Рисунок 2.2.

Розподіл викидів забруднюючих речовин від пересувних джерел забруднення

Джерело: створено для даного дослідження на підставі інформації з Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2015 році²⁴

Переведення транспортних засобів на безпечніші види палива, забезпечення постійного контролю за якістю палива на нафтопереробних підприємствах та автозаправних станціях, а також ефективне впровадження роботи контрольно-регулювальних і діагностичних пунктів та комплексних систем перевірки нормативів екологічної безпеки транспортних засобів призведе до мінімізації забруднення атмосферного повітря викидами від пересувних джерел забруднення²⁵.

2.2. Стаціонарні джерела забруднення

Стаціонарне джерело забруднення – нерухомий об'єкт, що зберігає свої просторові координати протягом певного часу та здійснює викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

*Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік»,
Державна служба статистики України, К., 2018²⁶*

²³ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

²⁴ Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2015 році. Веб-сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: <https://menr.gov.ua/news/31768.html>

²⁵ Закон України «Про охорону атмосферного повітря» від 16.10.1992 р. № 2707-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12>

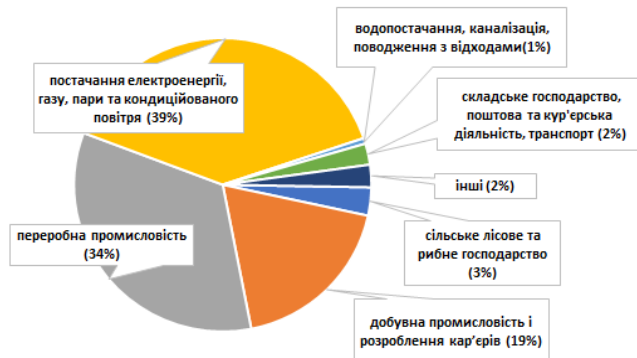
²⁶ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

У 2017 році від стаціонарних джерел в атмосферне повітря надійшло **2584,9 тис.т** забруднюючих речовин²⁷.

У розрізі видів економічної діяльності $\frac{3}{4}$ обсягів таких викидів (без урахування діоксиду вуглецю) припадає на постачання енергоносіїв засобом постійної інфраструктури (електроенергії, газу тощо) та на переробну промисловість (рис. 2.3).

Рисунок 2.3.

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у розрізі видів економічної діяльності, 2017 (%)

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації зі Статистичного збірника «Довкілля України за 2017 рік», Державна служба статистики України, 2018²⁸

У територіальному розрізі у 2017 році **Південний та Центральний регіони** характеризувалися найбільшими обсягами викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел серед регіонів України. Так, у Південному регіоні вони дорівнювали **1019,1 тис.т**, що в 8,5 разів більше, ніж викиди того ж року в Північному регіоні (див. рис. 2.4.). На **Донецьку область (Південний регіон)** припадає **30,4%** викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел в Україні, на **Дніпропетровську (Центральний регіон)** – **25,4%** (табл. 2.1.).

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у розрізі видів економічної діяльності за регіонами у 2017 році (рис. 2.5.) розподіляються наступним чином:

У **Західному регіоні** найбільша кількість викидів забруднюючих речовин (**73%**) в атмосферне повітря від стаціонарних джерел припадає на постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря.

Рисунок 2.4.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації зі Статистичного збірника «Довкілля України за 2017 рік», Державна служба статистики України, 2018²⁹

²⁷ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

²⁸ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

²⁹ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

Таблиця 2.1.

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за областями України у 2017 році

	Області України	тис.т
ЗАХІД	Закарпатська	3,2
	Львівська	109,1
	Івано-Франківська	198,3
	Тернопільська	10,6
	Чернівецька	3,3
	по регіону	324,5

	Області України	тис.т
ПІВНІЧ	Волинська	5,1
	Житомирська	10,3
	Київська	48,2
	Рівненська	9,6
	м. Київ	45,5
	по регіону	118,7

СХІД	Полтавська	55,9
	Чернігівська	31,6
	Сумська	20,3
	Харківська	45,0
	Луганська	75,1
	по регіону	227,9

ПІВДЕНЬ	Одеська	29,6
	Миколаївська	14,2
	Херсонська	9,6
	Запорізька	180,9
	Донецька	784,8
	по регіону	1019,1

ЦЕНТР	Вінницька	155,8
	Дніпропетровська	657,3
	Кіровоградська	12,2
	Хмельницька	21,1
	Черкаська	48,3
	по регіону	849,7

Джерело: таблицю створено для даного дослідження на підставі інформації зі Статистичного збірника «Довкілля України за 2017 рік», Державна служба статистики України, 2018³⁰

У **Північному регіоні** половину викидів забруднюючих речовин (**54%**) в атмосферне повітря від стаціонарних джерел припадає на постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря. Переробна промисловість є на другому місці (**20%**).

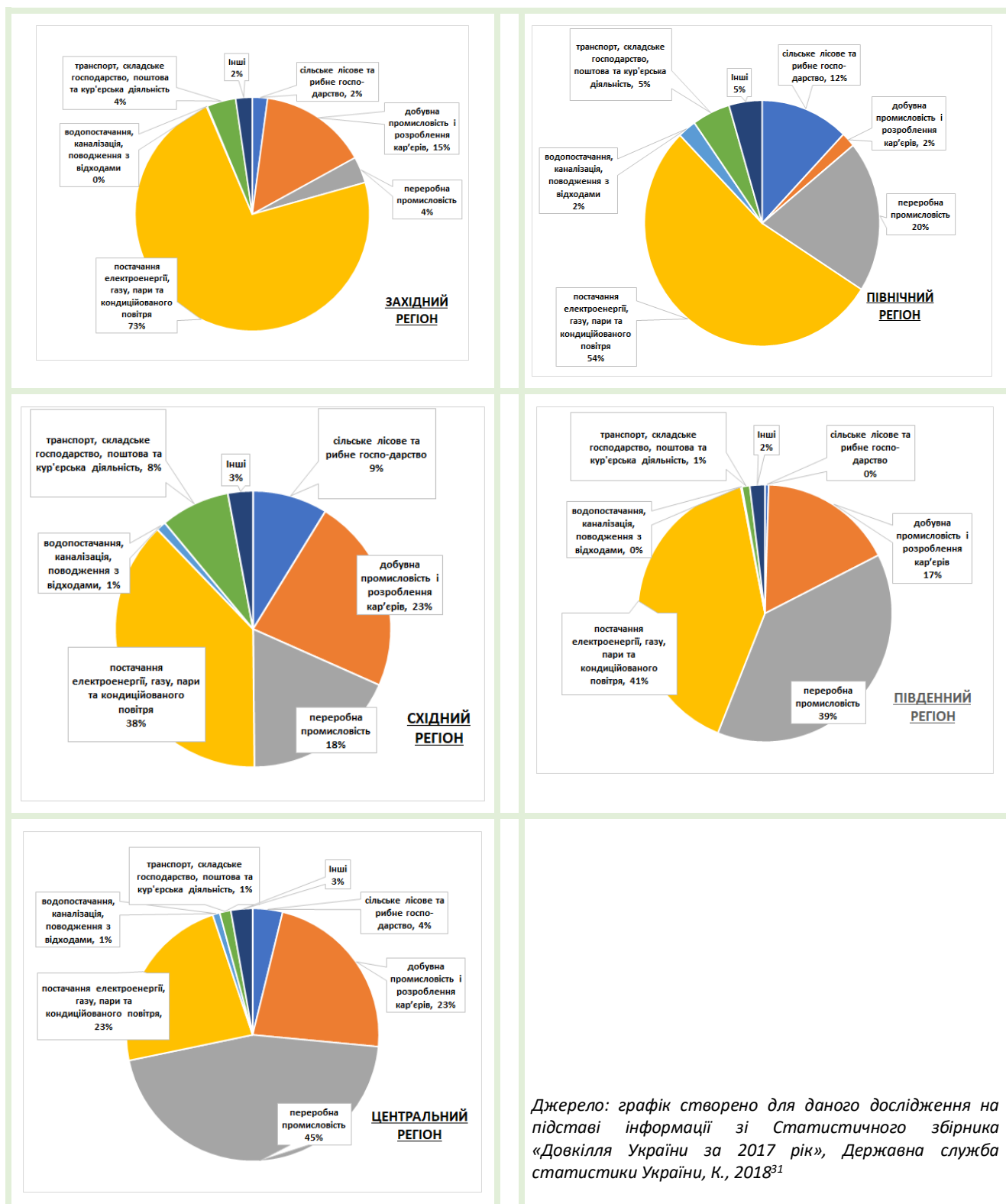
У **Східному регіоні** крім постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (38%), суттєву роль в забрудненні повітря відіграє – добувна промисловість (**23%**) і розроблення кар'єрів (**23%**).

У **Південному регіоні** найбільша кількість викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел припадає на постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (**41%**) та на переробну промисловість (**39%**).

У **Центральному регіоні** найбільша кількість викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел припадає на переробну промисловість (**45%**). Друге місце поділяють: постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (**23%**) і добувна промисловість і розроблення кар'єрів (**23%**).

³⁰ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

Рисунок 2.5. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у розрізі видів економічної діяльності за регіонами у 2017 році

³¹ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

3. Проблеми водних ресурсів

Водні ресурси — обсяги поверхневих, підземних і морських вод відповідної території. Всі води на території України є національним надбанням українського народу, однією з природних основ його економічного розвитку і соціального добробуту. Водні ресурси забезпечують існування людей, тваринного і рослинного світу і є обмеженими та уразливими природними об'єктами.

Водний Кодекс України³²

У Водній стратегії України до 2025 року (наукові основи) серед основних водних проблем виділяють:

- природний дефіцит водних ресурсів, а також їх нерівномірний розподіл по території та в часі;
- виснаження водних ресурсів внаслідок великого обсягу водозабору для господарських потреб;
- значний обсяг забруднюючих речовин, що надходять у річки;
- надмірне регулювання річкового стоку, що спричиняє додаткові втрати води на випаровування, уповільнення водообміну і, як наслідок, погіршення якості води і деградації русел³³.

3.1. Поверхневі води

3.1.1. Водозабезпеченість регіонів України

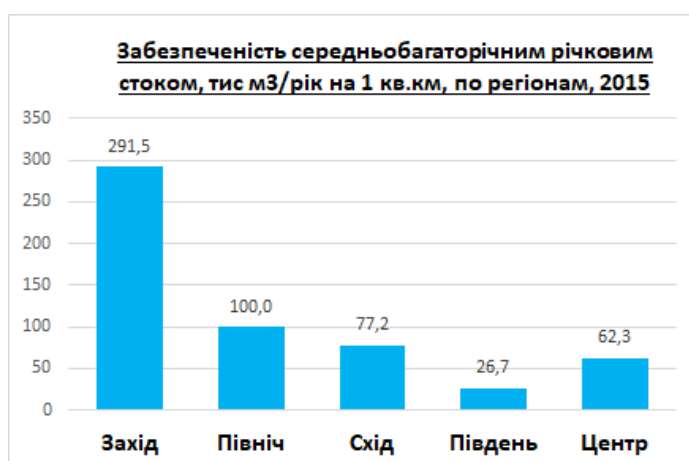
Україна належить до однієї з найменш водозабезпечених країн Європи, крім того ресурси поверхневих вод розподілені по території країни дуже нерівномірно.

Величина річкового стоку місцевого формування на 1 км² площі — важливий показник природного забезпечення водними ресурсами.

Західний регіон є найбільш забезпеченим ресурсами місцевого стоку, де на 1 км² території припадає від 200 до 600, а на одного жителя — від 2 до 6 тис. м³ води.

В той же час **Південний регіон** є найменш забезпеченим ресурсами поверхневих вод (рис. 3.1.).

Рисунок 3.1.

Джерело: створено для даного дослідження на підставі інформації Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2015 році³⁴

³² Водний кодекс України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%F2%E2%E0F0%E8%ED#w112>

³³ Водна стратегія України на період до 2025 року (наукові основи) / за науковою редакцією М. І. Ромашенка, М. А. Хвесика, Ю. О. Михайлова. К., 2015. 46с. URL: http://iwpim.com.ua/wp-content/uploads/2015/10/11_03_2015.pdf

³⁴ Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2015 році. Веб-сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: <https://menr.gov.ua/news/31768.html>

Серед найбільш водозапечених областей можна виділити **Закарпатську, Івано-Франківську і Львівську області** (Західний регіон). До найменш водозабезпечених відносяться – **Одеська, Запорізька і Миколаївська області** (Південний регіон), а також **Дніпропетровська область** (Центральний регіон) (рис. 3.2).

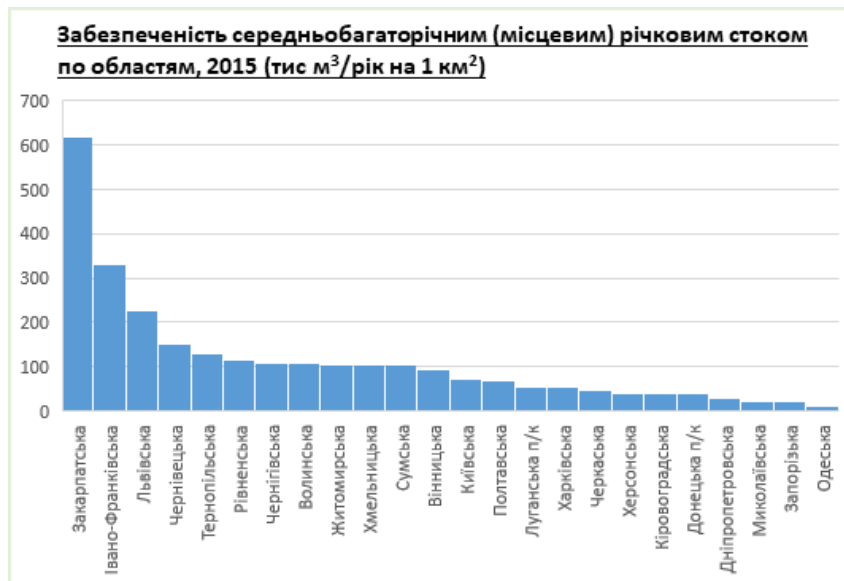

Рисунок 3.2.

Джерело: створено для даного дослідження на підставі інформації Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2015 році³⁵

Висновок за регіонами України:

Порядок першочерговості для вирішення	1	2	3	4	5
«МАЛО»-забезпеченість середньобаторічним (місцевим) річковим стоком	ПІВДЕНЬ	ЦЕНТР	СХІД	ПІВНІЧ	ЗАХІД
тис. м ³ на 1 км ²	26,7	62,3	77,2	100,0	291,5

3.1.2. Антропогенне навантаження на поверхневі води

Основним чинником антропогенного навантаження на поверхневі водні ресурси є все ще значні обсяги як споживання води в економічній діяльності, так і скидів забруднених вод.

Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2015 році, Міністерство екології та природних ресурсів України, 2017³⁶

³⁵ Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2015 році. Міністерство екології та природних ресурсів України, 2017. URL: <https://menr.gov.ua/news/31768.html>

³⁶ Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2015 році. Міністерство екології та природних ресурсів України, 2017. URL: <https://menr.gov.ua/news/31768.html>

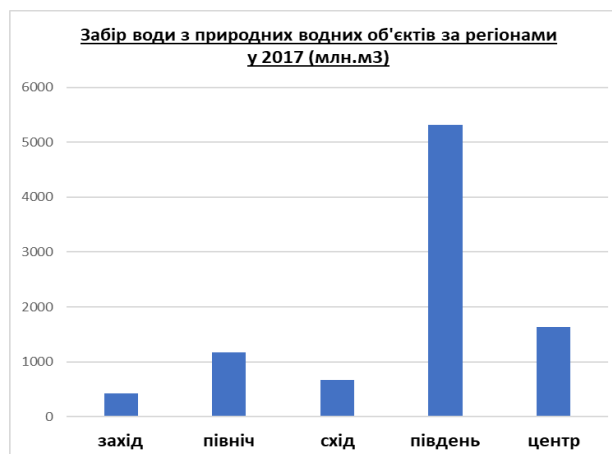
Обсяги споживання води

Водокористування в Україні здійснюється **нераціонально** і збільшуються непродуктивні **витрати води**, об'єм придатних до використання водних ресурсів внаслідок забруднення і виснаження зменшується.

Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року»³⁷

Регіони України різняться за масштабами водоспоживання. Так, **Південний регіон** займає перше місце щодо об'ємів забору води з природних об'єктів (див. рис. 3.3.).

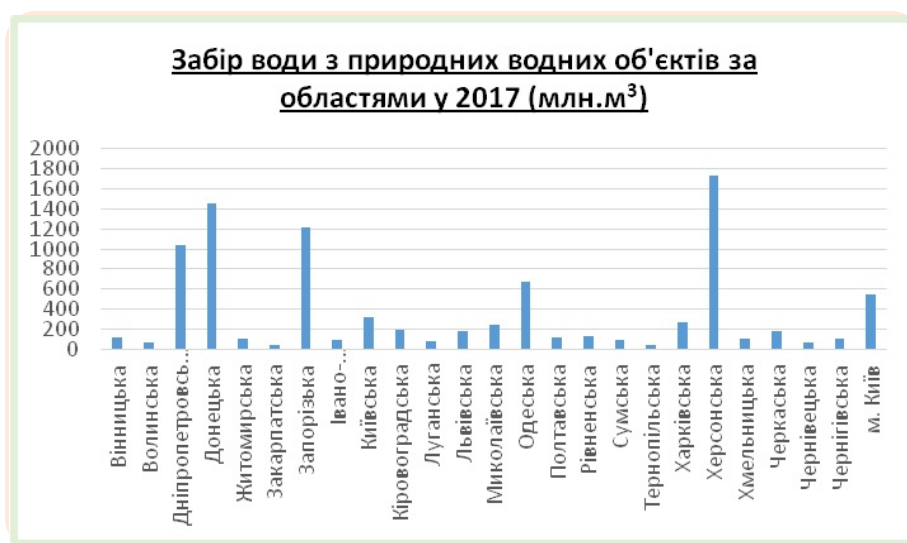
Рисунок 3.3.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації зі Статистичного збірника «Довкілля України за 2017 рік», Державна служба статистики України, К., 2018³⁸

Найбільше води з природних водних об'єктів забирають **Херсонська, Донецька, Запорізька області** (Південний регіон), а також **Дніпропетровська область** (Центральний регіон) (рис. 3.4.).

Рисунок 3.4.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації зі Статистичного збірника «Довкілля України за 2017 рік», Державна служба статистики України, 2018³⁹

Висновок за регіонами України:

Порядок першочерговості для вирішення	1	2	3	4	5
Забір води з природних водних об'єктів у 2017 році	ПІВДЕНЬ	ЦЕНТР	ПІВНІЧ	СХІД	ЗАХІД
млн.м³	5317	1636	1174	672	425

³⁷ Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>

³⁸ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

³⁹ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

Втрати при транспортуванні

Втрата води при транспортуванні – втрата води від місця забору до місця споживання (використання) на випаровування, фільтрування та інше. В показники не включаються обсяги води, яка передається для використання сторонньому споживачеві.

Статистичний збірник «Довкілля України за 2017»,
Державна служба статистики України, 2018⁴⁰

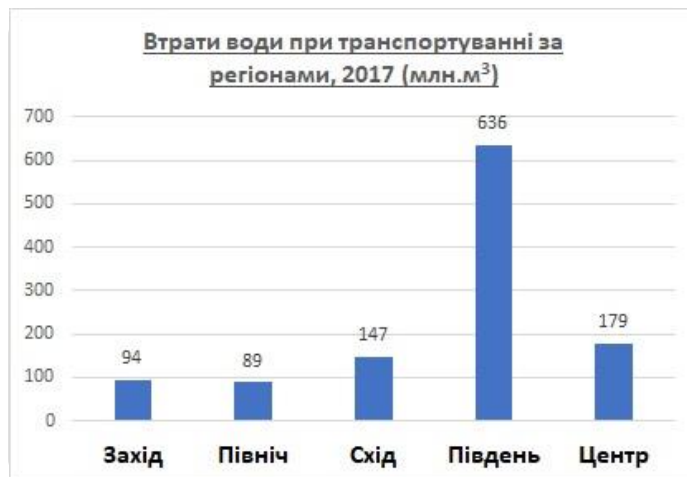
У 2017 році в Україні при транспортуванні було втрачено **1145 млн. м³** води⁴¹.

Найвищий показник втрат води при транспортуванні у 2017 р. був у Південному регіоні – 636 млн. м³.

Найнижчі показники зафіксовані в Північному (89 млн. м³) та Західному регіонах (94 млн. м³) (рис. 3.5.).

Найбільше води втрачається при транспортуванні в Донецькій (225 млн. м³) і в Херсонській (187 млн. м³) областях (Південний регіон) (рис. 3.6.).

Рисунок 3.5.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації зі Статистичного збірника «Довкілля України за 2017 рік», Державна служба статистики України, 2018⁴²

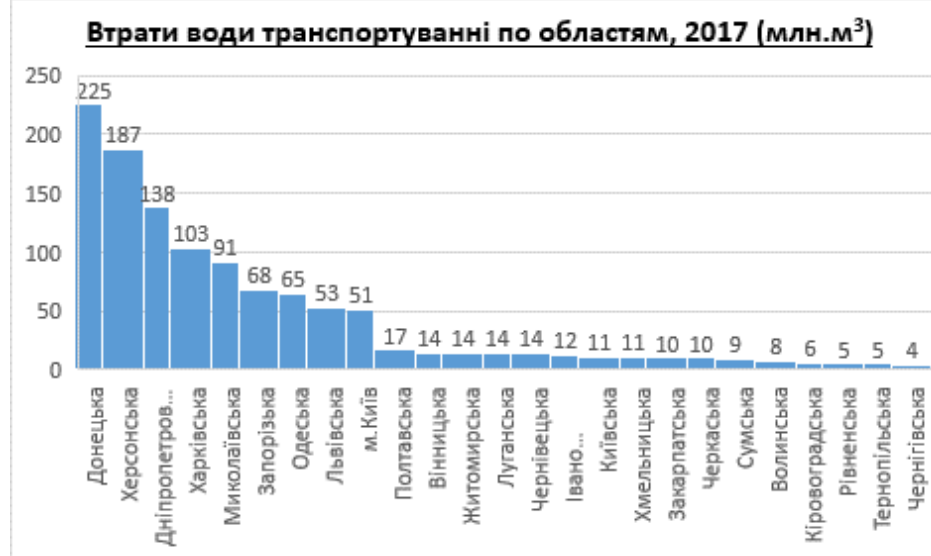

Рисунок 3.6.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації зі Статистичного збірника «Довкілля України за 2017 рік», Державна служба статистики України, 2018

Висновок за регіонами України:

Порядок першочерговості для вирішення	1	2	3	4	5
	ПІВДЕНЬ	ЦЕНТР	СХІД	ЗАХІД	ПІВНІЧ
Втрати води при транспортуванні, 2017 млн.м ³	636	179	147	94	89

⁴⁰ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

⁴¹ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

⁴² Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

Забруднення водних об'єктів

Значна частина водних об'єктів України характеризується **високим ступенем забруднення** і низькою якістю води.

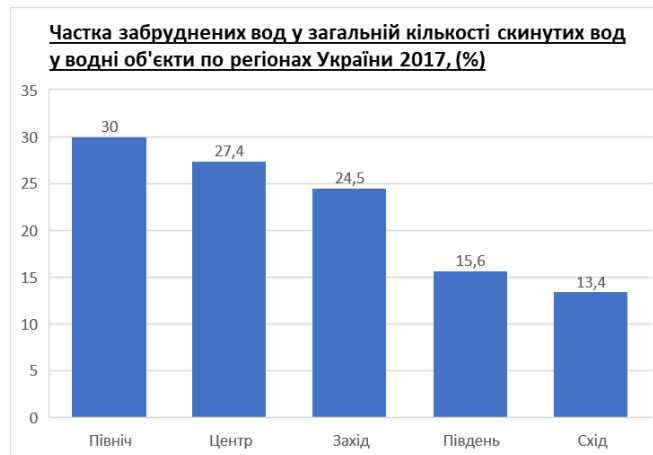
Водна стратегія України на період до 2025 року (наукові основи)⁴³

Скид забруднюючих речовин підприємств **промисловості** та **комунального господарства**, а також стоки з **сільськогосподарських територій** і територій, зайнятих **сміттєзвалищами** мають значний негативний вплив на водні об'єкти.

Частка забруднених у загальній кількості скинутих вод у водні об'єкти в середньому по Україні досягає **20,3 %**⁴⁴.

Найбільший % забруднених вод у загальній кількості скинутих вод у водні об'єкти спостерігається у **Північному** – 30% і **Центральному** – 27,4 % регіонах (рис. 3.7.).

Рисунок 3.7.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації зі Статистичного збірника «Довкілля України за 2017 рік», Державна служба статистики України, 2018⁴⁵

У 2017 році **м. Київ** скинув **52,3 %** забруднених вод у скидах зворотних вод у поверхневі водні об'єкти, тим самим забезпечив перше місце Північному регіону (див. рис. 3.8.).

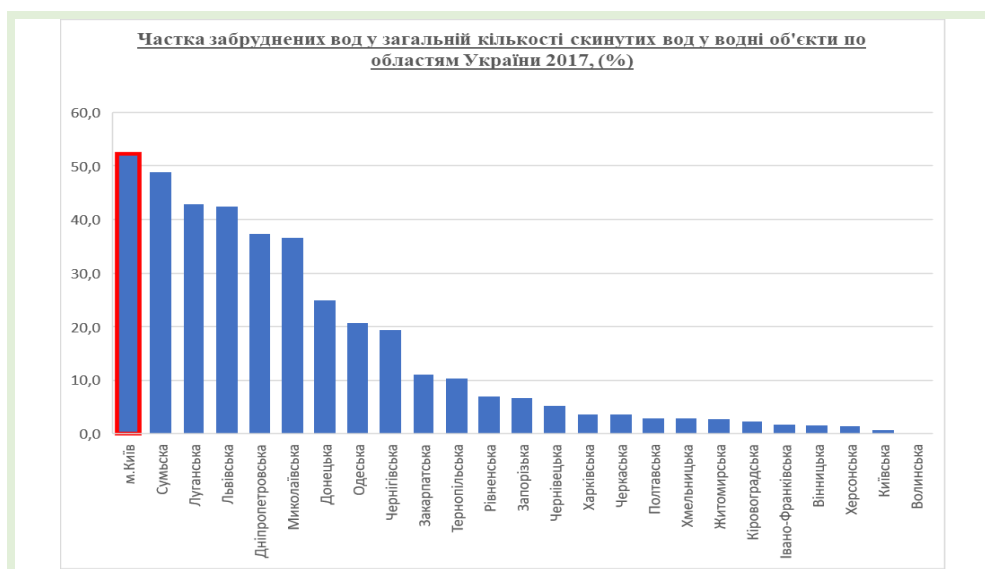

Рисунок 3.8.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації зі Статистичного збірника «Довкілля України за 2017 рік», Державна служба статистики України, 2018⁴⁶

⁴³ Водна стратегія України на період до 2025 року (наукові основи) / за науковою редакцією М. І. Ромашенка, М. А. Хвесика, Ю. О. Михайлова. К., 2015. 46с. URL: http://iwpm.com.ua/wp-content/uploads/2015/10/11_03_2015.pdf

⁴⁴ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

⁴⁵ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

⁴⁶ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

Висновок за регіонами України:

Порядок першочерговості для вирішення	1	2	3	4	5
частка забруднених вод у скидах зворотних вод у поверхневі водні об'єкти, за регіонами України, 2017	ПІВНІЧ	ЦЕНТР	ЗАХІД	ПІВДНЬ	СХІД
%	30	27,4	24,5	15,6	13,4

Загальні висновки за регіонами України (поверхневі води):

Регіон України	Малозабезпеченість середньобагаторічним річковим стоком порівняно з іншими регіонами України у 2017 р. (1 – найменше забезпечено, 5 – найбільше)	Забір води з природних водних об'єктів у 2017 р. (1 – найбільший вплив, 2 – найменший)	Частка втрачених при транспортуванні вод від загального забору води з природних об'єктів, порівняно з іншими регіонами України у 2017 р. (1 – найбільший вплив, 5 – найменший)	% забруднених вод у загальній кількості скинутих вод у водні об'єкти порівняно з іншими регіонами (1 – найбільший вплив, 5 – найменший)
ПІВДНЬ	1	1	3	4
ЗАХІД	5	5	4	3
ЦЕНТР	2	2	2	2
СХІД	3	4	3	5
ПІВНІЧ	4	3	5	1

3.2. Підземні води

Підземні води є одним з найважливіших об'єктів надр. Вони мають **стратегічне значення** як єдине надійне **джерело водопостачання населення**, особливо у періоди надзвичайних ситуацій. Тому, одною з основних задач сучасної гідрогеології є їх **раціональна експлуатація, охорона від забруднення та виснаження**, а також **запобігання катастрофічним екологічним наслідкам** взаємодії підземних вод з навколишнім природним середовищем.

Щорічник «Стан підземних вод України», Державна служба геології та надр України, Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України», 2018⁴⁷

3.2.1. Видобуток і використання підземних вод

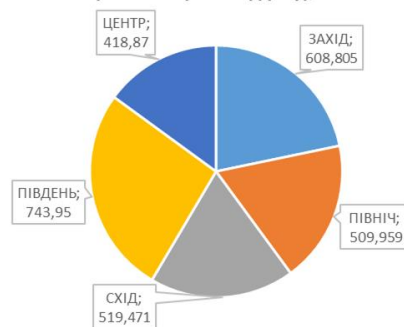
Видобуток підземних вод в Україні у 2017 році становив – 2801,055 тис.м³/добу, (наведено без урахування ресурсів АР Крим), що становить **5%** від прогнозних ресурсів підземних вод і розподілений більш-менш рівномірно по території України. Найбільший видобуток відмічений в Південному регіоні (743,95 тис.м³/добу), а найменший – у Центральному (418,9 тис.м³/добу) (рис. 3.9.).

Із загальної кількості підземних вод, що видобуто в 2017 році, переважна частина була використана на господарсько-питне водопостачання (**63%**) (рис. 3.10.).

Також підземні води використовувалися на виробничо-технічні потреби (10,3%), сільськогосподарські потреби (10,2%) (рис. 3.10.).

Рисунок 3.9.

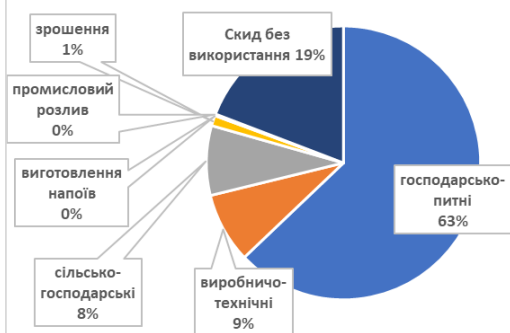
Видобуток питних і технічних підземних вод України по регіонам (тис.м³/добу), 2017

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації зі щорічника «Стан підземних вод України», Державна служба геології та надр України, Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України», 2018⁴⁸

Рисунок 3.10.

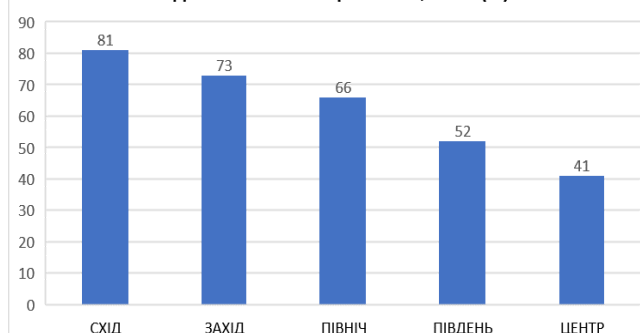
Використання підземних вод України, 2017р

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації зі щорічника «Стан підземних вод України», Державна служба геології та надр України, Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України», 2018⁴⁹

Рисунок 3.11.

Використання підземних вод на господарсько-питне водопостачання по регіонам, 2017 (%)

⁴⁷ Стан підземних вод України: щорічник. Державна служба геології та надр України, Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України». К., 2018. 121с. URL: http://geoinf.kiev.ua/wp-content/uploads/2018/07/2017_sajt.pdf

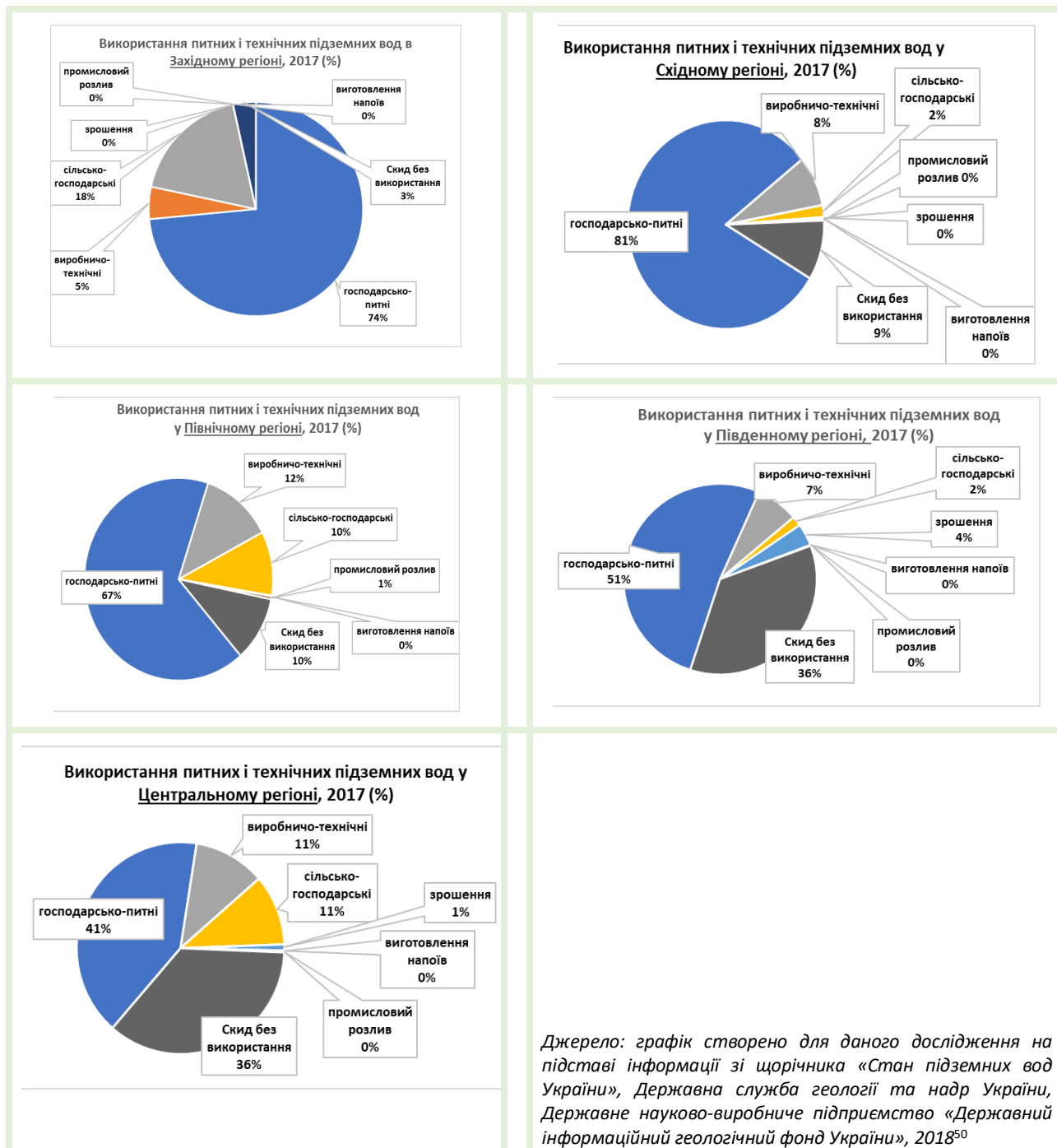
⁴⁸ Стан підземних вод України: щорічник. Державна служба геології та надр України, Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України». К., 2018. 121с. URL: http://geoinf.kiev.ua/wp-content/uploads/2018/07/2017_sajt.pdf

⁴⁹ Стан підземних вод України: щорічник. Державна служба геології та надр України, Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України». К., 2018. 121с. URL: http://geoinf.kiev.ua/wp-content/uploads/2018/07/2017_sajt.pdf

Майже всі регіони використовували переважну частину підземних вод на господарсько-питне водопостачання. Винятком є **Центральний регіон**, де на потреби господарсько-питного водопостачання використано було менше половини добутих підземних вод – **41 %** (рис. 3.11.).

У Південному регіоні (4%), а також в Центральному регіоні (1%) підземні води використовувалися на зрошення (рис. 3.12.). Херсонська область (Південний регіон) займає перше місце по використанню підземних вод на зрошення (10%).

Рисунок 3.12. Використання підземних вод у регіонах України (2017 р.)

⁵⁰ Стан підземних вод України: щорічник. Державна служба геології та надр України, Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України». К., 2018. 121 с. URL: http://geoinf.kiev.ua/wp/wp-content/uploads/2018/07/2017_sajt.pdf

3.2.2. Забруднення підземних вод

Головні чинники забруднення підземних вод в Україні: (1) комунальні стоки, (2) стоки тваринницьких комплексів, (3) мінеральні добрива, (4) продукти сільгоспхімії, (5) свинець, (6) марганець, (7) нафтопродукти.

На сьогодні спостерігається формування стійких осередків забруднення підземних вод, які пов'язані з міськими концентрації промисловості і населення (Дніпропетровська, Луганська та Запорізька області), а також із місцями використання мінеральних та органічних добрив і пестицидів (Черкаська, Миколаївська, Херсонська, Одеська) (рис. 3.13.).

На першому місці по кількості осередків забруднення є Центральний регіон (61 одиниця) – рис. 3.14., основні забруднювачі представлені в табл. 3.1.

Рисунок 3.13.

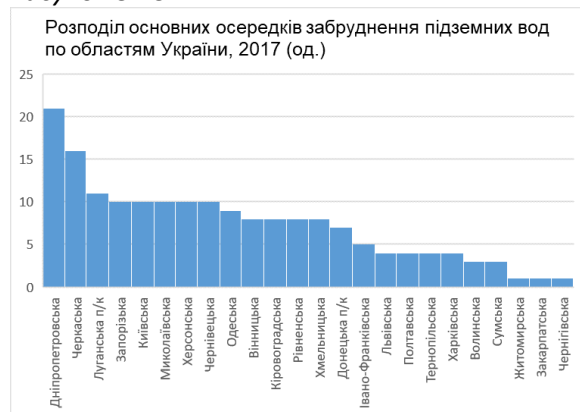

Рисунок 3.14.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації зі щорічника «Стан підземних вод України», Державна служба геології та надр України, Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України», 2018⁵¹

Таблиця 3.1.

Основні забруднювачі підземних вод за регіонами/областями України

Регіон	Область	Основні забруднювачі підземних вод
1	2	3
ЗАХІД	Закарпатська	нітрати, залізо та марганець природного походження
	Івано-Франківська	хлориди, феноли, нафтопродукти, марганець, кадмій
	Львівська	амоній, залізо, сульфати, хлориди, нафтопродукти
	Тернопільська	нафтопродукти, органічні сполуки
	Чернівецька	сульфати, нітрати, амоній, колііндекс, мікробне число
ПІВНІЧ	Волинська	нітрати, нітроти, нафтопродукти
	Київська	нафтопродукти, сухий залишок, хлориди, залізо природного походження, амоній, побутові відходи
	Рівненська	нітрати, нітроти, нафтопродукти, загальне залізо, формальдегід
	Житомирська	нафтопродукти, залізо природного походження
СХІД	Луганська п/к	мінералізація, загальна жорсткість, марганець, залізо, нітрати, феноли, хлориди, сульфати, нафтопродукти, амоній
	Полтавська	мінералізація, хлориди, залізо природного походження, нафтопродукти
	Сумська	мінералізація, загальна жорсткість, сульфати, феноли, нітрати, нафтопродукти
	Харківська	мінералізація, нітрати, нафтопродукти
	Чернігівська	нафтопродукти, фтор природного походження

⁵¹ Стан підземних вод України, щорічник. Державна служба геології та надр України, Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України». К., 2018. 121с. URL: http://geoinf.kiev.ua/wp/wp-content/uploads/2018/07/2017_sajt.pdf

ПІВДЕНЬ	Донецька п/к	мінералізація, загальна жорсткість, сульфати, хлориди, нітрати, хром, ціаніди, феноли, роданіди, нафтопродукти, залізо
	Запорізька	мінералізація, загальна жорсткість, пестициди, нітрати, нафтопродукти
	Миколаївська	мінералізація, загальна жорсткість, хлориди, сульфати, нітрати, амоній, нафтопродукти
	Одеська	мінералізація, загальна жорсткість, нітрати, нафтопродукти, поліфосфати, карбамід, важкі метали, аміак
	Херсонська	мінералізація, хлориди, сульфати, нітрати, нафтопродукти, амоній, марганець
ЦЕНТР	Вінницька	мінералізація, загальна жорсткість, хлориди, сульфати, нітрати
	Дніпропетровська	мінералізація, загальна жорсткість, хлориди, сульфати, нітрати, нафтопродукти, бром, стронцій, марганець, залізо, бор, карбамід
	Кіровоградська	мінералізація, пестициди, нітрати, аміак, нафтопродукти
	Хмельницька	мінералізація, загальна жорсткість, нітрати, загальне залізо, нафтопродукти, амоній
	Черкаська	мінералізація, хлориди, сульфати, нітрати, амоній, пестициди, нафтопродукти

Джерело: таблиця створена для даного дослідження на підставі інформації зі щорічника «Стан підземних вод України», Державна служба геології та надр України, Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України», 2018⁵²

Висновок за регіонами України (підземні води):

Регіони України	Видобуток питних і технічних підземних вод	Частка підземних вод, що використовується на господарсько-питні потреби від загального видобутку підземних вод	Основні осередки забруднення підземних вод
ПІВДЕНЬ	1	2	2
ЗАХІД	2	4	3
ЦЕНТР	5	1	1
СХІД	3	5	4
ПІВНІЧ	4	3	5

3.3. Проблеми морів

Відповідно до Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів, **основними екологічними проблемами Чорного і Азовського морів є:**

- високий рівень забруднення морських вод;
- загроза здоров'ю населення і непоправної втрати біологічного різноманіття та біологічних ресурсів моря;
- зменшення обсягів вилову риби та заготівлі морепродуктів;
- зниження якості морських рекреаційних ресурсів;

⁵² Стан підземних вод України, щорічник. Державна служба геології та надр України, Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України». К., 2018. 121с. URL: http://geoinf.kiev.ua/wp/wp-content/uploads/2018/07/2017_sajt.pdf

- руйнування морського берега та інтенсифікація негативних геологічних процесів, деградація земель прибережної смуги;
- відсутність системи інтегрованого управління природокористуванням у прибережній смузі;
- загроза зникнення видів тварин і рослин, що занесені до Червоної книги України;
- зменшення обсягів розведення цінних промислових видів риби.

Висновок за регіонами України (проблеми морів):

Проблеми морів	ПІВДЕНЬ	ЗАХІД	СХІД	ЦЕНТР	ПІВНІЧ
Так/Ні	Так	Ні	Ні	Ні	Ні

4. Деградація та забруднення ґрунтів

Ґрунт є основним, самостійним компонентом природного середовища та біосфери загалом, обмежений, незамінний і важковідновлюваний природний ресурс, який виконує важливі функції: продуктивні (виробництво біомаси, продовольства), екологічні (біоекологічні, біоенергетичні, біогеохімічні, гідрологічні, газово-атмосферні та ін.), соціальні та інформаційні.

Сучасні проблеми деградації ґрунтів і заходи щодо досягнення нейтрального її рівня (Балюк С. А., Медведєв В. В., Воротинцева Л. І., Шимель В.В.), 2017⁵³

Ґрунти регулюють якість поверхневих і підземних вод, склад атмосферного повітря, є середовищем перебування більшості живих організмів на поверхні суші, забезпечують сприятливе середовище для людини, є основним джерелом виробництва сільськогосподарської продукції (*Національна доповідь про стан родючості ґрунтів України, 2010⁵⁴*).

Серед основних антропогенних факторів, що спричиняють погіршення якості ґрунтів і зниження їх родючості, можна назвати наступні:

- **надмірна розораність територій та порушення екологічно збалансованого співвідношення** між категоріями земель, інтенсифікація землеробства;
- безконтрольне застосування **засобів хімізації**, низька технологічна культура тощо.

⁵³ Балюк С. А., Медведєв В. В., Воротинцева Л. І., Шимель В.В. Сучасні проблеми деградації ґрунтів і заходи щодо досягнення нейтрального її рівня. Вісник аграрної науки. Серпень 2017. С. 5. URL: http://agrovisnyk.com/pdf/ua_2017_08_01.pdf

⁵⁴ Національна доповідь про стан родючості ґрунтів України. Мінагрополітики України, Державний технологічний центр охорони родючості ґрунтів, НААНУ, Національний науковий центр «Інститут ґрунтознавства та агрохімії ім. О. Н. Соколовського, Національний університет біоресурсів і природокористування України. К., 2010. URL: http://www.iogu.gov.ua/wp-content/uploads/2013/07/stan_gruntiv.pdf

4.1. Розораність територій

Станом на 1 січня 2017 року земельний фонд України становить 60,3 млн. гектарів.

Відповідно до Стратегії удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними, понад 92 % території країни залучено для господарського використання. Дуже високим є рівень розораності території держави – понад **54%**. Для порівняння – у країнах Європи цей показник не перевищує 35%. Фактична лісистість території України становить лише 16 %, що недостатньо для забезпечення екологічної рівноваги⁵⁵.

Рівень розораності сільськогосподарських угідь є найвищим у **Південному, Центральному** і у **Східному** регіонах, де перевищує **70%** (рис. 4.1.).

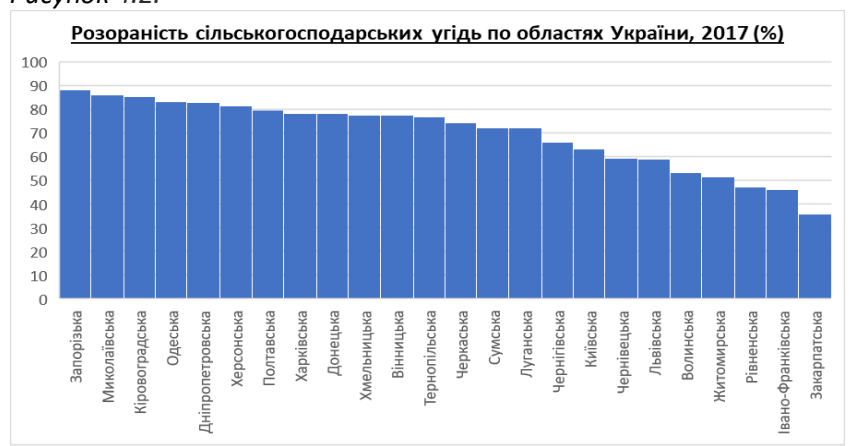
Рисунок 4.1.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації зі Стратегії удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними, 2017⁵⁶

Рівень розорювання сільськогосподарських угідь є найвищим у **Запорізькій, Миколаївській, Одеській, Херсонській** областях (Південний регіон), а також в Кіровоградській і Дніпропетровській (Південний регіон) та в Полтавській і Харківських областях (Східний регіон) (рис. 4.2.).

Рисунок 4.2.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації з Стратегії удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними, 2017⁵⁷

⁵⁵ Стратегія удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 07.06.2017 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF#n12>

⁵⁶ Стратегія удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 07.06.2017 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF#n12>

⁵⁷ Стратегія удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 07.06.2017 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF#n12>

Висновок за регіонами України:

Порядок першочерговості для вирішення	1	2	3	4	5
Розораність сільськогосподарських угідь за регіонами України, 2017	ПІВДЕНЬ	ЦЕНТР	СХІД	ЗАХІД	ПІВНІЧ
%	83,4	79,4	73,6	55,4	53,8

4.2. Пестициди

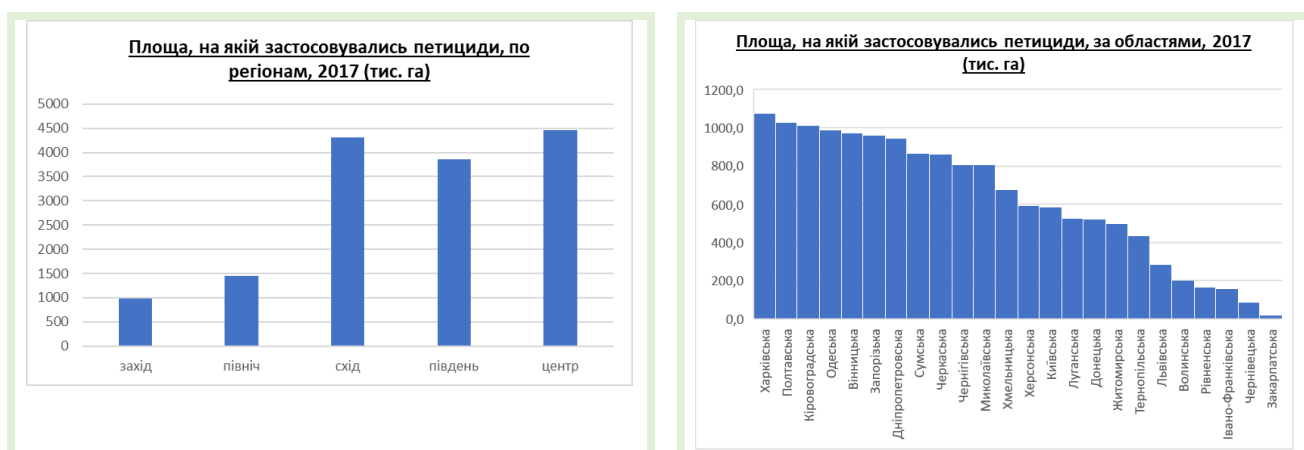
Пестициди – токсичні речовини, їх сполуки або суміші речовин хімічного чи біологічного походження, призначені для знищення, регуляції та припинення розвитку шкідливих організмів, внаслідок діяльності яких вражаються рослини, тварини, люди і завдається шкоди матеріальним цінностям, а також гризунів, бур'янів, деревної, чагарникової рослинності, засмічуваних видів риб.

Закон України «Про пестициди і агрохімікати»⁵⁸

Пестициди можуть завдати значної шкоди довкіллю та здоров'ю людини. Особливо великому ризику піддаються діти, алергіки і люди з ослабленим імунітетом. Залишки пестицидів знаходять у всьому живому: рослинах, тваринах, птахів, рибах. З різними продуктами харчування людина ризикує спожити значні дози пестицидів щодня⁵⁹.

У Центральному, Східному і Південному регіонах приблизно на 30% земель використовувались пестициди. У Північному і Західному регіонах пестициди були застосовані на 10-15% загальних площ території регіону (рис. 4.3.).

Рисунок 4.3. Площа, на якій застосовувались пестициди в Україні, 2017 р.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації зі Статистичного збірника «Довкілля України за 2017 рік», Державна служба статистики України, 2018⁶⁰

⁵⁸ Закон України «Про пестициди і агрохімікати» від 02.03.1995 р. № 86/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86/95-%D0%B2%D1%80>

⁵⁹ Що треба знати про пестициди. Державна установа «Полтавський обласний лабораторний центр Міністерства охорони здоров'я України». URL: <http://cdc.poltava.ua/derzhsanepidemslyzhba/news/221-shcho-treba-znaty-pro-pestytsydy.html>

⁶⁰ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

Харківська, Полтавська, Кіровоградська, Одеська області мають найбільші площі, на яких застосовуються пестициди порівняно з іншими областями (див. рис. 4.3.).

Висновок за регіонами України:

Порядок першочерговості для вирішення	1	2	3	4	5
Площа, на якій застосовувались пестициди, за областями, 2017	ЦЕНТР	СХІД	ПІВДЕНЬ	ПІВНІЧ	ЗАХІД
<i>тис. га</i>	4468,0	4301,3	3864,5	1444,6	976,0

Загальні висновки за регіонами України (деградація та забруднення ґрунтів):

Регіон України	Розораність сільськогосподарських угідь за регіонами України, 2017 (1 – найбільший вплив, 5 – найменший)	Площа, на якій застосовувались пестициди, за областями, 2017 (1 – найбільший вплив, 5 – найменший)
ПІВДЕНЬ	1	3
ЗАХІД	4	5
ЦЕНТР	2	1
СХІД	3	2
ПІВНІЧ	5	4

5. Проблеми, пов'язані з експлуатацією надр

Надра – це частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водойм і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння.

Кодекс України про надра⁶¹

Більшість корисних копалин в Україні видобувають у межах кількох головних гірничопромислових регіонів – **Донецького, Криворізько-Нікопольського, Прикарпатського**. Довготривале інтенсивне видобування надр тут призвело до істотних змін геологічного середовища та виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру.

Серед основних чинників, що призводять до значного навантаження на навколишнє середовище, є наступні:

- надзвичайно висока **концентрація гірничих підприємств**;
- високий рівень **виробленості переважної більшості родовищ**;
- **нелегальне видобування** у значних масштабах;
- не проведення рекультивації **вироблених ділянок**, та інші⁶².

5.1. Концентрація гірничих підприємств

Найбільша кількість об'єктів з видобутку основних корисних копалин в Україні знаходиться у **Східному** (965 об'єктів) і в **Південному регіонах** (565 об'єктів) (табл. 5.1. та рис. 5.2.).

Таблиця 5.1.

Кількість об'єктів по видобутку основних корисних копалин в Україні за регіонами, 2017

Регіони України	Кількість об'єктів з видобутку природного газу	Кількість об'єктів з видобутку природного газу-метану	Кількість об'єктів з видобутку нафти	Кількість об'єктів з видобутку бурого вугілля	Кількість об'єктів з видобутку кам'яного вугілля	Загальна кількість
ЗАХІД	116	3	50	4	25	198
ПІВНІЧ	1	0	0	2	11	14
СХІД	231	54	125	1	554	965
ПІВДЕНЬ	18	140	3	0	404	565
ЦЕНТР	15	6	9	73	54	157

⁶¹ Кодекс України про надра від 27.07.1994 р. № 132/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80>

⁶² Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>

Рисунок 5.2.

6. Збереження біорізноманіття

«Біологічне різноманіття» означає різноманітність живих організмів з усіх джерел, включаючи, серед іншого, наземні, морські та інші водні екосистеми і екологічні комплекси, частиною яких вони є; це поняття включає в себе різноманітність у рамках виду, між видами і різноманіття екосистем.

Конвенція про охорону біологічного різноманіття⁶⁴

Сучасний стан біорізноманіття викликає глибоке занепокоєння та потребує вжиття кардинальних заходів. Згідно Звіту «Жива природа» (2018) Всесвітнього фонду природи — чисельність популяцій видів хребетних тварин (ссавці, риба, птахи, амфібії та рептилії) з 1970 по 2014 рік **знизилася на 60%**. Ми втрачаємо як окремі рідкісні види, так і чисельність видів, що не перебувають під охороною. Збереження біорізноманіття є важливою складовою екологічної політики України, оскільки займаючи менше 6% площі Європи, Україна володіє **35%** її біорізноманіття.

Причинами збіднення біорізноманіття є як природні процеси, так і вплив людини. Зокрема, основними загрозами біорізноманіттю України є антропогенні чинники, які можна поділити на такі групи (Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2015 році):

- 1) **пряме фізичне знищення** (неконтрольоване полювання, рибальство, незаконна вирубка лісів, заліснення степів, перевипасання, монокультурні способи ведення лісового та сільського господарства, цілеспрямоване випалювання, розорювання, розробка кар'єрів, рекреаційне навантаження та урбанізація);
- 2) **зміна природних середовищ** (денатуралізація природних ландшафтів, фрагментація оселищ, модифікація місцезростань, заростання степових ландшафтів чагарниками);
- 3) **забруднення** природного середовища (біологічне, комунальне, інтенсивне забруднення сільськогосподарських земель та інших угідь хімічними засобами захисту рослин, промисловими та побутовими відходами).

Проблема збереження біорізноманіття є комплексною і пов'язана також з іншими проблемами, що були виділені.

Для того, щоб підтримати загальний екологічний баланс та зберегти найбільш цінні природні комплекси України, різноманітність ландшафтів і генофонд рослинного і тваринного світу створюються об'єкти **природно-заповідного фонду України**.

6.1. Природно-заповідний фонд України (ПЗФ)

Природно-заповідний фонд становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища.

Закон України «Про природно-заповідний фонд України»⁶⁵

⁶³ Мінеральні ресурси України: щорічник. Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України». К., 2018. 270с. URL: http://geoinf.kiev.ua/M_R_2018_1.pdf

⁶⁴ Конвенція про охорону біологічного різноманіття (1992). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030/print1361280240144740

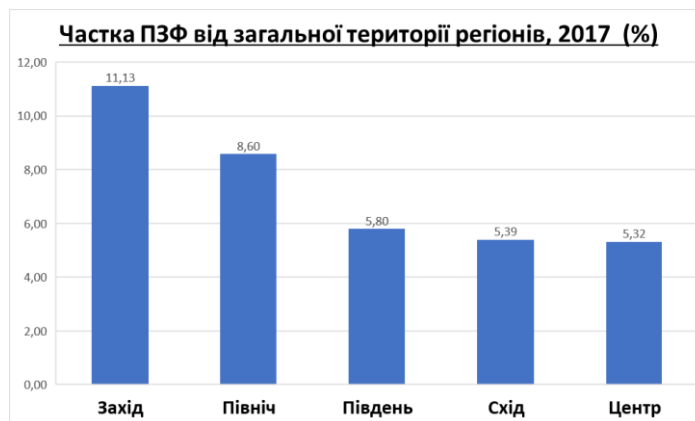
Ціль для України до 2030 року: розширення площі природно-заповідного фонду до **15%** загальної території країни⁶⁶

Станом на 2014 р. частка ПЗФ складала **6,08%** (з урахуванням всієї площі України).

На кінець 2017 р. частка ПЗФ не перевищувала **7%**.

Найвищий показник площ ПЗФ має **Західний (11,13%)** та **Північний регіони (8,6%)**; найнижчий – **Центральний регіон (5,32%)** (рис. 6.1.).

Рисунок 6.1.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації з Екологічних паспортів областей за 2017 рік⁶⁷

Якщо брати загалом, то Україна відстає від затвердженого плану створення ПЗФ. Навіть регіони з найвищою заповідністю не досягають поставлених цілей.

Для довідки:

*Наявність у **Західному регіоні** Карпатських гір з унікальною флорою та фауною вимагає створення багатьох природоохоронних об'єктів, деякі з них є частинами транскордонних резерватів. Суттєву роль тут відіграла менша розораність гірських ділянок в порівнянні зі степовими.*

*У **Північному регіоні** також відсоток заповідності вище за середній в Україні, тут збереглися унікальні озерні комплекси та болота.*

*На противагу Західному регіону виступають **Південний та Східний регіони**. Колишні степи зараз майже всі розорані. Тому, не зважаючи на створення об'єктів ПЗФ найвищого рангу – природних та біосферних заповідників, національних природних парків, кількість природоохоронних територій не є достатньою. Схожа ситуація і в Центральному регіоні – розораність земель, забруднені підприємствами території ускладнюють створення нових природоохоронних об'єктів.*

Частка ПЗФ від загальної площі області найвища в Україні у **Хмельницькій** (Центральний регіон) – **15,92%** та **Івано-Франківські областях** (Західний регіон) – **15,7%**. Цей показник нижче 3% у наступних областях: Вінницькій (Центр) – 2,35 %, Харківській (Схід) – 2,37%, а також Дніпропетровській (Центр) – 2,9% (рис. 6.2.).

⁶⁵ Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 р. № 2456-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>

⁶⁶ Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>

⁶⁷ Екологічні паспорти регіонів за 2017 рік. Веб-сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: <https://menr.gov.ua/news/32629.html>

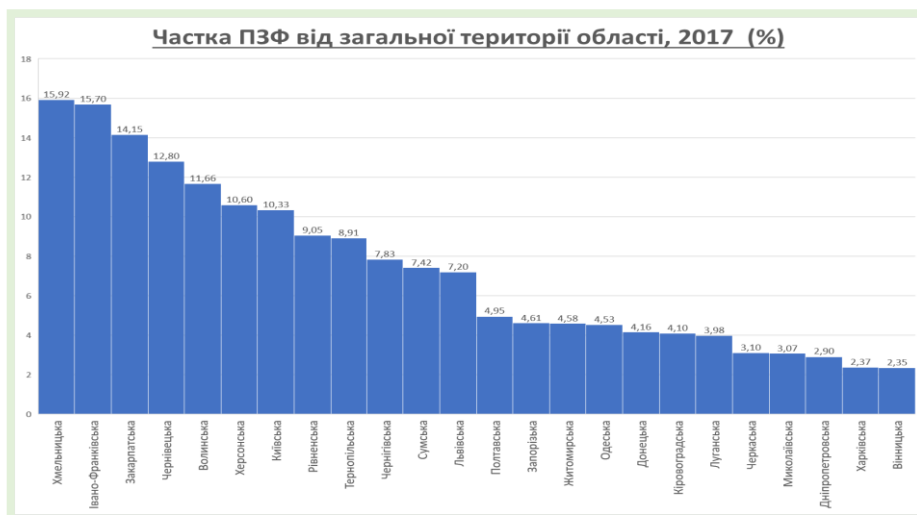

Рисунок 6.2.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації з Екологічних паспортів областей за 2017 р. та регіональних доповідей про стан навколишнього природного середовища у 2017 році

6.2. Проблеми лісових ресурсів

Ліс – тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище.

Лісовий кодекс України⁶⁸

Ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцезонашуванням виконують переважно **водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні**, інші функції та є **джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах** (відповідно до Лісового кодексу України³²).

Проблеми лісової галузі, переважно зумовлені **неефективним управлінням лісами, незаконними рубками**, нераціональним підбором культур тощо.

6.2.1. Лісистість

Лісистість в Україні становить близько 16% (**лісистість** – відношення площ земель, вкритих лісовою рослинністю до загальної площі регіону (області)).

Внаслідок природних умов і впливу господарської діяльності, ліси на території України розміщені нерівномірно. Вони сконцентровані, переважно, у **Західному (33%) та Північному (30,5%) регіонах**. Натомість, у **Південному регіоні** лісистість становить лише – **5 %** (рис.6.3.).

⁶⁸ Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. № 3852-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12?find=1&text=%F2%E2%E0%E8%ED#w112>

Лісистість в Закарпатській області (**Західний регіон**) становить **52%**, що є найвищим показником в Україні.

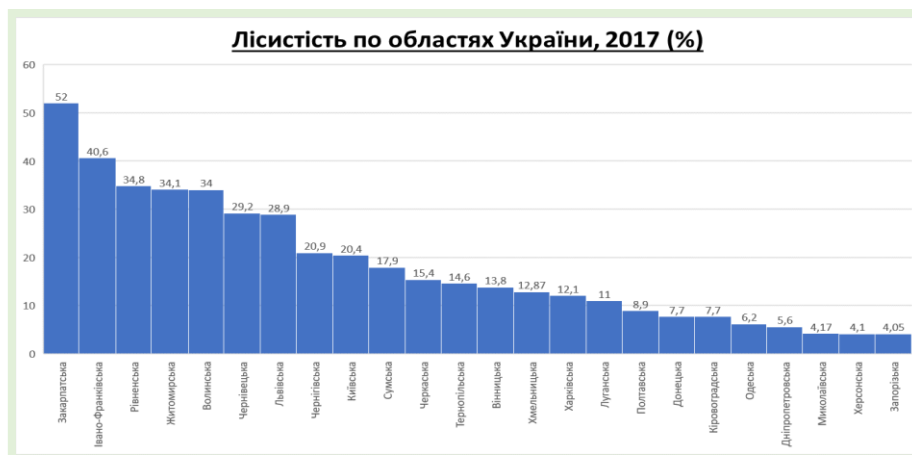
У Запорізькій, Херсонській, Миколаївській областях (**Південний регіон**) лісистість складає менше 5% (рис. 6.4.).

Рисунок 6.3.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації з регіональних доповідей про стан навколишнього природного середовища у 2017 році, а також екологічних паспортів областей за 2017 р.

Рисунок 6.4.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації з регіональних доповідей про стан навколишнього природного середовища у 2017 році, а також екологічних паспортів областей за 2017 рік
*дані по Луганській області за 2011 р.

Відповідно до наказу Державного комітету лісового господарства України «Про затвердження показників регіональних нормативів **оптимальної лісистості** території України» від 29.12.2008 р. № 371, оптимальна лісистість по Україні повинна становити близько **20%**⁶⁹.

6.2.2. Управління лісами

Управління лісами на сьогодні, переважно, є неефективними та веде до їх деградації, а не до відповідального і раціонального використання усіма зацікавленими сторонами.

Лісова опікунська рада (англ. Forest Stewardship Council, FSC) створила добровільну лісову сертифікацію, яка просуває екологічно відповідальне, соціально вигідне і економічно життєздатне управління лісами в світі. FSC зарекомендувала себе як ефективний інструмент, що пропонує людям впливати на охорону навколишнього середовища через свої споживчі рішення. Сертифікація за системою FSC працює уздовж всього ланцюга від лісу до споживача і сприяє поліпшенню в економічній сфері, розширює права і можливості суспільства, підвищує якість довкілля.

Про нас. Веб-сайт FSC Україна⁷⁰

⁶⁹ Наказ Державного комітету лісового господарства України «Про затвердження показників регіональних нормативів оптимальної лісистості території України» від 29.12.2008 р. № 371. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0610-09>

⁷⁰ Про нас. Веб-сайт FSC Україна. URL: https://ua.fsc.org/ua-ua/pro-nas/global_strategy

Відповідно до позиції FSC Україна, відповідальне управління лісами може гарантувати, що заготівля деревини і недеревних продуктів лісу не буде загрожувати біорізноманіттю, не зменшуватиме продуктивність і екологічні функції лісів.

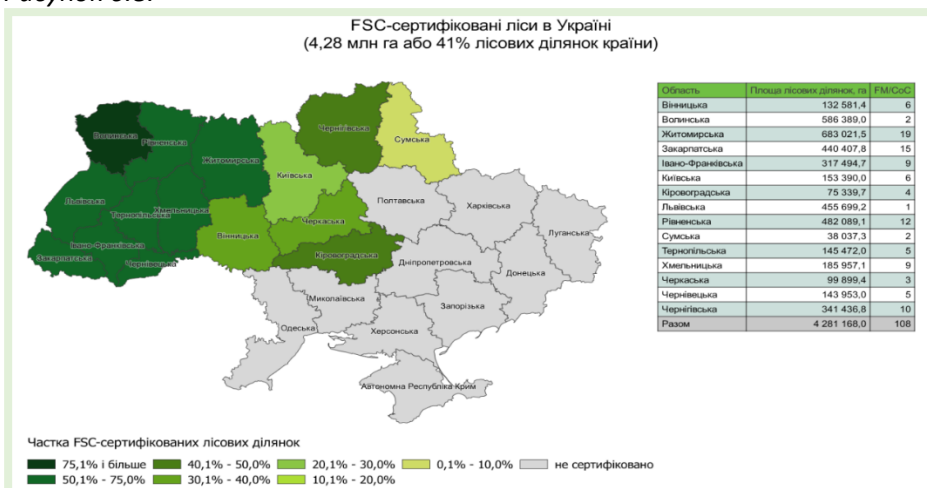
Рисунок 6.7.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації з веб-сайту FSC Україна⁷¹

В Україні сертифікація діє вже 15 років. Станом на 01.02.2019 р. більше **60%** лісових господарств Західного та Північного регіонів пройшли її. За даними офіційного сайту FSC Україна, станом на березень 2019 року найбільша частка FSC-сертифікованих лісових ділянок припадає на **Волинську область** (рис. 6.8). Натомість, у Південному регіоні немає жодного сертифікованого лісового господарства (рис. 6.7).

Рисунок 6.8.

Джерело: веб-сайт FSC Україна⁷²

6.2.3. Незаконні рубки

Однією з проблем лісової галузі є незаконні рубки.

Незаконні рубки – це заготівля деревини без спеціального дозволу на використання лісових ресурсів (лісорубний квиток).

Державне агентство лісових ресурсів України⁷³

Причини виникнення незаконних рубок:

- соціальні – **низький рівень соціально-економічного розвитку** сільських регіонів (високий рівень безробіття серед населення, яке здійснює заготівлю дров'яної деревини)

⁷¹ FSC Україна. Факти і цифри. Станом на 01.03.2019 р. Веб-сайт FSC Україна URL: <https://ua.fsc.org/preview.2019.a-624.pdf>

⁷² FSC Україна. Факти і цифри. Станом на 01.03.2019 р. Веб-сайт FSC Україна URL: <https://ua.fsc.org/preview.2019.a-624.pdf>

⁷³ Охорона лісу від незаконних рубок (станом на 14.01.2019 р.). Веб-сайт Державного агентства лісових ресурсів України. URL: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=118945

для задоволення життєво необхідних потреб, низькі заробітні плати, низька інвестиційна активність тощо);

- економічні – **отримання швидкої вигоди** окремими громадянами або організованими групами, що здійснюють заготівлю крупномірних та цінних сортиментів деревини для переробки або комерційного продажу. Головним споживачем такої деревини є лісопилльні об'єкти (пилорами), що діють за межами чинного законодавства⁷⁴.

За даними Державного агентства лісових ресурсів, циклічний характер випадків скоєння незаконних рубок нерозривно пов'язаний з піднесенням або **спадом рівнів економічної активності** в Україні (рис. 6.9).

Кількість **офіційно** зафіксованих порушень є: найбільшою в Північному (3484 од.) і Західному (2706 од.) регіонах; найменшою – в Південному регіоні (рис. 6.10.).

Рисунок 6.9.

Джерело: Державне агентство лісових ресурсів України⁷⁵

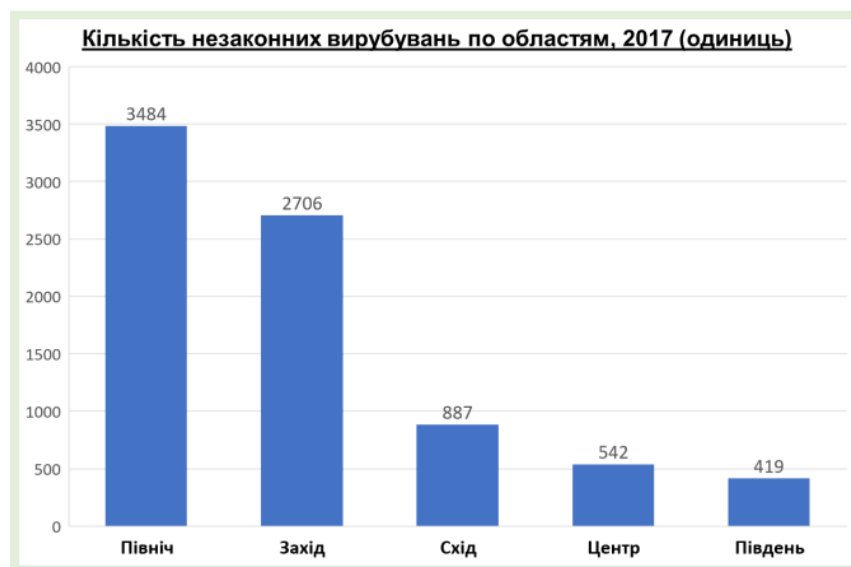

Рисунок 6.10.

Джерело: створено для даного дослідження на підставі інформації зі Статистичного збірника «Довкілля України за 2017 рік», Державна служба статистики України, 2018⁷⁶

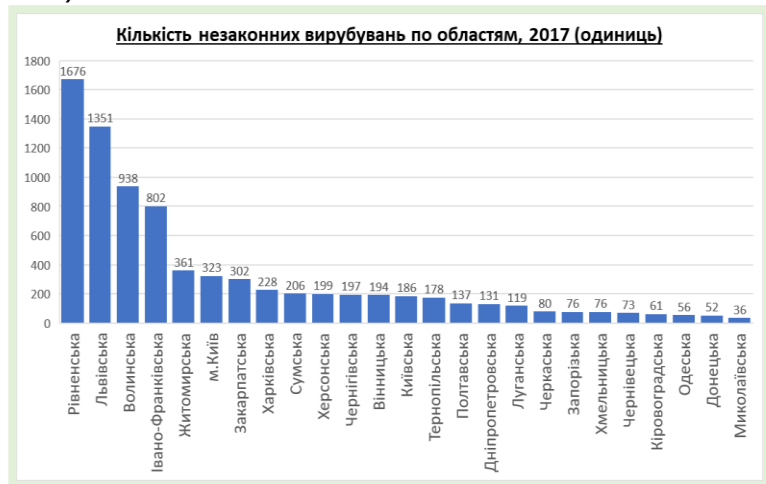
⁷⁴ Охорона лісу від незаконних рубок (станом на 14.01.2019 р.). Веб-сайт Державного агентства лісових ресурсів України. URL: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=118945

⁷⁵ Охорона лісу від незаконних рубок (станом на 14.01.2019 р.). Веб-сайт Державного агентства лісових ресурсів України. URL: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=118945

⁷⁶ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

На першому місці по кількості зафіксованих незаконних рубок знаходиться **Рівненська область (1676 од.)**. Значна кількість незаконних рубок фіксується у Львівській, Волинській і Івано-Франківській областях. Найнижча кількість (менше 40 од.) – в Миколаївській області (рис. 6.11.).

Рисунок 6.11.

Джерело: створено для даного дослідження на підставі інформації зі Статистичного збірника «Довкілля України за 2017 рік», Державна служба статистики України, 2018⁷⁷

7. Поводження з відходами

Відходи – це будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворилися у процесі виробництва чи споживання, а також товари (продукція), що повністю або частково втратили свої споживчі властивості і не мають подальшого використання за місцем їх утворення чи виявлення і від яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення.

Закон України «Про відходи»⁷⁸

В Національній стратегії управління відходами в Україні до 2030 року йдеться про проблему відходів як про **масштабну**, і таку, яка викликана, в першу чергу, домінуванням в національній економіці ресурсоемних багатовідхідних технологій, а також **відсутністю ефективного управління відходами**⁷⁹.

Управління відходами – це збирання, перевезення, оброблення (включаючи відновлення та видалення), нагляд за такими операціями і подальший контроль, догляд за об'єктами видалення відходів після їх закриття, а також діяльність брокерів та дилерів.

Директива Європейського Парламенту та Ради 2008/98/ЄС про відходи⁸⁰

Неефективне управління відходами призводить до значного негативного впливу на довкілля (атмосферне повітря, підземні води, тваринний і рослинний світ, ґрунти, необхідність вилучення великих земельних ділянок), а також на здоров'я людей.

⁷⁷ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

⁷⁸ Закон України «Про відходи» від 05.03.1998 р. № 187/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80>

⁷⁹ Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 р. № 820-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80>

⁸⁰ Управління відходами. Веб-сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: <https://menr.gov.ua/timeline/Vidhodi-ta-nebezpechni-rechovini.html>

Серед основних тенденцій, пов'язаних з неефективним управлінням відходами в Україні є такі:

- 1) значні обсяги утворення і накопичення відходів як у промисловому, так і побутовому секторі;
- 2) орієнтація на полігонне захоронення відходів;
- 3) розміщення відходів на сміттєзвалищах та/або стихійних сміттєзвалищах, більшість з яких не відповідають вимогам екологічної безпеки;
- 4) низький рівень використання відходів у якості вторинної сировини;
- 5) низький рівень впровадження ефективних підходів і технологій поводження з відходами тощо.

Слід зазначити, що державний облік та статистика побутових відходів в Україні мають суттєві недоліки. У статистичній звітності та нормативно-правових актах щодо поводження з різними видами відходів оперують як об'ємними, так і ваговими категоріями. Перерахунок одних одиниць в інші призводить до значних похибок під час проведеної оцінки, прогнозів тощо.

Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року⁸¹

7.1. Утворення відходів

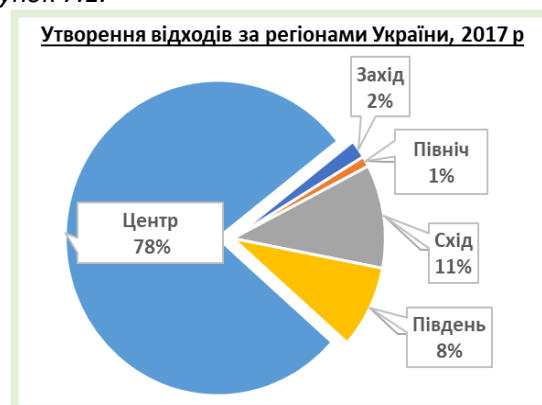
Обсяги утворення відходів від економічної діяльності і в домогосподарствах України у 2017 році становили **366 млн. т** або 8616 кг на одну особу. Більша частина відходів утворюється **від видобувної промисловості** (наприклад, у 2017 році було утворено 313 млн.т або **86 %** від загальної кількості)⁸².

Побутові відходи складають, орієнтовно, **2,5 %** від загальної кількості відходів. За даними Мінрегіону, в Україні щороку утворюється близько 52 млн.м³ побутових відходів, або близько 10 млн. тон⁸³.

У територіальному розрізі для України саме промислово розвинені регіони формують найбільшу кількість відходів. Так, у 2017 році у **Центральному регіоні** утворилося майже **78%** всіх відходів країни, у Східному 11%, у Південному – 8%. Найменше відходів створюють Північний (1%) і Західний (2%) регіони (див. рис. 7.1.).

Найбільше відходів утворюється в таких областях: Дніпропетровській (66%), Кіровоградській (10%), Полтавській (10%), Донецькій (6%) (табл. 7.1.).

Рисунок 7.1.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації зі Статистичного збірника «Довкілля України за 2017 рік», Державна служба статистики України, 2018⁸⁴

⁸¹ Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 р. № 820-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80>

⁸² Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

⁸³ Впровадження в Україні європейської ієрархії управління побутовими відходами (11.12.2018) / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diynosti/zhkh/terretory/vprovadzheniya-v-ukrayini-yevropeyskoyi-iyerarhiyi-upravlinnya-pobutovimi-vidhodami/>

Утворення відходів по областях України, 2017

	Області України	тис.т
ЗАХІД	Закарпатська	173,4
	Львівська	2483,1
	Івано-Франківська	1948,8
	Тернопільська	1905,8
	Чернівецька	369,0
	по регіону	6880,1

СХІД	Полтавська	35121,8
	Чернігівська	732,7
	Сумська	580,4
	Харківська	1803,4
	Луганська	644,0
	по регіону	38882,3

ЦЕНТР	Вінницька	2341,7
	Дніпропетровська	243114,7
	Кіровоградська	37623,3
	Хмельницька	928,2
	Черкаська	1295,1
	по регіону	285303,0

	Області України	тис.т
ПІВНІЧ	Волинська	733,1
	Житомирська	550,3
	Київська	1265,6
	Рівненська	457,7
	м.Київ	950,3
	по регіону	3957,0

ПІВДЕНЬ	Одеська	739,9
	Миколаївська	2327,9
	Херсонська	399,8
	Запорізька	5129,4
	Донецька	22434,6
	по регіону	31031,6

Джерело: таблицю створено для даного дослідження на підставі інформації зі Статистичного збірника «Довкілля України за 2017 рік», Державна служба статистики України, 2018⁸⁵

7.2. Накопичення відходів

За даними Державної служби статистики України, станом на кінець 2017 року у місцях видалення відходів накопичено 12,44 млрд. тон відходів.

Майже 85 % загальних обсягів накопичення складають відходи первинного гірничого і збагачувального циклу – розкривні і шахтні породи, шлами і інші продукти збагачення корисних копалин, які у вигляді териконів, відвалів, шламосховищ були накопичені в попередні роки. Для них характерна висока територіальна концентрація в гірничовидобувних регіонах – Донбасі, Кривбасі та Львівсько-Волинському.

Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2015 році, Міністерство екології та природних ресурсів України, 2017⁸⁶

⁸⁴ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

⁸⁵ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

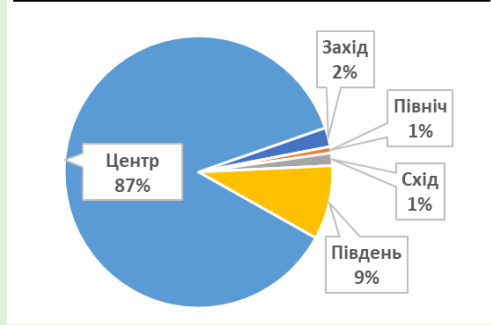
⁸⁶ Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2015 році. Веб-сайт Міністерства екології та природних ресурсів України, 2017. URL: <https://menr.gov.ua/news/31768.html>

У територіальному розрізі саме промислово розвинені регіони мають найбільшу кількість відходів. Так, у 2017 році у **Центральному регіоні** було накопичено **87 %** всіх відходів країни, у Південному – 9 %, у Західному – 2 %. Найменше відходів зосереджено у Північному (1%) та Східному (1 %) регіонах (рис. 7.2.).

Найбільше відходів накопичено в: Дніпропетровській (83%), Донецькій (7%) областях, найменше – у Кіровоградській (3%), Львівській (2%), Луганській (1%) областях (табл. 7.2).

Рисунок 7.2.

Накопичення відходів за регіонами України, 2017

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації зі Статистичного збірника «Довкілля України за 2017 рік», Державна служба статистики України, 2018⁸⁷

Таблиця 7.2.

Накопичення відходів по областях України, 2017

	Області України	тис.т
ЗАХІД	Закарпатська	2215,8
	Львівська	44707,7
	Івано-Франківська	232667,6
	Тернопільська	522,9
	Чернівецька	3159,3
	по регіону	283273,3
СХІД	Полтавська	71882,9
	Чернігівська	26641,9
	Сумська	34821,6
	Харківська	42414,9
	Луганська	11234,3
	по регіону	186995,6
ЦЕНТР	Вінницька	30957,8
	Дніпропетровська	10328229,7
	Кіровоградська	408398,8
	Хмельницька	8649,1
	Черкаська	6257,8
	по регіону	10782493,2

	Області України	тис.т
ПІВНІЧ	Волинська	9350,0
	Житомирська	5154,0
	Київська	43140,0
	Рівненська	24705,4
	м.Київ	11920,4
	по регіону	94269,8
ПІВДЕНЬ	Одеська	864109,2
	Миколаївська	165347,9
	Херсонська	53016,2
	Запорізька	11423,7
	Донецька	1239,7
	по регіону	1095136,7

Джерело: таблицю створено для даного дослідження на підставі інформації зі Статистичного збірника «Довкілля України за 2017 рік», Державна служба статистики України, 2018⁸⁸

⁸⁷ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

⁸⁸ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

7.3. Утилізація відходів

Утилізація відходів – це використання відходів як вторинних матеріальних чи енергетичних ресурсів.

Закон України «Про відходи»⁸⁹

У 2017 році за даними Державної служби статистики України в середньому для України лише **27,3% відходів** від загальної кількості утворених по країні було утилізовано.

У територіальному розрізі найкращий показник з утилізації відходів має **Центральний регіон (30,4%)**. У Південному регіоні цей показник становить 26,4 %, у Західному – 21,3 %. Найгірший мають – Північний (6,3%) і Східний (8,6 %) регіони (рис. 7.3.).

Рисунок 7.3.

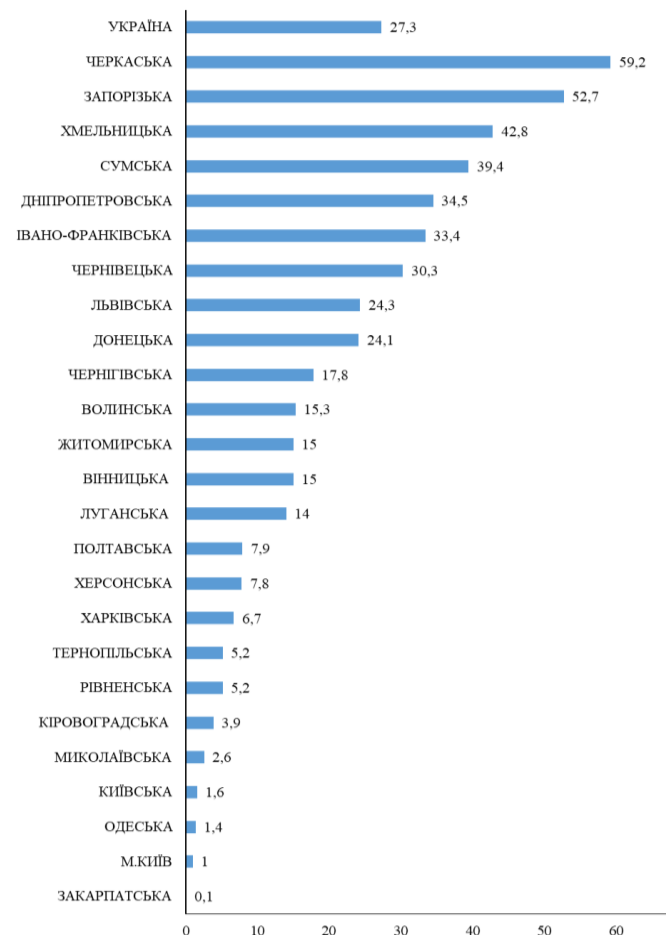
Питома вага утилізованих відходів у загальній кількості утворених за регіонами у 2017 році (%)

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації зі Статистичного збірника «Довкілля України за 2017 р.», Державна служба статистики України, 2018⁹⁰

Рисунок 7.4.

Питома вага утилізованих відходів у загальній кількості утворених по областях у 2017 (%)

В регіональному розрізі найбільша питома вага утилізації відходів по відношенню до загальної кількості утворених є в наступних областях України:

- Черкаська - 59,2 %
- Запорізька – 52,7 %
- Хмельницька – 42,8 %

В Закарпатській області, м. Києві, Одеській і Київській областях утилізовано менше 10 % відходів з утворених (рис. 7.4.).

Джерело: Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік», Державна служба статистики України, 2018⁹¹

⁸⁹ Закон України «Про відходи» від 05.03.1998 р. № 187/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80>

⁹⁰ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

⁹¹ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf

7.4. Побутові відходи

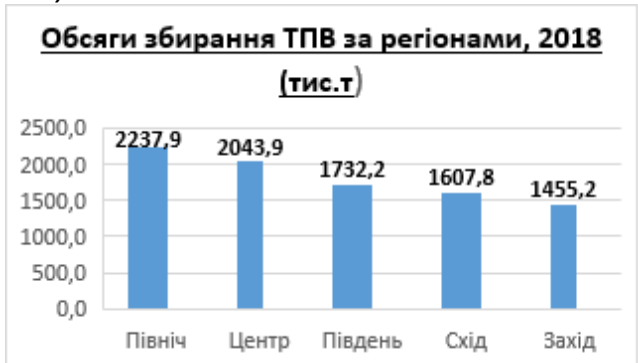
Побутові відходи – це відходи, що утворюються в процесі життя і діяльності людини в житлових та нежитлових будинках (тверді, великогабаритні, ремонтні, рідкі, крім відходів, пов'язаних з виробничою діяльністю підприємств) і не використовуються за місцем їх накопичення.

Закон України «Про відходи»⁹²

За даними Мінрегіону, за 2018 рік в Україні утворилося **9,1 млн.т** (або 53,8 млн.м³) побутових відходів (ТПВ).

У територіальному розрізі (2018) більше всього відходів збирається і перевозиться у **Північному (2,2 млн.т)**, Центральному (близько 2 млн.т) та Південному (1,7 млн.т.) регіонах. Найменший показник – у Західному регіоні – 1,46 млн.т (рис. 7.5.).

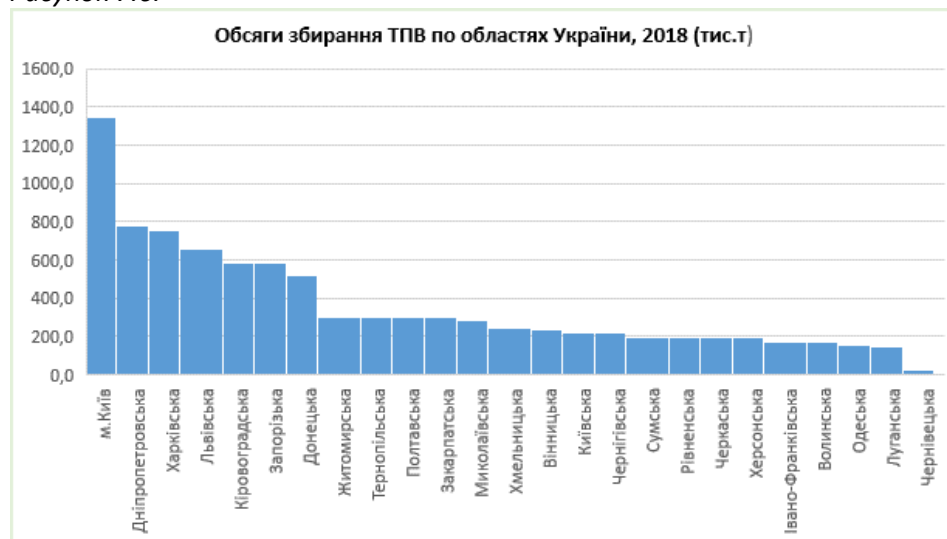
Рисунок 7.5.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації з веб-сайту Мінрегіону (Звітність 1-ТПВ розділ 1 за 2018 рік)⁹³

Найбільша кількість відходів генерується, збирається і перевозиться в **м. Києві – 1348 тис.т** (для порівняння – у Дніпропетровській області збирається 777 тис.т відходів, у Харківській області – 751 тис.т і Львівській області – 658 тис.т⁹⁴) (рис. 7.6.).

Рисунок 7.6.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації з веб-сайту Мінрегіону (Звітність 1-ТПВ розділ 1 за 2018 рік)⁹⁵

⁹² Закон України «Про відходи» від 05.03.1998 р. № 187/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80>

⁹³ Звітність 1-ТПВ розділ 1 за 2018 рік. Веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/TPV-1-2018.pdf>

⁹⁴ Звітність 1-ТПВ розділ 1 за 2018 рік. Веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/TPV-1-2018.pdf>

⁹⁵ Звітність «Санітарна очистка» за 2018 рік. Веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/TPV-4-2018.pdf>

Охоплення населення послугами зі збирання ТПВ

Станом на 2018 рік **77,71 %** населення України було охоплено послугами зі збирання ТПВ. Найвищий показник (83,64%) належить Західному регіону. Найнижчий – Центральному (70,53%) (рис. 7.7.).

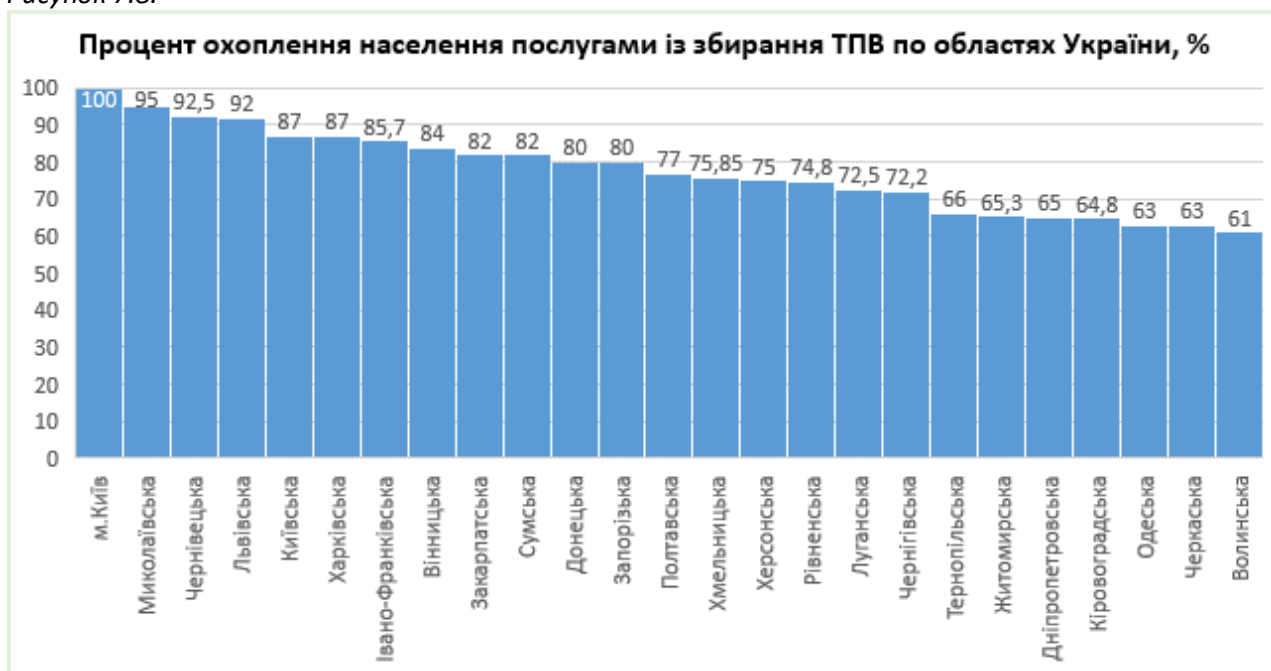

Рисунок 7.7.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації з веб-сайту Мінрегіону (Звітність «Санітарна очистка» за 2018 рік)⁹⁶

Найгірший показник охоплення населення послугами із збирання ТПВ у Волинській області – **61%**, у Черкаській області – 63% і у Одеській області – 63%⁹⁷ (рис. 7.8.).

Рисунок 7.8.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації з веб-сайту Мінрегіону (Звітність «Санітарна очистка» за 2018 рік)⁹⁸

⁹⁶ Звітність «Санітарна очистка» за 2018 рік. Веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/TPV-4-2018.pdf>

⁹⁷ Звітність «Санітарна очистка» за 2018 рік. Веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/TPV-4-2018.pdf>

⁹⁸ Звітність «Санітарна очистка» за 2018 рік. Веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/TPV-4-2018.pdf>

Охоплення населення послугами роздільного збирання ТПВ

За даними Мінрегіону, станом на 2018 рік роздільний збір ТПВ в Україні впроваджений у **1181 населеному пункті** України⁹⁹.

Так, у Західному регіоні охопленими є майже 37% населення, тоді як в Східному регіоні – лише 10,9% (рис.7.9.).

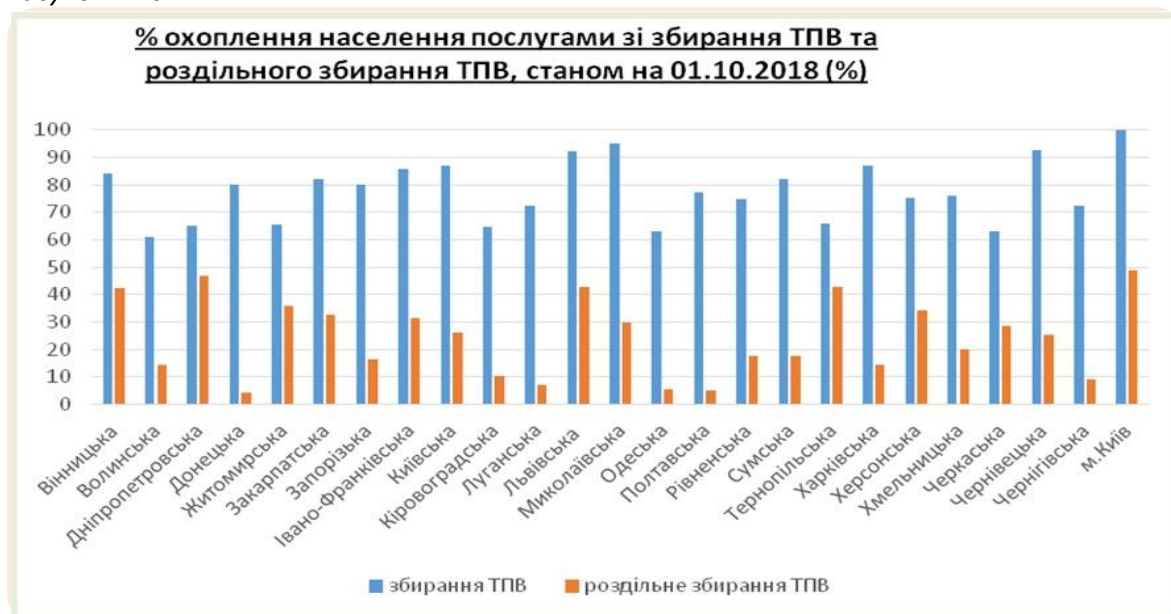
Рисунок 7.9.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації з веб-сайту Мінрегіону (впровадження роздільного збирання твердих побутових відходів (ТПВ) станом на 01.10.2018)¹⁰⁰

Найнижчий показник охоплення населення роздільним збиранням побутових відходів має Донецька (4,3%) , Полтавська (5,2%) і Одеська (5,4%) області (рис. 7.10.).

Рисунок 7.10.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації з веб-сайту Мінрегіону (впровадження роздільного збирання твердих побутових відходів (ТПВ) станом на 01.10.2018)¹⁰¹

⁹⁹ Впровадження роздільного збирання твердих побутових відходів (ТПВ) станом на 01.10.2018. Веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/11/Dodatok-1.pdf>

¹⁰⁰ Впровадження роздільного збирання твердих побутових відходів (ТПВ) станом на 01.10.2018. Веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/11/Dodatok-1.pdf>

¹⁰¹ Впровадження роздільного збирання твердих побутових відходів (ТПВ) станом на 01.10.2018. Веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/11/Dodatok-1.pdf>

Операції поводження з відходами

До операцій поводження з відходами відносять – збирання, перевезення, зберігання, сортування, оброблення (перероблення), утилізація, видалення, знешкодження і захоронення відходів.

Закон України «Про відходи»¹⁰²

Загальною тенденцією для України є високий рівень захоронення відходів на полігонах – туди потрапляє **93%**. Трохи більше **2%** спалюється, і лише **4,5 %** потрапляє на заготівельні пункти вторинної сировини і сміттєпереробні заводи. Майже всі побутові відходи **Східного (99,6%)**, а також **Центрального (98,2%)** регіонів захоронюються на полігонах і сміттєзвалищах. Найнижчий показник щодо захоронення ТПВ на полігонах і сміттєзвалищах має **Північний регіон (85,1%)** (рис. 7.11.)

Рисунок 7.11.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації з веб-сайту Мінрегіону (звітність 1-ТПВ розділ 1 за 2018 рік)¹⁰³

¹⁰² Закон України «Про відходи» від 05.03.1998 р. № 187/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80>

Полігони і сміттєзвалища

За даними Мінрегіону, у 2018 році загальна кількість полігонів та звалищ в Україні становила **6107 од.** загальною площею **9172,436 га.**

У Центральному регіоні площа територій, зайнятих під полігони і сміттєзвалища, становить **2452,1 га** і є найбільшою у порівнянні з іншими регіонами України. Західний регіон має найменшу площу територій, зайняту під полігони і сміттєзвалища (**723,4 га**) (рис. 7.12.).

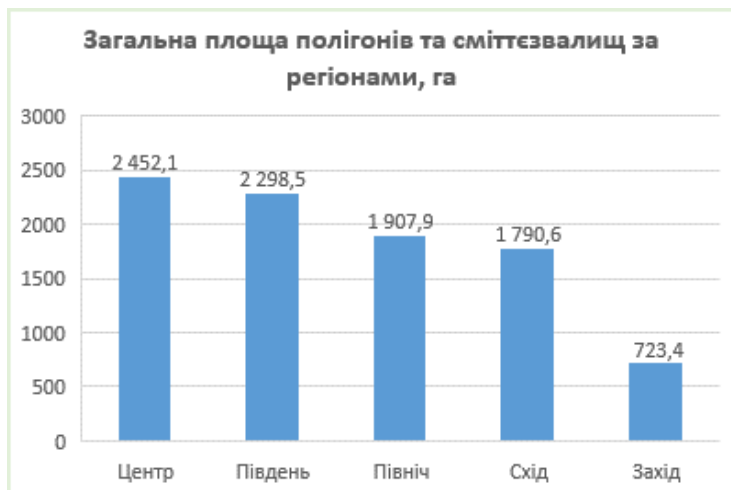
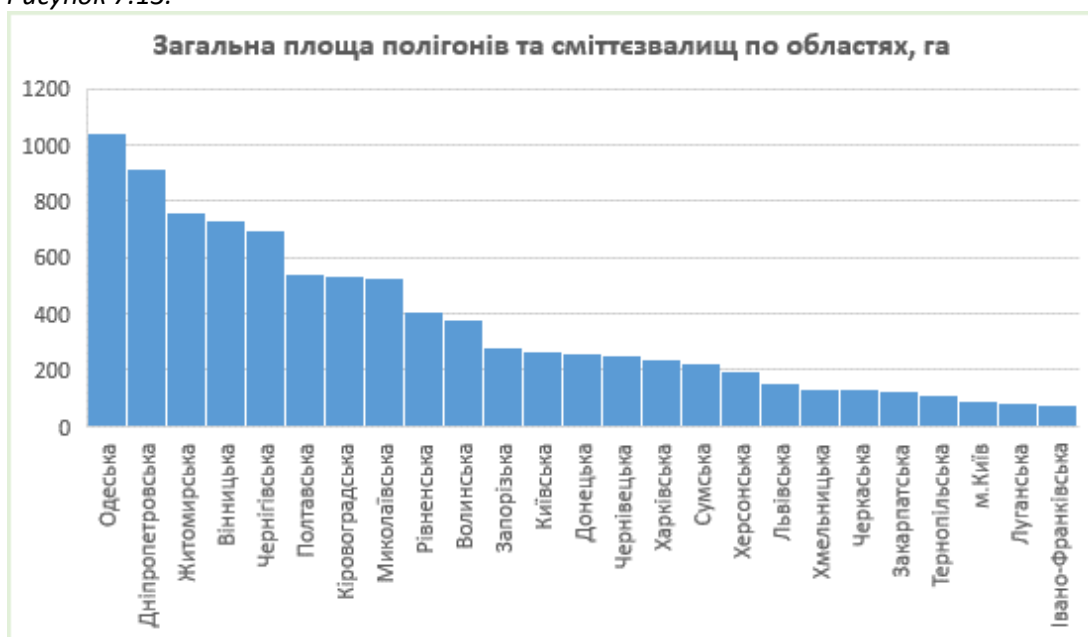

Рисунок 7.12.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації з веб-сайту Мінрегіону (звітність «Санітарна очистка» за 2018 рік)¹⁰⁴

Перше місце за площею територій, зайнятих під полігони, займає **Одеська область (1040,32 га)**. В той же час, Івано-франківська і Луганська області мають найменшу площу полігонів і сміттєзвалищ: 75,8 га та 83,4 га відповідно (рис. 7.13.).

Рисунок 7.13.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації з веб-сайту Мінрегіону (звітність «Санітарна очистка» за 2018 рік)¹⁰⁵

¹⁰³ Звітність 1-ТПВ розділ 1 за 2018 рік. Веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/TPV-1-2018.pdf>

¹⁰⁴ Звітність «Санітарна очистка» за 2018 рік. Веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/TPV-4-2018.pdf>

¹⁰⁵ Звітність «Санітарна очистка» за 2018 рік. Веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/TPV-4-2018.pdf>

У 2018 році **984 од.** полігонів і сміттєзвалищ в Україні **не відповідали нормам безпеки, а це – 16%** від їх загальної кількості в країні (за даними Мінрегіону).

У Південному регіоні 25% полігонів і сміттєзвалищ від загальної кількості по регіону не відповідають нормам безпеки, тоді як у Північному регіоні частка таких полігонів складає лише 6% від загальної кількості по регіону (рис. 7.14.).

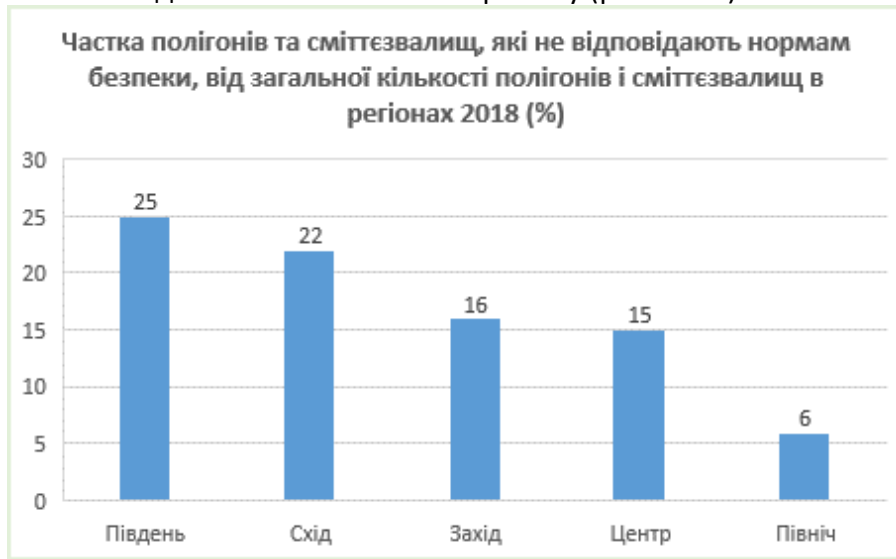

Рисунок 7.14.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації з веб-сайту Мінрегіону (звітність «Санітарна очистка» за 2018 рік)¹⁰⁶

У Львівській області (Західний регіон) всі (100%) полігонів і сміттєзвалищ не відповідають нормам безпеки.

Також невтішні показники щодо кількості полігонів і сміттєзвалищ, які не відповідають нормам безпеки: для Київської (97%), Луганської (72%) та Дніпропетровської (65%) областей (рис. 7.15.).

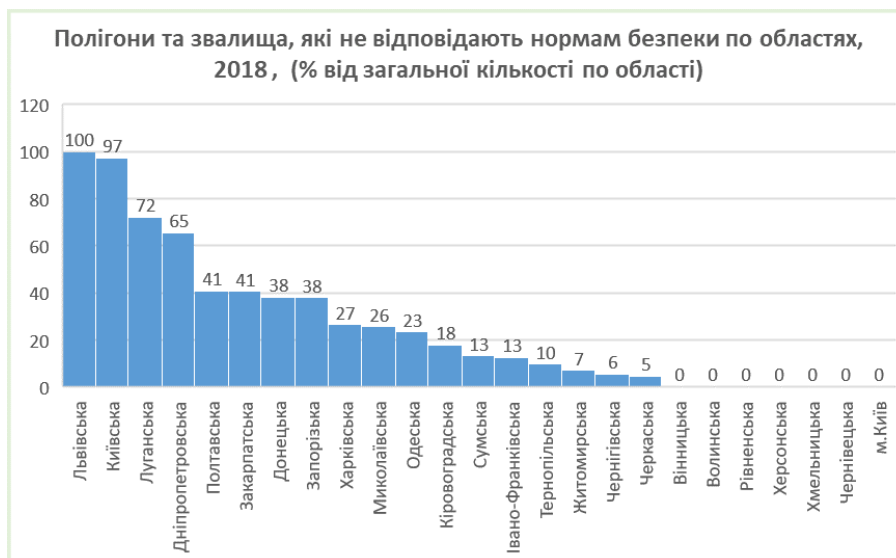

Рисунок 7.15.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації з веб-сайту Мінрегіону (звітність «Санітарна очистка» за 2018 рік)¹⁰⁷

Все це призводить до значного навантаження на навколишнє середовище (забруднення ґрунтів, підземних вод тощо) та негативно впливає на здоров'я людей.

¹⁰⁶ Звітність «Санітарна очистка» за 2018 рік. Веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/TPV-4-2018.pdf>

¹⁰⁷ Звітність «Санітарна очистка» за 2018 рік. Веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/TPV-4-2018.pdf>

Через неналежну систему поводження з ТПВ в населених пунктах, насамперед, у приватному секторі, у 2018 році було виявлено **26 610** од. несанкціонованих сміттєзвалищ.

Південний, Центральний і Східний регіони посідають перші місця за загальною кількістю несанкціонованих сміттєзвалищ за регіонами. В Західному регіоні загальна кількість несанкціонованих сміттєзвалищ є найменшою і становить 3035 од. (рис.7.16.).

Рисунок 7.16.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації з веб-сайту Мінрегіону (звітність «Санітарна очистка» за 2018 рік)¹⁰⁸

Найбільша кількість несанкціонованих звалищ була виявлена у **Київській (2571 од.)**, **Запорізькій (2061 од.)** і **Харківській (2049 од.)** областях (рис.7.17.).

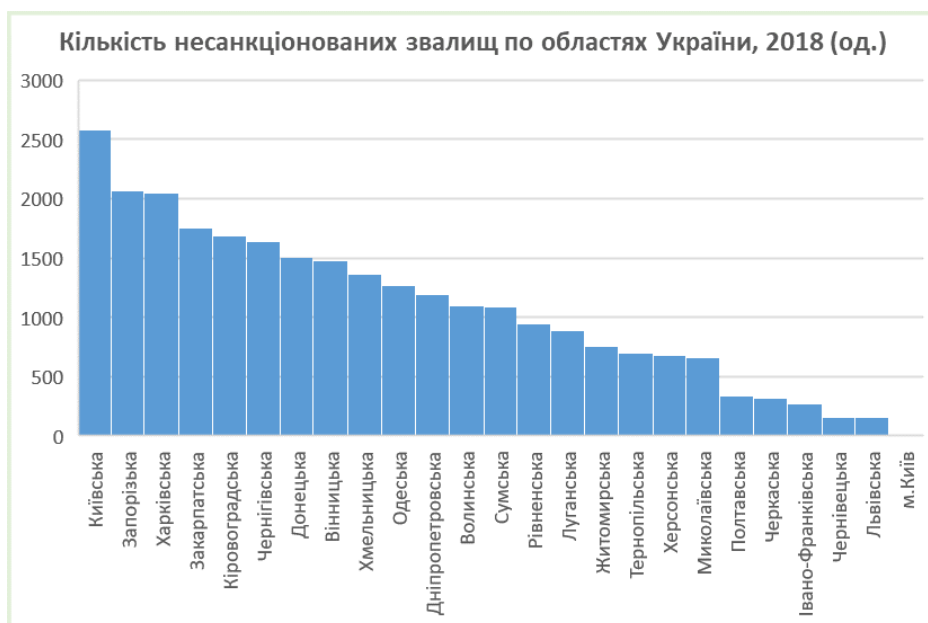

Рисунок 7.17.

Джерело: графік створено для даного дослідження на підставі інформації з веб-сайту Мінрегіону (звітність «Санітарна очистка» за 2018 рік)¹⁰⁹

У 2015 році лише 5,93% утворених побутових відходів було утилізовано, в тому числі 2,73% (1,3 млн. м³) – спалено, 3,2% (1,55 млн. м³) – спрямовано на сміттєпереробні заводи та близько 0,003% (17 000 м³) побутових відходів було компостовано. Решту (близько 94%) було направлено на сміттєзвалища та полігони.

¹⁰⁸ Звітність «Санітарна очистка» за 2018 рік. Веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/TPV-4-2018.pdf>

¹⁰⁹ Звітність «Санітарна очистка» за 2018 рік. Веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/TPV-4-2018.pdf>

8. Проблеми окремих територій (нелегальний видобуток бурштину, стан довкілля Донбасу, зона відчуження)

8.1. Нелегальний видобуток бурштину

Україна є одним з європейських лідерів за запасами бурштину. Українські компанії, які мають державні ліцензії на видобуток бурштину, щорічно видобувають близько 4 т цього мінералу. Проте, насправді, це лише невеликий відсоток від реального видобування бурштину в Україні. Набагато більше його викопують старателі на незаконних промислах, які держава не контролює.

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ¹¹⁰

Активність щодо нелегального видобутку бурштину спостерігається переважно в **Північному регіоні** в межах Житомирської області (Олевський, Овруцький і Коростенський райони), Рівненської області (Рокитнівський, Дубровицький, Володимирецький, Зарічненський і Сарненський райони) та Волинської області (Ратнівський і Любешівський райони)¹¹¹.

Серед основних негативних наслідків від нелегального видобутку бурштину можна назвати наступні:

- порушення цілісності геологічних порід,
- порушення гідрогеологічних умов на прилеглих територіях,
- знищення трав'яного покриву і родючого шару ґрунту,
- вирубування дерев і порушення їх кореневої системи,
- зміна болотних біоценозів,
- провокування активізації водної та вітрової ерозії тощо¹¹².

Висновок за регіонами (щодо нелегального видобутку бурштину):

Вплив від нелегального видобутку бурштину	ПІВНІЧ	ЗАХІД	СХІД	ЦЕНТР	ПІВДЕНЬ
Так/Ні	Так	Ні	Ні	Ні	Ні

8.2. Стан довкілля Донбасу

Стан довкілля Донбасу – найбільш техногенно навантаженого регіону України та Європи – ще до початку військового конфлікту викликав серйозне занепокоєння, а в умовах військових дій екологічна ситуація, що склалася на сході, може стати катастрофічною.

Оцінка екологічної шкоди та пріоритети відновлення довкілля на Сході України, ОБСЄ, 2017¹¹³

¹¹⁰ Потіха А. Проблема видобутку бурштину: сучасний стан та перспективи вирішення. Україна: події, факти, коментарі. 2016. № 5. С. 36–44. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2016/ukr5.pdf>

¹¹¹ Дещо про незаконний видобуток бурштину / О. Слободян, прес-секретар голови Держприкордонслужби України (07.08.2015 р.). URL: <https://ua.112.ua/mnenie/deshcho-pro-nezakonnny-vydobutok-burshtynu-250536.html>

¹¹² Філіпович В. Є. Оперативний контроль поширення нелегального видобутку бурштину та оцінка збитків, заподіяних державі, за матеріалами багатозональної космічної зйомки. Екологічна безпека та природокористування. 2015. № 4 (20). С. 91. URL: <http://library.knuba.edu.ua/books/zbirniki/14/201520.pdf>

¹¹³ Оцінка екологічної шкоди та пріоритети відновлення довкілля на Сході України / ОБСЄ. К.: ВАІТЕ, 2017. 88 с. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/362581?download=true>

Військовий конфлікт на сході України: (частина Луганської **(Східний регіон)** і Донецької областей **(Південний регіон)**) (рис. 8.1.) – призвів до цілого ряду небезпечних впливів на **ґрунти та ландшафти, поверхневі і підземні води, рослинність і тваринний світ.**

Бойові дії значно збільшили ризики виникнення аварійних ситуацій на промислових підприємствах та інфраструктурних об'єктах. Основна небезпека в умовах конфлікту пов'язана з можливістю забруднення навколишнього середовища через аварії та серйозні порушення роботи на промислових та інших підприємствах регіону⁴⁸.

Висновок за регіонами (щодо стану Довкілля Донбасу):

Навантаження на навколишнє середовище під час бойових дій	СХІД	ПІВДЕНЬ	ЗАХІД	ЦЕНТР	ПІВНІЧ
Так/Ні	Так	ні	ні	Ні	ні

8.3. Зона відчуження і зона безумовного (обов'язкового) відселення

Зона відчуження і зона безумовного (обов'язкового) відселення є частиною території, що зазнала найбільшого радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, з особливою формою управління, землі якої виведені з господарського обігу і відмежовуються від суміжної території.

Концепція реалізації державної політики у сфері розвитку діяльності в окремих зонах радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи¹¹⁴

26 квітня 1986 року сталася аварія на Чорнобильській АЕС (Київська область – **Північний регіон**), що увійшла в історію України як одна з найтяжчих трагедій ХХ століття. Аварія супроводжувалась викидом великої кількості радіоактивних речовин в навколишнє середовище. Після аварії у 1986 році була визначена 30 кілометрова зона навколо Чорнобильської АЕС – зона відчуження і зона безумовного (обов'язкового) відселення. Ця територія зазнала найбільшого радіоактивного забруднення. Землі зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення виведені з господарського обігу і відмежовуються від суміжної території.

Земельні, водні та лісові ресурси зони відчуження, які виконують функцію природного бар'єра на шляху розповсюдження радіоактивного забруднення за її межі, потребують постійного контролю, обслуговування і використання з дотриманням вимог радіаційної безпеки.

Екологічна небезпека в зоні відчуження зумовлена не лише наявністю ядерно- та радіаційно-небезпечних об'єктів і загрозою поширення радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи на значну територію, а і можливістю виникнення таких катастрофічних явищ як лісові пожежі, неконтрольоване підтоплення та осушення ґрунтів, епіфітотії та епізоотії, інших негативних процесів у навколишньому природному середовищі.

Державне агентство України з управління зоною відчуження¹¹⁵

¹¹⁴ Концепція реалізації державної політики у сфері розвитку діяльності в окремих зонах радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.07.2012 р. № 535-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/535-2012-%D1%80>

¹¹⁵ Веб-сайт Державного агентства України з управління зоною відчуження. URL: <http://dazv.gov.ua/>

24 квітня 2016 року Указом Президента України № 174/2016¹¹⁶ в межах зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, був створений Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник. Метою створення біосферного заповідника є:

- збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів Полісся;
- забезпечення підтримки та підвищення бар'єрної функції Чорнобильської зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення;
- стабілізації гідрологічного режиму та реабілітації територій, забруднених радіонуклідами;
- сприяння організації та проведенню міжнародних наукових досліджень.

За оцінками вчених, на території Заповідника може існувати більше 400 видів тварин, птахів та риб, у т. ч. червонокнижних. На сьогоднішній день вже ідентифіковано 300 видів, 19 з яких занесені до Червоної книги України. Також виявлено 1 228 видів вищих рослин, з яких 61 вид є рідкісним та підлягає охороні.

Веб-сайт Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника¹¹⁷

¹¹⁶ Указ Президента України «Про створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника» від 26.04.2016 р. № 174/2016. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/174/2016>

¹¹⁷ Веб-сайт Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника. URL: <https://zapovidnyk.org.ua>

2. Основні стратегічні пріоритети державної екологічної політики України

Стратегічні документи (стратегії, плани, програми тощо) екологічної політики відіграють важливу роль в охороні, раціональному використанні та відтворенні навколишнього середовища та його складових. У них закладені політичні та/або програмні засади їх збереження. При чому, важливим є включення програмних екологічних засад як пріоритетних не лише в національні стратегічні документи щодо державної екологічної політики, а й забезпечення їх розвитку в регіональних стратегічних документах, а також їх інтеграцію в інші види державної політики (економічну, соціальну, галузеву, секторальну тощо).

2.1. Основні базові, комплексні стратегічні документи державної екологічної політики України

- 1) Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року, затверджені Законом України від 21.12.2010 р. № 2818-IV¹¹⁸ (втрата чинності 01.01.2020 р.);
- 2) Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року, затверджені Законом України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII¹¹⁹ (чинні, вводяться в дію з 01.01.2020 р.).

Таблиця 2.1.

Порівняння основних екологічних проблем України за стратегіями держкополітики до 2020 та до 2030 року

№	Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року, затверджена Законом України від 21.12.2010 р. № 2818-IV (чинний)	Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року, затверджені Законом України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII (чинний, але вводиться в дію з 01.01.2020 р.)
	Основні екологічні проблеми України перераховані в стратегіях щодо:	
1.	атмосферного повітря	якості атмосферного повітря
2.	охорони вод	охорони вод
3.	охорони земель та ґрунтів	охорони земель та ґрунтів
4.	охорони лісів	охорони лісів
5.	Надр	Надр
6.	надзвичайних ситуацій	надзвичайних ситуацій
7.	відходів та небезпечних хімічних речовин	управління відходами
8.	Біобезпеки	біологічної безпеки
9.	біологічного та ландшафтного різноманіття	біологічного та ландшафтного різноманіття
10.	забезпечення екологічно збалансованого природокористування	забезпечення екологічно збалансованого природокористування
11.	інтеграція екологічної політики та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління	впровадження екосистемного підходу в галузеву політику та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління
12.	регіональної екологічної політики	регіональної екологічної політики
13.	-----	зміни клімату
14.	-----	зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення
15.	-----	екологічних проблем Донбасу

¹¹⁸ Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010 р. № 2818-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>

¹¹⁹ Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>

В діючій Стратегії до 2020 року поставлена **мета національної держекополітики**, яка полягає, зокрема, у стабілізації і поліпшенні стану навколишнього природного середовища України шляхом інтеграції екополітики до соціально-економічного розвитку України для гарантування екобезпечного природного середовища для життя і здоров'я населення, впровадження екозбалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем.

Діючі наразі стратегічні цілі та завдання держекополітики до 2020 року (всього 7):

Ціль 1: підвищення рівня суспільної екологічної свідомості (серед іншого, шляхом «впровадження до 2020 року програми підтримки проектів громадських екологічних організацій і доведення обсягу її фінансування: у 2015 році – до рівня не менше 2% загальних видатків Державного фонду охорони навколишнього природного середовища України; у 2020 – до рівня не менше 3% цих видатків»);

Ціль 2: поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки щодо:

- **атмосферного повітря** (в тому числі шляхом: зменшення обсягу викидів загальнопоширених забруднюючих речовин; оптимізація структури енергетичного сектору на економіку шляхом збільшення обсягу використання енергетичних джерел з низьким рівнем двоокису вуглецю та скорочення обсягу викидів парникових газів; визначення до 2015 року основних засад державної політики з адаптації до зміни клімату тощо);

- **охорона водних ресурсів** (в тому числі шляхом: запровадження інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом; реконструкція існуючих та будівництво нових міських очисних споруд з метою зниження до 2020 року на 15% рівня забруднення вод, а також зменшення до 2020 року на 20% (до базового року) скиду недостатньо очищених стічних вод; розроблення і виконання до 2015 року плану заходів щодо зменшення рівня забруднення внутрішніх морських вод і територіального моря тощо);

- **охорона земель і ґрунтів** (в тому числі шляхом: зменшення до 2020 в середньому на 5-10% площ орних земель в областях шляхом виведення зі складу орних земель певних категорій земель з подальшим їх залісненням у лісовій та лісостеповій зонах та залуженням у степовій зоні; забезпечення до 2015 року повного врахування природоохоронних вимог у процесі відведення земель для розміщення різних об'єктів та під час вирішення питань щодо вилучення (викупу), надання, зміни цільового призначення земельних ділянок тощо);

- **охорона лісів** (в тому числі шляхом: збільшення до 2020 року площі заліснення території до 17% території держави тощо);

- **геологічне середовище та надра** (в тому числі шляхом: впровадження до 2020 року екологічно безпечних технологій проведення гірничих робіт тощо; забезпечення максимально повного використання видобутих корисних копалин; мінімізації відходів при їх видобутку та переробці; здійснення до 2015 держобліку артезіанських свердловин та обладнання їх засобами виміру обсягів видобутої води тощо);

- **захист від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру** (в тому числі шляхом: реалізація проектів реабілітації територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи; укріплення до 2020 року берегів водних об'єктів у межах населених пунктів; визначення протягом першого етапу усіх територій, на яких існує загроза виникнення надзвичайних ситуацій у зв'язку з незадовільним техногенним та екологічним станом, та районування їх за поділом на категорії небезпеки тощо);

- **відходи та небезпечні хімічні речовини** (в тому числі шляхом: забезпечення до 2015 року зберігання 70% побутових відходів міст з населенням не менш як 250 тис. осіб на спеціалізованих та екологічно безпечних полігонах, до 2020 року – 100%, а також зменшення до 2020 року в спецмісцях збирання побутових відходів на 15% базового рівня частки відходів, що підлягають біологічній деградації; збільшення до 2020 року в 1,5 рази обсягу заготівлі, утилізації та використання відходів як вторинної сировини; запровадження новітніх технологій утилізації твердих побутових відходів; забезпечення до 2020 року остаточного знешкодження накопичених не придатних до використання пестицидів; створення до 2015 року системи безпечного поводження з медичними відходами тощо);

- **біобезпека** (в тому числі шляхом: здійснення контролю за ввезенням в Україну ГМО, запобігання їх неконтрольованому поширенню та удосконалення до 2015 року дозвільної системи у сфері поводження з ГМО, в т. ч. щодо їх трансгеновних переміщень, забезпечення координації генетично-інженерної діяльності; забезпечення розробки нормативно-правових актів з питань держрегулювання і контролю в цій сфері тощо);

Ціль 3: досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища (в тому числі з завданнями: запобігання порушенням санітарно-гігієнічних вимог: до якості повітря в населених пунктах, до якості поверхневих вод у місцях інтенсивного водокористування населення (90%), до якості води, що використовується для потреб питного водопостачання та приготування їжі сільським населенням (70%); запровадження до 2020 року системи екомаркування товарів і продуктів харчування; виявлення зон екологічного ризику та підготовка державної цільової програми зниження техногенного тиску на здоров'я населення цих зон на період до 2020 року тощо);

Ціль 4: інтеграція екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління (в тому числі з завданнями: розроблення та впровадження нормативно-правового забезпечення обов'язковості інтеграції екополітики до інших документів, що містять політичні та/або програмні засади державного, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку до 2012 року; інституційна розбудова і посилення ефективності держуправління в природоохоронній галузі; впровадження систем екоуправління, системи стимулів для суб'єктів господарювання, що впроваджують систему екоуправління (до 2015); а також з окремими завданнями у сфері промисловості та енергетиці; у транспортно-дорожній галузі; у ЖКГ та будівництві; у сільському господарстві; у військово-оборонній галузі; у галузі туризму та рекреації);

Ціль 5: припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття і формування екологічної мережі (в тому числі шляхом: удосконалення до 2015 року нормативно-правової бази щодо системи здійснення контролю за торгівлею видами дикої флори і фауни, що перебувають під загрозою зникнення; доведення до 2015 року площі національної екомережі до рівня (41% території країни, розширення площі ПЗФ до 10% у 2015 році та до 15% загальної площі країни у 2020 році); адаптація законодавства у сфері збереження навколишнього природного середовища до вимог директив ЄС; вжиття до 2015 року адміністративних заходів з припинення катастрофічного зменшення запасів водних живих ресурсів унаслідок їх надмірної експлуатації та погіршення стану навколишнього природного середовища, тощо);

Ціль 6: забезпечення екологічно збалансованого природокористування (в тому числі з завданнями: подальшого розвитку національної системи кадастрів природних ресурсів, держстатзвітності з використання природних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища; збільшення обсягу використання відновлювальних і альтернативних джерел енергії на 25% до 2015 року, на 55% - до 2020 року від базового рівня; реформування до 2015 року діючої системи фондів охорони навколишнього природного середовища з метою посилення централізації коштів на рівні областей, АРК, міст Києва та Севастополя тощо);

Ціль 7: удосконалення регіональної екологічної політики (в тому числі з завданнями: розроблення та виконання середньострокових регіональних планів дій з охорони навколишнього природного середовища як основного інструменту реалізації національної екополітики на регіональному рівні; проведення до 2020 року класифікації регіонів за рівнями техногенно-екологічних ризиків, створення відповідних банків геоінформаційних даних і карт тощо).

У Стратегії до 2020 року визначено, що вона: (а) буде реалізовуватись у два етапи: до 2015 року та протягом 2016-2020 років (р. 5); (б) підлягатиме загальнодержавному, регіональному та галузевому моніторингу (р. 6); (в) передбачатиме підготовку за результатами реалізації: щорічно – звіту про реалізацію Національної екологічної політики, а також регіональних і галузевих екологічних звітів; а кожні п'ять років - Національної доповіді про реалізацію національної екологічної політики України (р. 6). Також у Стратегії визначені очікувані результати та показники ефективності її виконання (р. 7), хоча не прописаний порядок та джерела фінансування заходів з її реалізації.

Механізмом впровадження Стратегії до 2020 року названо **Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища**, розробка та затвердження якого є обов'язком КМУ (п. 2 Закону, яким затверджена Стратегія). Однак, такий План дій був затверджений лише на 2011-2015 роки¹²⁰ (тобто строк його виконання вже закінчився), а новий план на 2016-2020 роки Урядом прийнятий так і не був (хоча його проект й був підготовлений Мінприроди України¹²¹). Така ситуація є негативною, оскільки основна екологічна Стратегія нашої держави не може бути належним чином реалізована без механізму впровадження.

¹²⁰ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки» від 25.05.2011 р. № 577-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/577-2011-%D1%80>

¹²¹ «Мінприроди розробляє Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на 2016-2020 роки» (дата розміщення інформації — 02.09.2015). Веб-сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: <https://menr.gov.ua/news/29738.html>.

2.2. Стратегічні документи державної екологічної політики України за певними напрямками

2.2.1. Зміна клімату

Основні стратегічні документи з питань зміни клімату в Україні:

- 1) Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.12.2016 р. № 932-р¹²²;
- 2) План заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 06.12.2017 р. № 878-р¹²³.

Відповідно до Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року:

- державна політика в Україні у сфері зміни клімату має фрагментарний характер і розглядається як складова виключно екологічної політики;
- формування і подальша реалізація цілісної державної політики у сфері зміни клімату, гармонізованої з міжнародним законодавством, є складним завданням через мультидисциплінарний характер проблеми;
- політично, економічно і науково обґрунтовані рішення з питань зміни клімату повинні прийматися для всіх секторів економіки, включаючи енергетику, промисловість, агропромисловий комплекс, транспорт, водне, лісове і ЖКГ, землекористування, а також охорону здоров'я, збереження і відтворення екосистем.

Основні пріоритети державної політики в сфері зміни клімату до 2030 року:

- зміцнення інституційної спроможності щодо формування і забезпечення реалізації держполітики у сфері зміни клімату (зокрема, шляхом забезпечення імплементації положень Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, пов'язаних із зміною клімату тощо);
- запобігання зміні клімату через скорочення антропогенних викидів і збільшення абсорбції парникових газів та забезпечення поступового переходу до низьковуглецевого розвитку держави (зокрема, шляхом зниження енергоємності ВВП відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5 тощо);
- адаптація до зміни клімату, підвищення опірності та зниження ризиків, пов'язаних із зміною клімату (зокрема, шляхом розроблення та запровадження механізму формування адаптаційної політики за принципом від місцевого (регіонального) до національного рівня, приділяючи пріоритетну увагу діям тих громад і секторів економіки, які є найбільш вразливими до впливів зміни клімату тощо).

Зокрема, відповідно до **Плану заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року**, передбачено підготовку та виконання **пілотних проектів** з розроблення і реалізації місцевих планів з адаптації до зміни клімату на рівні регіонів, а також міст, селищ, сіл (строк виконання: постійно; відповідальні за виконання: місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування (за згодою)).

¹²² Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.12.2016 р. № 932-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2016-%D1%80#n8>

¹²³ План заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 06.12.2017 р. № 878-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2017-%D1%80>

2.2.2. Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток природно-заповідного фонду, формування екологічної мережі

Наразі в Україні відсутній стратегічний документ державної екологічної політики саме щодо збереження біорізноманіття.

Хоча на державному рівні мали місце неодноразові спроби його прийняття.

Так, у 1997 році КМУ була прийнята **Концепція збереження біологічного різноманіття України**¹²⁴, яка, зокрема, встановлювала концептуальні основи та передбачала наступне прийняття – Національної програми збереження біологічного різноманіття на 1998-2015 роки, але зроблено це не було.

У 1999 році вже Верховна Рада України зроблена спробу прийняти таку програму. 09.04.1999 р. була прийнята, зокрема, постанова № 599-XIV «**Про проект закону України про Національну програму збереження біологічного різноманіття на 1999-2015 роки**»¹²⁵. Але ця спроба виявилась безрезультатною, оскільки сама Програма так і не була затверджена.

Натомість, 14.12.1999 р. Верховна Рада України приймає ще одну постанову за № 1289-XIV «**Про об'єднання проектів Закону України про Програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки і про Національну програму збереження біологічного різноманіття на 2000-2015 роки**», мотивуючи це метою створення єдиної нормативно-правової бази і уникнення дублювання рішень щодо збереження біологічного і ландшафтного різноманіття та екологічної рівноваги природних систем¹²⁶. В подальшому, вже після такого об'єднання, у 2000 році в Україні був прийнятий такий стратегічний документ державної екологічної політики як **Загальнодержавна програма формування Національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки**¹²⁷.

Основною метою цієї Програми проголошено збільшення площі земель країни з природними ландшафтами до рівня, достатнього для збереження їх різноманіття, близького до притаманного їм природного стану, та формування їх територіально єдиної системи, побудованої відповідно до забезпечення можливості природних шляхів міграції та поширення видів рослин і тварин, яка б забезпечувала збереження природних екосистем, видів рослинного і тваринного світу та їх популяцій.

У Програмі визначено, що національна екомережа має відповідати вимогам щодо її функціонування у Всеєвропейській екомережі та виконувати провідні функції щодо збереження біорізноманіття. Крім того, Програма має сприяти збалансованому та невиснажливому використанню біологічних ресурсів у господарській діяльності.

Для вивчення проблемних питань, пов'язаних з виконанням цієї Загальнодержавної програми формування Національної екомережі на 2000-2015 роки, в Україні навіть була утворена **Координаційна рада з питань формування національної екомережі як тимчасовий дорадчий орган Кабінету Міністрів України**¹²⁸.

¹²⁴ Концепція збереження біологічного різноманіття України, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 12.05.1997 р. № 439. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/439-97-%D0%BF>

¹²⁵ Про проект Закону України про Національну програму збереження біологічного різноманіття на 1999-2015 роки: постанова Верховної Ради України від 09.04.1999 р. № 599-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/599-14>

¹²⁶ Про об'єднання проектів Закону України про Програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки і про Національну програму збереження біологічного різноманіття на 2000-2015 роки: постанова Верховної Ради України від 14.12.1999 р. № 1289-XIV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1289-14>

¹²⁷ Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки, затверджена Законом України від 21.09.2000 р. № 1989-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 47. Ст. 405.

¹²⁸ Створення Координаційної ради було здійснено відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційної ради з питань формування національної екологічної мережі» від 29.11.2001 р. № 1603, якою був затверджений її склад та прийнято положення про неї (наразі положення діє у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 20.05.2013 р. № 344).

Однак, реалізація Програми була розрахована лише на період до 2015 року (зокрема, тривала у два етапи — 2000-2005 та 2006-2015 роки). Тобто наразі період її виконання є таким, що **закінчився**. В той же час, процес формування національної екомережі ще продовжує тривати, але **логічного продовження цей стратегічний документ й досі не зазнав** (ні у вигляді нової програми на новий період, ні у будь-якому іншому).

На вказану проблему звернула увагу, зокрема, Рахункова Палата України, яка за результатами аудиту Чорноморського біосферного заповідника ще у 2016 році, рекомендувала Кабінету Міністрів України вжити заходів щодо розроблення та прийняття відповідного нормативного акта у зв'язку із закінченням терміну виконання Загальнодержавної програми формування національної екомережі України на 2000–2015 роки і відсутністю цільової екологічної програми розвитку заповідної справи¹²⁹. **Але ситуація й досі залишається без змін.**

Цільова ж екологічна програма розвитку заповідної справи діяла в Україні до 2005 року. Вона має назву **Програма перспективного розвитку заповідної справи в Україні «Заповідники» та була затверджена постановою Верховної Ради України від 22.09.1994 р. № 177/94-ВР**. В ній, подібно до Програми щодо національної екомережі, було встановлено, що система передбачених в Програмі заходів спрямована не лише на збереження унікальних і типових ландшафтів, інших природних комплексів, але і біорізноманіття. Програма закріплювала необхідність розширення та підвищення репрезентативності мережі природно-заповідного фонду.

08.02.2006 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України за № 70-р була схвалена **Концепція Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року**¹³⁰. Однак, передбачена нею до затвердження **Загальнодержавна програма розвитку заповідної справи на період до 2020 року так і не була прийнята.**

Непослідовним, з точки зору раніше прийнятих вищевказаних державних рішень, є розпорядження Уряду від 22.09.2004 р. за № 675-р, за яким в Україні була схвалена **Концепція Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005-2025 роки**¹³¹ (це розпорядження ухвалене через чотири роки після прийняття Загальнодержавної програми формування національної екомережі України на 2000-2015 роки, яка була прийнята згідно державного бачення, що ця програма повинна бути об'єднана з державною програмою щодо збереження біорізноманіття).

Планувалось реалізовувати Програму у три етапи: перший – 2005-2010; другий — 2010-2015; третій — 2016-2025. Однак, **Загальнодержавна програма збереження біорізноманіття так і була прийнята**, да й її прийняття за вказаною Концепцією, мабуть, вже є **недоречним**, оскільки за строком Програма вже повинна перебувати на третьому (останньому) етапі виконання.

2.2.3. Збереження лісів

В Україні з 2016 року і до цього часу відсутній стратегічний документ державної екологічної політики саме щодо сталого розвитку лісового господарства та охорони, раціонального використання і відновлення лісів.

¹²⁹ Звіт Рахункової Палати України за 2016 рік (матеріал офіційний). К, 2017. С. 98. URL: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16751480/Zvit_RP_2016.pdf

¹³⁰ Концепція Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.02.2006 р. № 70-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2006-%D1%80>

¹³¹ Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005-2025 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.09.2004 р. № 675-р. Офіційний вісник України. 2004. № 38. Ст. 2524.

Цей факт констатувала Рахункова палата України у своєму Звіті ще у **2016 році й з того часу так і не було прийнято нової програми чи іншого стратегічного документу в Україні в цій сфері.**

Зокрема, у Звіті про результати аудиту ефективності використання бюджетних коштів на ведення лісового і мисливського господарства, охорону і захист лісів в лісовому фонді та розпорядження об'єктами державної власності, які належать до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів України, затвердженого рішенням Рахункової палати від 25.10.2016 р. № 22-1 встановлено, що «нормативний акт, який би **визначав основні напрями збалансованого розвитку лісового господарства, спрямовані на посилення екологічних, соціальних та економічних функцій лісів України, відсутній** (Державна цільова програма «Ліси України», затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 16.09.2009 № 977¹³², **завершена у 2015 році, а нової відповідної програми протягом цього року не прийнято**)¹³³».

Слід вказати, що 15.11.2017 р. на засіданні Кабінету Міністрів України схвалений проект Стратегії сталого розвитку та інституційного реформування лісового та мисливського господарства України на період до 2022 року, представлений Державним агентством лісових ресурсів України¹³⁴. **Але ця стратегія наразі ще не є прийнятою.**

2.2.4. Проблеми водних ресурсів, в тому числі Чорного та Азовського морів

В Україні прийнята **Загальнодержавна програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року**, затверджена Законом України від 24.05.2012 р. № 4836-VI¹³⁵.

Метою цієї Програми є визначення основних напрямів державної політики у сфері водного господарства для задоволення потреби населення і галузей національної економіки у водних ресурсах, збереження і відтворення водних ресурсів, впровадження системи інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом, відновлення ролі меліорованих земель у продовольчому та ресурсному забезпеченні держави, оптимізація водоспоживання, запобігання та ліквідація наслідків шкідливої дії вод.

Відповідно до Програми, проблему передбачається розв'язати шляхом: **(1)** гармонізації українського законодавства з міжнародними нормами та удосконалення нормативно-правової бази щодо забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку водного господарства; **(2)** впровадження ефективного, обґрунтованого та збалансованого механізму використання, охорони та відтворення водних ресурсів, забезпечення сталого розвитку державної системи моніторингу вод згідно з міжнародними нормами; **(3)** впровадження системи інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом, розроблення та виконання планів управління басейнами річок, застосування економічної моделі цільового фінансування заходів

¹³² Державна цільова програма «Ліси України», затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 16.09.2009 № 977. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/977-2009-%D0%BF>

¹³³ Звіт про результати аудиту ефективності використання бюджетних коштів на ведення лісового і мисливського господарства, охорону і захист лісів в лісовому фонді та розпорядження об'єктами державної власності, які належать до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів України, затвердженого рішенням Рахункової палати від 25.10.2016 р. № 22-1. URL: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16750220/Zvit_22-1.pdf?subportal=main

¹³⁴ Проект Стратегії сталого розвитку та інституційного реформування лісового та мисливського господарства України на період до 2022 року, 11.08.2017 р. Веб-сайт Державного агентства лісових ресурсів України. URL: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=182224&cat_id=166243; Прийнята Стратегія реформування лісового господарства України до 2022 року. Думки громадських активістів та експертів / Громадський портал Львова «Форпост», 21.11.2017 р. URL: <http://forpost.lviv.ua/txt/ekonomika/8242-pryiniata-stratehiia-reformuvannia-lisovoho-hospodarstva-ukrainy-do-2022-roku-dumky-hromadskykh-aktyvistiv-ta-ekspertiv>

¹³⁵ Загальнодержавна програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року, затверджена Законом України від 24.05.2012 р. № 4836-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4836-17>

у басейнах річок, утворення басейнових рад річок, а також підвищення ролі існуючих та утворення нових басейнових управлінь водних ресурсів; **(4)** підвищення технологічного рівня водокористування, впровадження маловодних та безводних технологій, розроблення більш раціональних нормативів водокористування, будівництва, реконструкції та модернізації систем водопостачання і водовідведення; **(5)** виконання робіт з берегоукріплення та регулювання русел річок, будівництва та реконструкції гідротехнічних споруд, захисних дамб, польдерів, протипаводкових водосховищ, розчищення русел річок, упорядкування водоохоронних зон та прибережних захисних смуг, розроблення схем комплексного протипаводкового захисту територій від шкідливої дії вод, удосконалення методів і технічних приладів для проведення гідрометеорологічних спостережень, прогнозування паводків; **(6)** забезпечення розвитку меліорації земель і поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушених угідь.

У цьому стратегічному документі також визначені: завдання і заходи, очікувані результати та ефективність виконання Програми, а також прогнозні обсяги та джерела її фінансування й строк її виконання – 2013-2021 (повинна виконуватись у два етапи: перший - 2013-2016 роки; другий - 2017-2021 роки).

В Україні з 2011 року і до цього часу відсутній спеціальний стратегічний документ державної екологічної політики щодо охорони, раціонального використання і відновлення Чорного та Азовського морів.

Справа в тому, що реалізація **Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського та Чорного морів**, затвердженої Законом України від 22.03.2001 р. № 2333-III¹³⁶ була розрахована лише до 2010 (зокрема, здійснювалась в два етапи: 2001-2005 та 2006-2010 роки). Метою Програми було визначено розроблення держполітики, стратегії та плану дій, спрямованих на запобігання зростанню антропогенного тиску на довкілля Азовського і Чорного морів, збереження і відтворення біорізноманіття та ресурсів морів тощо. Ця Програма була й є першою національною програмою серед країн Чорноморського басейну, що має статус Закону¹³⁷. Необхідність прийняття вказаної програми обумовлювалось тим, що в спеціальній Концепції по охороні Азовського і Чорного морів¹³⁸ було передбачено, що в сучасних економічних умовах можуть здійснюватися лише заходи, визначені затвердженими державними та регіональними екопрограмами.

Наразі, відповідно до Рамкової директиви про морську стратегію (2008/56/ЄС), Мінприроди України підготовлений **проект майбутньої постанови Уряду України про Морську стратегію та розроблена анована структура майбутньої Морської стратегії**. Про це ще 19.04.2017 р. на прес-конференції повідомив Міністр екології та природних ресурсів О. Семерак, а 20.04.2017 р. проекти вказаних документів були розміщені на офіційному веб-сайті Мінприроди для громадського обговорення¹³⁹.

¹³⁶ Загальнодержавна програма охорони та відтворення довкілля Азовського та Чорного морів, затверджена Законом України від 22.03.2001 р. № 2333-III. Офіційний вісник України. 2001. № 17. Ст. 717.

¹³⁷ Про результати перевірки використання у 2001-2002 роках бюджетних коштів на виконання заходів Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів / Підготовлено департаментом контролю використання коштів цільових бюджетних та державних позабюджетних фондів і затверджено постановою Колегії Рахункової палати від 12.06.2003 № 13-4. URL: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/39842>

¹³⁸ Концепція охорони та відтворення навколишнього природного середовища Азовського і Чорного морів, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 10.07.1998 р. № 1057. Офіційний вісник України. 1998. № 28. Ст. 1055.

¹³⁹ Ановану структуру Морської Стратегії України винесено на громадське обговорення. Веб-сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: <https://menr.gov.ua/news/31381.html>

В той же час в Україні діє **Морська доктрина України на період до 2035 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 07.10.2009 р. № 1307 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 р. № 1108)**¹⁴⁰.

У цьому стратегічному документі визначено, що **до пріоритетних національних інтересів на морі належать** задоволення потреб суспільства, економіки і держави у використанні ресурсів моря, посилення позиції України серед провідних морських держав, а також забезпечення безпеки шляхом, зокрема, **(а)** запобігання забрудненню морського середовища, проведення ефективного екологічного моніторингу; **(б)** досягнення стану морського природного середовища у територіальних водах та у винятковій морській економічній зоні України, яке відповідає поняттю «добрий екологічний стан» у розумінні Рамкової Директиви ЄС про Морську Стратегію, та підтримання такого стану в довготривалій перспективі; **(в)** провадження морегосподарської діяльності з вивчення, розвідки, видобування, використання, збереження невідновних та відтворення відновних ресурсів, які не відносяться до водних біоресурсів та мінімізації шкоди навколишньому природному середовищу під час експлуатації ресурсів моря; вивчення, збереження, невиснажливе видобування та стале відтворення рибних та інших водних біоресурсів; проведення морських наукових досліджень; забезпечення збалансованого розвитку приморських регіонів.

Відповідно до Морської доктрини України визначені напрями реалізації державної морської політики, серед яких передбачені й ті, що мають екологічне значення. Наприклад, в межах напрямку:

- **розвиток портової діяльності**, серед іншого передбачено: поступове виведення за межі міст та інших населених пунктів портової інфраструктури, зокрема комплексів з перевантаження небезпечних вантажів, та запровадження в портах сучасних технологій, спрямованих на зменшення шкідливого впливу на навколишнє природне середовище;
- **розвиток рибного господарства**, серед іншого передбачено: запобігання, припинення та ліквідація незаконного, непідзвітного та нерегульованого рибальства, виконання міжнародних договорів України у сфері рибальства, посилення відповідальності та збільшення штрафних санкцій та компенсаційних виплат за незаконний вилов морських живих ресурсів; стимулювання розвитку екологічно збалансованої морської аквакультури як альтернативи вилову природних популяцій; удосконалення економічного механізму стимулювання раціонального використання водних біоресурсів моря, здійснення природоохоронних заходів, застосування екологічно чистих технологій у рибогосподарській діяльності; розширення мережі морських природоохоронних об'єктів, зокрема, шляхом створення акваторій з обмеженим та регульованим рибальством в Чорному, Азовському морях та у Південному океані, в т. ч. для збереження місць нерестовищ; здійснення комплексних заходів з відтворення природних популяцій цінних риб; створення системи штучних рифів для розширення функцій самоочищення морської екосистеми; науково обґрунтоване визначення обсягів вилову водних біоресурсів моря, які гарантуватимуть їх відновлення у природних умовах; розширення напрямів наукових досліджень та розробок у сфері рибного господарства, а також збереження та відтворення водних біоресурсів моря;
- **видобування і транспортування енергоресурсів**, серед іншого передбачено необхідність схвалення стратегії освоєння вуглеводневих ресурсів в українському секторі Чорного і Азовського морів;
- **розвиток науково-технічного потенціалу**, серед іншого передбачено напрями охорони морського середовища, ресурсо- та енергозбереження, зокрема, шляхом: розроблення та коригування державної політики відповідно до Рамкової Директиви ЄС про морську стратегію та оцінка її ефективності; захист внутрішніх морських вод, територіального моря і прилеглої зони відповідно до сучасних екологічних норм; запровадження ефективного контролю видобутку водних біоресурсів моря, відновлення популяцій та підтримання видобутку водних біоресурсів на рівні, який гарантує їх природне відновлення; розвиток мережі морських об'єктів ПЗФ та акваторій із регульованою господарською діяльністю; застосування міжнародних екологічних норм у морегосподарській діяльності; зменшення забруднення моря твердими відходами, зокрема пластиком; запобігання ввезенню в морські води України чужорідних видів морських організмів із судновими баластними водами; запровадження економічних механізмів стимулювання раціонального використання морських ресурсів; систематичне здійснення природоохоронних і кліматозахисних заходів та заходів з відновлення та збереження популяцій рідкісних та тих, що перебувають під загрозою зникнення, видів морських організмів; участь у реалізації проекту ЄС «Екологічний моніторинг Чорноморського регіону», здійснення Україною екологічного контролю на морі відповідно до Рамкової Директиви ЄС про морську стратегію; розроблення та запровадження постійної системи здійснення державного екологічного моніторингу морського природного середовища згідно з вимогами та принципами Рамкової Директиви ЄС про морську стратегію та відповідно до кращих практик держав ЄС тощо;

¹⁴⁰ Морська доктрина України на період до 2035 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 07.10.2009 р. № 1307 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 р. № 1108). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF>

- **розвиток міжнародного та міжрегіонального співробітництва**, серед іншого передбачено посилення участі України в реалізації Стратегії ЄС для Дунайського регіону, зокрема у спільних проектах розвитку інфраструктури, туризму, екології, енергетики для регіонів басейну р. Дунай (Одеської, Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей) тощо;
- **екологічні аспекти розвитку приморських регіонів**, серед іншого передбачено: збереження та відтворення екосистеми, ценозів, видів рослинного та тваринного світу приморських регіонів, насамперед тих, що внесені до Червоної книги України, із залученням необхідних фінансових, наукових і технічних ресурсів; упровадження комплексного підходу до розвитку приморських регіонів, регулювання та планування ресурсів суші та моря як єдиної системи з урахуванням економічних і природоохоронних особливостей, диференціації та розширення екологічної мережі приморських регіонів із використанням досвіду ЄС; охорона приморських і морських екосистем, які відіграють важливу роль у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття в районах Чорного та Азовського морів; пріоритетний розвиток екологічного туризму тощо.

Вказана Морська доктрина хоча і містить важливі для екологічної політики положення, але в цілому має декларативний характер та потребує механізмів її реалізації (у вигляді програм, планів з реалізації тощо).

2.2.5. Поводження з відходами

Основні стратегічні документи з питань поведження з відходами в Україні:

- 1) Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 р. № 820-р¹⁴¹;
- 2) Національний план управління відходами до 2030 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.02.2019 р. № 117-р¹⁴².

Відповідно до **Стратегії**, проблема, на розв'язання якої вона спрямована, полягає у необхідності вирішення критичної ситуації, яка склалася з утворенням, накопиченням, зберіганням, переробленням, утилізацією та захороненням відходів і характеризується подальшим розвитком екологічних загроз.

Метою цієї Стратегії є створення умов для підвищення стандартів життя населення шляхом впровадження системного підходу до поведження з відходами на державному та регіональному рівні, зменшення обсягів утворення відходів та збільшення обсягу їх переробки та повторного використання.

Визнано, що проблема відходів в Україні вирізняється особливою масштабністю і значимістю як внаслідок домінування в національній економіці ресурсоемних багатовідхідних технологій, так і через відсутність протягом тривалого часу адекватного реагування на її виклики. Ця проблема названа однією з ключових екологічних проблем і більш вагомою в ресурсному аспекті.

Відповідно, за Стратегією, існує стратегічна необхідність реформування і розвитку з урахуванням вітчизняного та світового досвіду всієї правової та економічної системи, що регулює використання природних ресурсів у цілому та управління відходами зокрема. А розв'язання зазначеної проблеми є ключовим у вирішенні питань енерго- та ресурснезалежності держави, економії природних матеріальних та енергетичних ресурсів і **актуальним стратегічним завданням (пріоритетом) державної політики**.

¹⁴¹ Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 р. № 820-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80>

¹⁴² Національний план управління відходами до 2030 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.02.2019 р. № 117-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117-2019-%D1%80>

В Стратегії, зокрема:

- визначена не лише мета, а й цілі, завдання, строки реалізації Стратегії (три етапи: перший – 2017-2018 роки; другий – 2019-2023 роки; третій – 2024-2030 роки); принципи, на яких базується Стратегія, а також шляхи і способи розв’язання проблеми на кожному з етапів реалізації Стратегії; заходи з моніторингу та контролю; очікувані результати; показники реалізації та обсяг фінансових ресурсів;
- описані ситуація та проблеми по Україні щодо: побутових відходів; промислових відходів; відходів будівельно-ремонтних робіт; небезпечних відходів; відходів виробництва продукції сільського господарства; специфічних видів відходів (відходів упаковки; відходів електричного та електронного обладнання; відпрацьованих батарейок, батарей та акумуляторів; медичних відходів);
- проголошено, що єдиним можливим шляхом урегулювання ситуації є **створення комплексної системи управління відходами**.

З метою належного забезпечення реалізації Стратегії повинні бути затверджені: Національний план управління відходами та відповідні регіональні плани.

2.3. Інші стратегічні документи державної екологічної політики (загального характеру)

Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», схвалена Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015¹⁴³.

Мета Стратегії – впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі за наступними чотирма векторами: 1) вектор розвитку; 2) вектор безпеки; 3) вектор відповідальності; 4) вектор гордості. Ці вектори передбачають реалізацію 62 реформ та програм розвитку держави.

Основні екологічні пріоритети держкополітики (чи дотичних сфер) до 2020 року:

- за вектором розвитку, зокрема, необхідно забезпечити стійке зростання економіки **екологічно** невиснажливим способом. За цим вектором передбачено наступні реформи та програми розвитку: 2.1) реформа енергетики; 2.2) програма енергоефективності; 2.3) реформа сільського господарства та рибальства; 2.4) земельна реформа; 2.5) реформа ЖКГ; 2.6) реформа державної служби та оптимізація системи державних органів тощо;
- за вектором безпеки – особливу увагу потрібно приділити безпеці життя і здоров’я людини, що неможливо без безпечного стану довкілля і доступу до якісної питної води, безпечних харчових продуктів та промислових товарів. За цим вектором передбачено наступні реформи та програми розвитку: 3.1) реформа системи національної безпеки та оборони; 3.2) програма енергонезалежності; **3.3) програма збереження навколишнього природного середовища** тощо;
- за вектором відповідальності передбачено наступні реформи та програми розвитку: 4.1) децентралізація та реформа держуправління; 4.2) реформа регіональної політики; 4.3) реформа у сфері забезпечення безпечності та якості харчових продуктів; 4.4) реформа у сфері захисту прав споживачів тощо.

Стратегія передбачає затвердження щорічних планів її реалізації.

¹⁴³ Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», схвалена Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

У Стратегії визначено, що «ратифікувавши Угоду про асоціацію, Україна отримала інструмент та дороговказ для своїх перетворень» (тобто і щодо політики у сфері навколишнього середовища - прим.); оскільки виконання вимог цієї Угоди про асоціацію дає можливість Україні в подальшому стати повноцінним членом ЄС.

В ході реалізації Стратегії передбачено досягнення 25 ключових показників, що оцінюють хід виконання реформ та програм. Однак, Кабінетом Міністрів України **не затверджено окремого щорічного плану з виконання Стратегії, зокрема, у 2018, 2019 роках**¹⁴⁴ (останній такий план був затверджений ще у 2015 році¹⁴⁵). Тобто основна Стратегія нашої держави щодо сталого розвитку знаходиться **без механізму впровадження та не може бути належним чином реалізована**.

Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385¹⁴⁶.

Стратегія визначає цілі державної регіональної політики та основні завдання центральних та місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, спрямовані на досягнення зазначених цілей, а також передбачає **узгодженість державної регіональної політики з іншими державними політиками**, які спрямовані на територіальний розвиток.

У тексті Стратегії вказано, що Кабінет Міністрів України **підтримує принципові позиції підходу ЄС до реалізації регіональної політики**, які базуються на поєднанні політики щодо підвищення рівня конкурентоспроможності територій та політики, спрямованої на недопущення зростання регіональних диспропорцій, але **обмежений на даний час у відповідних за обсягами ресурсах** для здійснення ефективних заходів у рамках такого підходу.

Стратегія встановлює **три основні цілі державної політики в контексті регіонального розвитку: ціль 1** – підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів; **ціль 2** – територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток; **ціль 3** – ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку.

Зокрема, в рамках досягнення цілі 1 щодо підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, – **покращення навколишнього природного середовища** визнано одним із пріоритетних напрямів. Вказано, що підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів серед операційних цілей передбачає **раціональне використання природно-ресурсного потенціалу, збереження культурної спадщини та найцінніших природних територій**.

В загальній характеристиці екологічного стану регіонів (станом на рік підготовки Стратегії (2013)) вказано, наприклад, про наявні значні регіональні диспропорції у сфері збереження навколишнього природного середовища. Зокрема, екологічна ситуація як особливо-небезпечна визнана в Донецько-Придніпровському регіоні, що зумовлена високим рівнем концентрації промислових підприємств та недосконалими технологіями виробництва. Наведені конкретні показники, наприклад, щодо:

- **забруднення атмосферного повітря**: «найбільше забруднюючих речовин, що потрапили у повітря, було викинуто підприємствами Донецької, Дніпропетровської та Луганської областей, на які за підсумками 2006—2013 років припадало 65,9 % загального обсягу викидів. Це пов'язано насамперед з розміщенням на території зазначених регіонів

¹⁴⁴ Відповідно до пп. 1 п. 2 Указу Президента України «Про затвердження Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» від 12.01.2015 р. № 5/2015, для Кабінету Міністрів України встановлено зобов'язання затверджувати щороку до 15 лютого план дій щодо реалізації положень Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020».

¹⁴⁵ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» у 2015 році» від 04.03.2015 р. № 213-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/213-2015-%D1%80>

¹⁴⁶ Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385 . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

об'єктів, що провадять екологічно небезпечні види економічної діяльності. Найменше викидів забруднюючих речовин від стаціонарних та пересувних джерел забруднення за зазначений період спостерігалось на території Чернівецької (296 тис. тонн), Волинської (404,1 тис. тонн), Рівненської (418,8 тис. тонн) та Тернопільської (439,8 тис. тонн) областей»;

- розміщення відходів: «в трьох областях сконцентровано 93,1 % всіх промислових відходів (у Дніпропетровській області — 64 %, Донецькій — 19,3 %, Луганській — 9,8 %). У цих же регіонах відзначена і найвища щільність наявних відходів. Частка відходів, зосереджених у Кіровоградській, Львівській та Запорізькій областях, становить 1,81, 1,27 та 1,03 % відповідно. У решті регіонів питома вага наявних відходів не перевищує 0,3 % загальноукраїнського показника», тощо.

В Стратегії основними причинами виникнення складної ситуації у сфері охорони навколишнього природного середовища визнано: (1) забруднення атмосферного повітря через низькі темпи впровадження сучасних технологій (особливо це стосується промислово розвинутих регіонів), низькі темпи оновлення автотранспортного парку; (2) забруднення водних ресурсів через технологічні скиди промислових підприємств; (3) забруднення навколишнього природного середовища відходами та низькі темпи впровадження сучасних технологій утилізації або вторинного використання твердих побутових відходів; (4) недосконалість правової та інституційної бази, недостатність фінансового і кадрового забезпечення; (5) недостатня обізнаність щодо доцільності і необхідності здійснення заходів щодо запобігання зміні клімату та адаптації до цих змін.

Стратегією передбачено затвердження Кабінетом Міністрів України плану щодо її реалізації. Зокрема, План заходів на 2018-2020 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12.09.20018 р. № 733¹⁴⁷.

Пріоритетні стратегічні напрями розвитку регіонів, наприклад, щодо раціонального використання природно-ресурсного потенціалу, збереження культурної спадщини та найцінніших природних територій, відображені у додатку 3 до Стратегії, зокрема:

Стратегічні цілі, пріоритетні напрями та завдання державної регіональної політики	Найменування адміністративно-територіальної одиниці
ЦІЛЬ 1. Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів	
Підвищення ролі та функціональних можливостей міст у подальшому розвитку регіонів	
<i>Раціональне використання природно-ресурсного потенціалу, збереження культурної спадщини та найцінніших природних територій</i>	
Збереження в регіонах біологічного та ландшафтного різноманіття, відтворення природних комплексів, земельних та водних ресурсів, формування національної екомережі	Запорізька, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська області
Раціональне використання рекреаційних ресурсів територій та об'єктів ПЗФ для формування економічного середовища та розвитку сфери зайнятості населення в регіонах	Івано-Франківська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська області
Підвищення рівня обізнаності населення щодо цінностей територій та об'єктів ПЗФ і залучення населення до управління ними	усі регіони*
Збереження історико-культурних цінностей та природної спадщини, забезпечення в регіонах доступності до культурної та природної спадщини	— " —
Створення умов для збереження в регіонах самобутньої народної культури, звичаїв, традицій, обрядів, у тому числі національних меншин	усі регіони*
Застосування об'єктів культурної спадщини для провадження туристичної діяльності	— " —

¹⁴⁷ План заходів на 2018-2020 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12.09.20018 р. № 733. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2018-%D0%BF>

Розвиток зеленого туризму в сільській місцевості	Вінницька, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області
Створення якісного туристичного продукту на основі раціонального використання туристичних ресурсів, визначення зон пріоритетного розвитку туризму шляхом туристичного районування регіонів	усі регіони*
Формування позитивного іміджу регіонів у сфері туризму на зовнішньому та внутрішньому туристичному ринку	— " —
Створення загальнодержавної інформаційної мережі у сфері туризму та курортів, зокрема шляхом розвитку відповідної мережі інформаційних центрів у регіонах	— " —

Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2019-2021 роки, схвалений постановою Кабінету Міністрів України від 11.07.2018 р. № 546¹⁴⁸

У додатку 1 встановлює основні прогностичні макропоказники економічного і соціального розвитку України на 2019 рік, а у додатку 2 – основні прогностичні макропоказники економічного і соціального розвитку України на 2020 і 2021 роки. У даному стратегічному документі відсутні положення, показники, що стосуються навколишнього природного середовища та/або його складових.

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014 р. (ратифікована із Заявою Законом України від 16.09.2014 р. № 1678-VII)¹⁴⁹ (надалі - Угода про Асоціацію)

В Угоді про Асоціацію між Україною та ЄС питання, що пов'язані із навколишнім середовищем, визначені:

а) у спеціальній главі 6 «Навколишнє середовище» розділу V «Економічне та галузеве співробітництво», наприклад:

- у ст. 360 визначено засади природоохоронного співробітництва України та ЄС (зокрема, через покращення системи охорони здоров'я, збереження природних ресурсів, підвищення економічної та природоохоронної ефективності, інтеграції екологічної політики в інші сфери політики держави, а також підвищення рівня виробництва завдяки сучасним технологіям);

- у ст. 361 регламентовано співробітництво України з ЄС за такими напрямками: зміна клімату; екологічне управління та аналогічні питання, зокрема, освіта та навчальна підготовка, доступ до інформації з питань навколишнього середовища та процесу прийняття рішень; якість атмосферного повітря; якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище; управління відходами та ресурсами; охорона природи, зокрема, збереження і захист біологічного та ландшафтного різноманіття (екомережі); промислове забруднення і промислові загрози; хімічні речовини; генетично-модифіковані організми, в тому числі у

¹⁴⁸ Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2019-2021 роки, схвалений постановою Кабінету Міністрів України від 11.07.2018 р. № 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/546-2018-%D0%BF>

¹⁴⁹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014 р. (ратифіковану із Заявою Законом України від 16.09.2014 р. № 1678-VII) URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011/paran81#n81

сільському господарстві; шумове забруднення; цивільний захист, зокрема стихійні лиха та антропогенні загрози; міське середовище, екологічні збори;

- у ст. 363 вказано, що поступове наближення законодавства України до права та політики ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища здійснюється відповідно до Додатка XXX до цієї Угоди;

б) в окремих нормах різних глав розділу V:

- глави 1 «Співробітництво у сфері енергетики, включаючи ядерну енергетику» (наприклад, у ст. 339 – про послаблення негативного впливу вугільного сектору (енергетичного, коксованого та бурого вугілля) на навколишнє середовище);

- глави 13 «Торгівля та сталий розвиток» (наприклад, у ст. 292 вказано про роль та значення багатосторонніх угод з охорони навколишнього середовища);

- глави 18 «Політика у галузі рибальства та морська політика» (наприклад, у ч. 2 ст. 407 вказано про збереження та управління водними живими ресурсами, а також про інспектування та контроль, збір даних і боротьба з незаконним, непідзвітним та нерегульованим рибальством; у п. «а», «б» ст. 411 - про розвиток співробітництва щодо інтегрованої морської політики для охорони морського середовища);

- глави 19 «Ріка Дунай» (наприклад, у п. «а» ст. 414 вказано про охорону навколишнього середовища Дунаю, зокрема водних екосистем, у тому числі збереження живих водних ресурсів з метою досягнення сприятливого екологічного стану, а також за іншими відповідними напрямками людської діяльності);

Співробітництво у сфері навколишнього середовища урегульоване також в додатках XXX та XXXI до Угоди, про що вказано у ст. 363 та п. «с» ст. 365 розділу V Угоди, зокрема:

- у додатку XXX – визначені вимоги щодо впровадження конкретних Директив права ЄС у сфері навколишнього середовища (наприклад, Директиви № 2011/92/ЄС про оцінку впливу окремих державних і приватних проєктів на навколишнє середовище (кодифікація); Директиви № 2001/42/ЄС про оцінку впливу окремих планів та програм на навколишнє середовище; Директиви № 2008/50/ЄС про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи; Директиви № 2008/98/ЄС про відходи; Директиви № 91/676/ЄС про захист вод від забруднення, спричиненого нітратами з сільськогосподарських джерел, зі змінами і доповненнями, внесеними Регламентом (ЄС) № 1882/2003 та ін.);

- у додатку XXXI – визначені: потреба у імplementації Україною Кіотського протоколу до Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату, розробленні плану дій на довготермінову перспективу щодо пом'якшення змін клімату та адаптації до них; запровадженні довгострокових заходів, спрямованих на скорочення викидів парникових газів.

Стан відображення в державних екологічних політиках/програмах таких наскрізних питань як: боротьба з бідністю, гендерна рівність і недискримінація представлено в таблиці 9.1.

Таблиця 9.1.

№	Назва стратегічного документу державної екологічної політики	Згадки про «боротьбу з бідністю»	Згадки про «гендерну рівність»	Згадки про «недискримінацію»	Примітки
1	2	3	4	5	6

1.	Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», схвалена Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015	----	----	х	Встановлено, що вектор відповідальності – це забезпечення гарантій, що кожен громадянин, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, матиме доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг в державному та приватному секторах (тобто і щодо екологічних послуг прим.)
2.	Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року, затверджена Законом України від 21.12.2010 р. № 2818-IV	----	----	----	----
3.	Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року, затверджені Законом України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII (чинний, але вводиться в дію з 01.01.2020 р.)	----	----	----	----
4.	Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, схвалена розпорядженням КМУ від 07.12.2016 р. № 932-р	----	----	----	----
5.	План заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, затверджений розпорядженням КМУ від 06.12.2017 р. № 878-р	----	----	----	----
6.	Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки, затверджена Законом України від 21.09.2000 р. № 1989-III (чинна, але строк реалізації закінчився)	----	----	----	----
7.	Концепція Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року, схвалена розпорядженням КМУ від 08.02.2006 р. № 70-р	----	----	----	----
8.	Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005-2025 роки: розпорядження КМУ від 22.09.2004 р. № 675-р	----	----	----	----
9.	Загальнодержавна програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021м року, затверджена Законом України від 24.05.2012 р. № 4836-VI	----	----	----	----
10.	Морська доктрина України на період до 2035 року, затверджена постановою КМУ від 07.10.2009 р. № 1307	----	----	----	----
11.	Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 р. № 820-р	----	----	----	----
12.	Національний план управління відходами до 2030 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.02.2019 р. № 117-р	----	----	----	----

Висновки (за результатами дослідження основних стратегічних пріоритетів державної екологічної політики України):

1. Наразі, стан впровадження екологічних стратегічних документів в Україні не можна охарактеризувати як задовільний, хоча б тому, що:

1.1. Деякі важливі екологічні стратегічні документи не містять актуальних планів реалізації, тобто механізму впровадження і, відповідно, не можуть бути належним чином реалізовані (наприклад, Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року, затверджена Законом України від 21.12.2010 р. № 2818-IV (втрата чинності відбудеться 01.01.2020 р.); Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», схвалена Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 тощо).

1.2. Стосовно окремих напрямів екологічної політики України відсутні спеціальні стратегічні документи, необхідність прийняття яких обумовлена вимогами національного законодавства та міжнародними зобов'язаннями нашої держави (наприклад, щодо збереження біологічного різноманіття; щодо збереження лісів та розвитку лісового господарства; щодо розвитку природно-заповідного фонду та формування Національної екологічної мережі; щодо збереження екологічного стану Чорного та Азовського морів тощо).

1.3. У Основній екологічній Стратегії нашої держави – Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року, затверджених Законом України від 21.12.2010 р. № 2818-IV (втрата чинності відбудеться 01.01.2020 р.) серед пріоритетів держкополітики, актуальних на часі, не визначені: зміна клімату; проблема зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення; екологічні проблеми Донбасу, – що породжує ланцюгову реакцію з їх відсутністю наразі у регіональних (обласних) програмах охорони навколишнього природного середовища та не сприяє збільшенню активності влади, бізнесу і громадськості у вирішенні цих проблем.

2. Відсутність прийнятих стратегічних документів екологічної політики за напрямками (наприклад, щодо збереження біологічного різноманіття; щодо збереження лісів та розвитку лісового господарства; щодо розвитку природно-заповідного фонду та формування Національної екологічної мережі; щодо збереження екологічного стану Чорного та Азовського морів тощо), а також факт того, що існують стратегічні документи прийняті зі строком реалізації, який закінчуватиметься в найближчі роки (2020 тощо), – обумовлює наразі актуальність та нагальність пряму активності влади, бізнесу та громадськості щодо підготовки та прийняття цих стратегічних документів на наступні періоди.

3. Набуває масштабування інтеграція «екологічного мислення» у інші галузеві політики (наприклад, наявне у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385), хоча ще не досягнуто належного рівня (наприклад, відсутнє у Прогнозі економічного і соціального розвитку України на 2019-2021 роки, схваленому постановою Кабінету Міністрів України від 11.07.2018 р. № 546).

4. Стан відображення в Україні в екологічних стратегічних документах таких наскрізних питань як боротьба з бідністю, гендерна рівність та недискримінація можна охарактеризувати як незадовільний, через переважну відсутність відповідних положень.

5. До основних пріоритетів екологічної політики України, в тому числі як напрямів екологічної політики, перспективних для активності громадськості, бізнесу, влади є: 1) зміна клімату; 2) забезпечення екологічно збалансованого природокористування; охорона природних ресурсів та природних комплексів і систем: атмосферного повітря, вод, земель і ґрунтів, лісів, надр, біологічного та ландшафтного різноманіття, ПЗФ/екомережі; 3) надзвичайні ситуації природного і техногенного характеру; 4) відходи та небезпечні хімічні речовини; 5) біологічна

безпека; 6) інтеграція екологічної політики та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління; екологічна освіта та навчальна підготовка, доступ до інформації з питань навколишнього середовища та процесу прийняття рішень; 7) регіональна екологічна політика; 8) екологічні збори.

Висновки до частини 1. Основні екологічні проблеми України (за регіонами)

Х	проблема є гострою
\	проблема є актуальною
0	проблема не є гострою/актуальною, або не стосується регіону

Екологічні проблеми	ЗАХІД	ПІВНІЧ	СХІД	ПІВДЕНЬ	ЦЕНТР
1	2	3	4	5	6
ЗМІНА КЛІМАТУ					
Викиди «парникових газів» від стаціонарних джерел забруднення:					
викиди діоксиду вуглецю від стаціонарних джерел	\	\	\	Х	Х
викиди метану від стаціонарних джерел	\	\	\	Х	Х
Адаптація до змін клімату:					
до підвищення температури	0	\	Х	Х	Х
до підвищення кількості опадів	Х	Х	\	0	0
до затоплення територій	0	0	0	Х	0
ЗАБРУДНЕННЯ АТОМСФЕРНОГО ПОВІТРЯ					
викиди в атмосферне повітря від автомобільного транспорту	Х	Х	Х	Х	Х
викиди в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення	\	\	\	Х	Х
ВОДНІ РЕСУРСИ					
Поверхневі прісні води:					
МАЛО-забезпеченість середньобагаторічним (місцевим) річковим стоком	0	\	Х	Х	Х
обсяги споживання води	\	\	\	Х	Х
втрати при транспортуванні води	\	\	\	Х	\
% забруднених вод у скидах у поверхневі води	Х	Х	\	\	Х
Підземні води:					
видобуток підземних вод	\	\	\	Х	\
% використання підземних вод на інші потреби, окрім господарсько-питних	\	\	\	Х	Х
кількість стійких осередків забруднення підземних вод	\	\	\	Х	Х
Моря	0	0	0	Х	0

Екологічні проблеми	ЗАХІД	ПІВНІЧ	СХІД	ПІВДЕНЬ	ЦЕНТР
1	2	3	4	5	6
ГРУНТИ					
розораність територій	\	\	\	Х	Х
використання пестицидів	\	\	Х	Х	Х
НАДРА					
концентрація об'єктів по видобутку основних корисних копалин	\	0	Х	Х	\
нелегальний видобуток бурштину	0	Х	0	0	0
БІОРИЗНОМАНІТТЯ					
Частка ПЗФ від загальної території регіону	\	\	Х	Х	Х
Ліси:					
реальна лісистість vs оптимальна лісистість	Х	Х	Х	Х	Х
% FSC сертифікованих лісів	\	\	Х	Х	\
зафіксовані незаконні рубки	Х	Х	\	\	\
ВІДХОДИ					
обсяги утворення відходів	\	\	\	\	Х
накопичення відходів	\	\	\	\	Х
% утилізованих відходів від утворених	\	Х	Х	\	\
побутові відходи					
обсяги утворення і збирання ТПВ	Х	Х	Х	Х	Х
охоплення населення послугами зі збирання ТПВ	\	\	\	\	\
охоплення населення послугами роздільного збирання ТПВ	\	\	Х	Х	\
% захоронення на полігоні, звалищі	Х	Х	Х	Х	Х
% полігонів, звалищ, які не відповідають нормам безпеки	Х	\	Х	Х	Х
кількість несанкціонованих звалищ	\	Х	Х	Х	Х
ПРОБЛЕМИ ОКРЕМИХ ТЕРИТОРІЙ					
нелегальний видобуток бурштину	0	Х	0	0	0
забруднення внаслідок бойових дій	0	0	Х	Х	0
зона відчуження і зона безумовного (обов'язкового) відселення	0	Х	0	0	0

Частина 2. Місце неурядових організацій на карті процесів в екологічній сфері

Під час даного етапу дослідження були виявлені активні організації громадянського суспільства (ОГС) в регіонах України, які займаються вирішенням екологічних проблем. Також було досліджено проблеми, потреби та поле діяльності екологічних ОГС, їх місце на карті процесів в екологічній сфері. Зроблені висновки і рекомендації щодо інституційних потреб ОГС, які займаються вирішенням екологічних питань.

Дана частина дослідження складалася з наступних етапів:

- **етап 1** – пошук активних ОГС, які займаються вирішенням екологічних питань. Сформовані списки за регіонами України для подальшого анкетування і фокус-груп.
- **етап 2** – підготовка та розсилка по пошті письмових запитів до обласних органів влади щодо бюджетного фінансування екологічних проектів ОГС протягом 2017-2018 років (по всіх областях України, з подальшим аналізом та групуванням отриманих даних по 5 регіонах).
- **етап 3** – проведення 6 фокус-груп в регіонах України із представниками ОГС, які займаються екологічною тематикою.
- **етап 4** – проведення анкетування (он-лайн і паперового) ОГС, які займаються екологічною тематикою по всій території України і в регіонах: анкети було розіслано ОГС по електронній пошті та продубльовано по іншим каналам зв'язку, також паперові анкети пропонувалося для заповнення під час екологічних заходів (загалом взяли участь 112 ОГС).
- **етап 5** – підготовка висновків і рекомендацій.

Етап 1. Виявлення активних ОГС, які займаються вирішенням екологічних питань в Україні. Формування списків за регіонами України для подальшого проведення анкетування і фокус-груп

Активні ОГС, які займаються вирішенням екологічних проблем, було виявлено шляхом збору і аналізу інформації з відкритих джерел (загалом виявлено 272 активних ОГС) (табл. 1а.).

Таблиця 1а.

Регіон України	Знайдені активні ОГС
Захід	49
Південь	69
Північ	70
Схід	36
Центр	48
Загально	272

Були використані наступні відкриті джерела інформації (деякі ОГС повторювалися в різних джерелах):

1) реєстр громадських об'єднань – <http://rgo.informjust.ua/>. Були відібрані ті ОГС спрямування «охорона природи» по областях України (з наступним групуванням по 5 регіонах), які мають web сторінку або/та facebook сторінку, а також e-mail адресу. Було

виявлено таких 293 ОГС (загальна кількість зареєстрованих ОГС спрямування «охорона природи» дорівнює близько 1836 ОГС). Нажаль, при подальшому аналізі було виявлено, що певна невелика частина виявлених ОГС, які мають веб-сторінку або facebook сторінку, станом на початок 2019 року вже були неактивними.

В той же час серед зареєстрованих ОГС спрямування «охорона природи» виявлено велику кількість об'єднань мисливців та рибалок (не були включені до остаточного результату «272 ОГС»).

Багато організацій, що провадять активну екологічну політику в регіонах, є членами мереж, коментують ОВД, зареєстровані як юридичні, молодіжні організації тощо.

Більшість найактивніших ОГС зареєстровано в Києві, хоча виявлені такі організації й в інших регіонах України.

2) реєстр оцінки впливу на довкілля (ОВД) – <http://eia.menr.gov.ua/search>. Були знайдені та проаналізовані ОГС, які надавали зауваження і пропозиції до планованої діяльності та обсягу досліджень і рівня деталізації інформації, що підлягатиме включенню до Звіту з ОВД – 50 ОГС.

3) списки членів наступних мереж ОГС: Української Кліматичної мережі – 29 ОГС (<http://climategroup.org.ua/>); велосипедної мережі – 13 ОГС.

4) дані про склад учасників Робочої групи № 5 Української сторони Платформи громадянського суспільства Україна-ЄС (РОБОЧА ГРУПА 5 «Енергетика, транспорт, довкілля та зміна клімату», <https://drive.google.com/file/d/1f2RipiEHMyqeD3rrL-iaYWc3ayOULRLA/view>) – 50 ОГС.

5) дані про склад громадських рад при Міністерстві екології та природних ресурсів України (<https://menr.gov.ua/timeline/Gromadska-rada.html>) – 30 ОГС та громадських рад при обласних держадміністраціях (сайти обласних державних адміністрацій).

6) дані про склад учасників Української національної платформи Форуму громадянського суспільства Східного партнерства, Робоча група 3: Довкілля, зміна клімату та енергетична безпека (<http://eap-csf.org.ua/organizatsiyi-uchasnitzi-natsionalnoyi-platformi/>) – 19 ОГС.

7) також аналізувалися регіональні доповіді про стан навколишнього середовища областей України (2016-2017 роки), екологічні паспорти областей України.

Інформація щодо ОГС була систематизована відповідно до цілей дослідження. Були сформовані списки ОГС для анкетування та фокус-груп – на основі виявлених контактів організацій, відповідно до прийнятого нами поділу на регіони (Північ, Центр, Південь, Захід, Схід).

Етап 2. Підготовка та розсилка по пошті письмових запитів до обласних органів влади щодо бюджетного фінансування екологічних проектів ОГС протягом 2017-2018 років (по всіх областях України та окремо по м. Києву, з подальшим аналізом та групуванням отриманих даних по 5 регіонах).

Фінансова підтримка громадських/благодійних організацій/інших ОГС в Україні за рахунок коштів обласних фондів охорони навколишнього природного середовища чи інших коштів обласного бюджету на реалізацію екологічних проектів у 2017 році (таблиця 2а.).

Таблиця 2а.

*Скорочення, вжиті у таблиці та висновках до неї: **ГО** – громадська організація; **БО** – благодійна організація; **НПС** – навколишнє природне середовище; **ОГС** – організації громадянського суспільства; **ОДА** – обласна державна адміністрація, **ОТГ** – об'єднана територіальна громада; **ОМС** – органи місцевого самоврядування; **КМУ** – Кабінет Міністрів України.

№	Назва структурного підрозділу ОДА	Відомості про запити ГО/БО/інші ОГС на фінансування екопроектів	Відомості про фінансування екопроектів ГО/БО/інших ОГС (назва ГО/БО/іншого ОГС, назва проекту, обсяг фінансування)	Відповідь структурного підрозділу ОДА (дата, №)
Центральний регіон				
1.	Департамент агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Вінницької ОДА	У відповіді не вказано	У відповіді не вказано	від 17.04.2019 № 05-01/28-запит
2.	Департамент екології та природних ресурсів Дніпропетровської ОДА	Запити не надходили (від ГО/БО на реалізацію екопроектів, які відповідають постанові КМУ «Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів» від 17.09.19996 р. № 1147) Загалом вказано, що до департаменту надходять чисельні звернення ОМС їх виконавчих органів, громадян тощо, з проханням здійснення низки природоохоронних заходів задля покращення екостану регіону	Фінансова підтримка не надавалась	від 16.05.2019 № 3-3352/0/261-19 від 17.04.2019 № 3-2793/0/261-19
3.	Департамент екології та природних ресурсів Кіровоградської ОДА	Запити не надходили (від ГО/БО/інших ОГС)	Фінансова підтримка не надавалась (у відповіді прямо не вказано, але за змістом означає, що фінансування не здійснювалося за рахунок коштів облбюджету, у т.ч. облфонду охорони НПС)	від 18.04.2019 № 26-15/1785/0.26
4.	Департамент екології та природних ресурсів Хмельницької ОДА	Відповідь не отримано	Відповідь не отримано	Відповідь не отримано
5.	Управління екології та природних ресурсів Черкаської ОДА	У відповіді не вказано	1) Черкаська обласна організація Всеукраїнської екологічної ліги; проект «Школа лідера-еколога» (проведення облконкурсу «Життя в стилі ЕКО», створення у школах 10 осередків «Екологічної варти»); обсяг коштів – 29 790,00 грн. 2) Благодійна організація «Благодійний	від 17.04.2019 № 02/10-01-19/71

			фонд «УРОЖАЙ-ГРОМАДІ»; проект «Школа за чисте довкілля» (підвищення рівня екокультури учнів щодо збереження НПС і впровадження системи сортування ТПВ Моринського НВК ім. Т. Шевченка шляхом виготовлення інфоплакатів, листівок, наліпок; презентації проекту в Моринському НВК ім. Т. Шевченка на серпневій освітянській конференції у м. Звенигородка; встановлення баків для роздільного збору сміття в Моринському НВК; проведення тренінгу районної шкільної конференції «Школа за чисте довкілля» та ін.); обсяг коштів – 26 754,20 грн. 3) Громадська організація «КолоОбіг»; проект «Даруй життя джерелам» (проведена популяризація важливості збереження водних ресурсів шляхом розчистки та упорядкування джерел «Козацьке», «Дівоче»; відновлення висохлого ставочка, який утворювали два джерела; друк та популяризація легенди про джерела, встановлення вказівного знаку до джерела); обсяг коштів – 24 900,00 грн.	
Північний регіон				
6.	Управління екології та природних ресурсів Волинської ОДА	У відповіді не вказано	За кошти облфонду охорони НПС: 1) Волинська обласна організація Українського товариства мисливців і рибалок; проект – заходи щодо охорони тваринного світу і боротьби з браконьєрством, обсяг коштів – 80 000,00 грн.; 2) Громадська організація «ІМАГО»; проект – створення анімаційного ролика на екотематику «Планета Неяшок»; обсяг коштів – 15 000,00 грн.; Також згадане Комунальне підприємство інформаційно-аналітичний центр «Волиньенергософт»; проект – виготовлення інтерактивної карти водних об'єктів Волинської області; обсяг коштів – 100 000,00 грн.	від 09.04.2019 № 976/2-19
7.	Управління екології та природних ресурсів Житомирської ОДА	Запити не надходили (від ГО/БО/інших ОГС на реалізацію екопроектів за рахунок коштів облфонду охорони НПС)	Фінансова підтримка не надавалась	від 08.04.2019 № 1324/1-4/2-Л-25/10
8.	Департамент екології та природних ресурсів Київської ОДА	Запити не надходили (від ГО/БО/інших ОГС на реалізацію екопроектів за рахунок коштів облфонду охорони НПС чи інших коштів облбюджету)	Фінансова підтримка не надавалась	від 09.04.2019 № 06.2-02.2-13/24
9.	Управління екології та природних ресурсів виконавчого органу Київської міської ради (КМДА)	Запити не надходили (від ГО/БО на реалізацію екопроектів за рахунок коштів міського фонду охорони НПС)	Фінансова підтримка не надавалась (у відповіді прямо не вказано, але за змістом означає, що фінансування не здійснювалося)	від 17.04.2019 № 077-2043
10.	Департамент екології та природних ресурсів	Запити не надходили (від ГО/БО на реалізацію екопроектів)	Фінансова підтримка не надавалась (у відповіді прямо не вказано, але за	від 15.04.2019 №

	Рівненської ОДА	за рахунок коштів облфонду охорони НПС)	змістом означає, що фінансування не здійснювалося)	1067/04/3.2-6/19
Південний регіон				
11.	Департамент екології та природних ресурсів Запорізької ОДА	1) Екзарх Донецький Української Греко-католицької Церкви Владика Степан (Менька); з проектом «Реконструкція парку у Вознесенівському районі м. Запоріжжя в парк «Біблійного періоду»; обсяг коштів – не зазначено; 2) Запорізька обласна філія Всеукраїнської екологічної ліги з проектом «Придбання «Екологічної енциклопедії»; обсяг коштів – 2 400,00 грн.; 3) Громадська організація «Зелений патруль України» з проектами: (а) «Збереження материкової частини Бердянської коси»; обсяг коштів – 20 000,00 грн.; (б) «Квітучий район – квітуче місто»; обсяг коштів – 406 364,00 грн.	Фінансова підтримка не надавалась (кошти на реалізацію запитуваних заходів не виділялися, причини не вказані (крім відмови щодо фінансування реконструкції парку – причина «не належить до природоохоронних заходів»))	від 18.04.2019 № 30/02.2-12/05.2
12.	Управління екології та природних ресурсів Миколаївської ОДА	Відповідь не отримано	Відповідь не отримано	Відповідь не отримано
13.	Департамент екології та природних ресурсів Донецької ОДА	Запити не надходили (від ГО/БО на реалізацію екопроектів за рахунок коштів облфонду охорони НПС чи інших коштів)	Фінансова підтримка не надавалась	від 17.04.2019 № 03-43/2336/90-19
14.	Департамент екології та природних ресурсів Одеської ОДА	Запити не надходили (від ГО/БО/інших ОГС на реалізацію екопроектів за рахунок коштів облфонду охорони НПС чи інших коштів обласного бюджету)	Фінансова підтримка не надавалась	від 17.04.2019 № 27/06-15/2268
15.	Департамент екології та природних ресурсів Херсонської ОДА	Запити не надходили (від ГО на реалізацію екопроектів за рахунок коштів облфонду охорони НПС)	Фінансова підтримка не надавалась	від 09.04.2019 № Л-20/19//013.3.2-1193
Західний регіон				
16.	Департамент екології та природних ресурсів Закарпатської ОДА	Запити не надходили (від ГО/БО на реалізацію екопроектів)	Фінансова підтримка не надавалась (кошти на фінансування екопроектів ГО/БО Програмою охорони навколишнього середовища Закарпатської області на 2016-2018 не передбачались і не виділялись)	від 12.04.2019 № 561/03-02
17.	Управління екології та природних ресурсів Івано-Франківської ОДА	Запити не надходили (від ГО/БО на реалізацію екопроектів)	Фінансова підтримка не надавалась	від 10.04.2019 № 01-18/22-Л
18.	Департамент екології та природних ресурсів Львівської ОДА	У відповіді не вказано (але за змістом можна зрозуміти, що запити були, як мінімум, від переможців конкурсу, які отримали фінансування, а також	Конкурс «Краща громадська екологічна ініціатива» (конкурс проектів), проведений Департаментом екології та природних ресурсів Львівської ОДА – фінансування переможців з облфонду охорони НПС:	від 10.04.2019 № 31-1521/0/2-19

		можна припустити, що і від інших конкурсантів, які не стали переможцями та не отримали фінансування)	1) Громадська організація «Екологічні ініціативи» (організація та проведення семінарів на екотематику у рамках проекту «Навчальні семінари з екоменеджменту та природоохоронного законодавства для ОТГ»), обсяг коштів – 90 000,00 грн.; 2) Громадська організація «Асоціація виробників рибної галузі» (заходи для боротьби з шкідливою дією вод шляхом біологічної меліорації водних об'єктів у рамках проекту «Охорона і раціональне використання ресурсів тваринного світу»), обсяг коштів – 100 000,00 грн.; 3) Громадська організація «Товариство Гребенів» (капремонт існуючої ливневої каналізації по вул. Шевченка для відведення дощових та талих вод на території Гребенівської сільради Сколівського р-ну в рамках проекту «Гребенів за чисте довкілля»), обсяг коштів – 90 000,00 грн.; 4) Громадська організація «Асоціація Рідкісного Захворювання України – Легенева Гіпертензія» (забезпечення екологічно безпечного збирання та утилізації відходів у рамках проекту «Компанія «Корок життя»), обсяг коштів – 83 000,00 грн.; 5) Громадська організація «Фундація молодіжних ініціатив» (проведення заходів із забезпечення екологічно безпечного збирання та зберігання відходів в рамках проекту «Розвиток системи поводження з ТПВ У Судовишлянській ОТГ»), обсяг коштів – 90 000,00 грн.; 6) Львівська обласна громадська екологічна організація «Західноукраїнське об'єднання лісівників і екологів» (проведення заходів, спрямованих на запобігання знищенню чи пошкодженню природних комплексів територій та об'єктів ПЗФ, у рамках проекту «Розробка інтерактивної карти об'єктів ПЗФ Львівщини»), обсяг коштів – 90 000,00 грн.	
19.	Управління екології та природних ресурсів Тернопільської ОДА	Запити не надходили (від ГО/БО/інших ОГС на реалізацію екопроектів за рахунок коштів облфонду охорони НПС)	Фінансова підтримка не надавалась	від 10.04.2019 № 03/632
20.	Управління екології та природних ресурсів Чернівецької ОДА	У відповіді не вказано	Фінансова підтримка не надавалась	від 08.04.2019 № 04/550
Східний регіон				
21.	Управління екології та природних ресурсів Луганської обласної військово-цивільної адміністрації Луганської ОДА	Запити не надходили (від ГО/БО/інших ОГС на реалізацію екопроектів за рахунок коштів облфонду охорони НПС)	Фінансова підтримка не надавалась	від 10.04.2019 № 01/01-06-695
22.	Департамент екології та природних ресурсів	Запити не надходили	Фінансова підтримка не надавалась	від

	Полтавської ОДА	(від ГО/БО/інших ОГС на фінансування заходів за рахунок коштів облфонду охорони НПС)		09.04.2019 № 2028/01-11
23.	Департамент екології та природних ресурсів Сумської ОДА	Відповідь не отримано	Відповідь не отримано	Відповідь не отримано
24.	Відділ забезпечення доступу до публічної інформації Харківської ОДА (за інформацією Департаменту екології та природних ресурсів Харківської ОДА)	Запити не надходили (від ГО/БО на реалізацію екопроектів за рахунок коштів облфонду охорони НПС)	Фінансова підтримка не надавалась	від 10.04.2019 № 01-33/375
25.	Департамент екології та природних ресурсів Чернігівської ОДА	1) організація «Дорадчо-експертна комісія (ДЕК) з питань відродження діброви Болдиних гір» 2) директор благодійного фонду «МИРОВА ПОРУКА» (вказано відомості за 2017-2018 року без конкретизації за який саме рік)	Фінансова підтримка не надавалась (за рахунок коштів облфонду охорони НПС, оскільки запропоновані в зазначених зверненнях заходи не входять до переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів, визначених постановою КМУ «Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів» від 17.09.1996 р. № 1147)	від 11.04.2019 № 03-33/951

Висновки (2017 рік):

На підставі отриманих офіційних відповідей із областей та м. Києва, можна зробити наступні висновки, – **протягом 2017 року** в Україні на реалізацію екологічних проектів за рахунок коштів місцевих (обласних та м. Києва) бюджетів, у тому числі місцевих (обласних та м. Києва) фондів охорони навколишнього природного середовища:

1) отримано грошові кошти у наступних регіонах та областях:

- **11 (одинадцять) ОГС¹⁵⁰ із 3 (трьох) областей України: Черкаської (Центр), Волинської (Північ), Львівської (Захід), а саме:**

- **Центр – Черкаська область:**

- Черкаська обласна організація Всеукраїнської екологічної ліги
- Благодійна організація «Благодійний фонд «УРОЖАЙ-ГРОМАДІ»
- Громадська організація «КолоОбіг»

- **Північ – Волинська область:**

- Волинська обласна організація Українського товариства мисливців і рибалок
- Громадська організація «ІМАГО»

- **Захід – Львівська область:**

- Громадська організація «Екологічні ініціативи»
- Громадська організація «Асоціація виробників рибної галузі»
- Громадська організація «Товариство Гребенів»
- Громадська організація «Асоціація Рідкісного Захворювання України – Легенева Гіпертензія»
- Громадська організація «Фундація молодіжних ініціатив»
- Львівська обласна громадська екологічна організація «Західноукраїнське об'єднання лісівників і екологів»

- **на загальну суму 719 444, 20 гривень, із яких:**

- 543 000,00 грн. – Львівська область (**Захід**) – найбільше

¹⁵⁰ КП інформаційно-аналітичний центр «Волиньенергософт» – не враховано, оскільки не віднесено до ОГС.

- 95 000,00 грн. – Волинська область (**Північ**)
- 81 444,20 грн. – Черкаська область (**Центр**)

• **за напрямками:**

- підготовка громадських активістів/масштабування громадської діяльності (створення осередків «Екологічної варти»)
- екологічна освіта/просвіта (за темами: відходи, збереження джерел (водних), екоменеджмент та природоохоронне законодавство та іншим)
- відходи (екологічно безпечне збирання, сортування, зберігання, утилізація)
- збереження водних об'єктів (розчистка, упорядкування, відновлення джерел, ставків)
- боротьба зі шкідливою дією вод
- охорона та раціональне використання тваринного світу, боротьба з браконьерством
- ремонт об'єктів житлово-комунальної інфраструктури (капітальний ремонт ливневої каналізації)
- збереження природно-заповідного фонду областей

2) не отримано грошові кошти у наступних регіонах та областях (всього 17) та м. Києві:

- **Центр** – Дніпропетровська, Кіровоградська області
(Вінницька область – у відповіді не вказано, Хмельницька область – відповіді не отримано, Черкаська область – фінансова підтримка надавалась)
- **Північ** – Житомирська, Київська, Рівненська області та м. Київ
(Волинська область – фінансова підтримка надавалась)
- **Південь** – Запорізька, Донецька, Одеська, Херсонська області
(Миколаївська область – відповіді не отримано)
- **Захід** – Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька області
(Львівська область – фінансова підтримка надавалась)
- **Схід** – Луганська, Полтавська, Харківська, Чернігівська області
(Сумська область – відповіді не отримано)

Не надавались грошові кошти ОГС у всіх областях двох регіонів: **Східному регіоні:** Луганська, Полтавська, Харківська, Чернігівська області (з поправкою на Сумську область – щодо якої відповіді не отримано) та **Південному регіоні:** Запорізька, Донецька, Одеська, Херсонська області (з поправкою на Миколаївську область – щодо якої відповіді не отримано)

3) не вдалось встановити наявності чи відсутності практики фінансування через відсутність інформації (не отримано відповідей на запити або отримано неповні відповіді на питання, поставлені у запиті) (у 4 областях):

- **Центр** – Вінницька область (у відповіді не вказано), Хмельницька область (відповіді не отримано)
- **Південь** – Миколаївська область (відповіді не отримано)
- **Схід** – Сумська область (відповіді не отримано)

Тоді як відповіді отримано на всі питання зі всіх областей: **Північного регіону** (Житомирська, Київська, Рівненська, Волинська області та м. Київ) та **Західного регіону** (Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька, Львівська області).

Загальні висновки за 2017 рік: загалом в Україні у 2017 році виявлена практика фінансування екологічних проектів ОГС із місцевих бюджетів, у тому числі обласних фондів охорони навколишнього природного середовища: така практика мала місце для меншої кількості областей (всього 3 виявлено) та була відсутня в більшості областей України (всього 17

виявлено та 1 в м. Києві), зокрема, була виявлена по одній області в Центральному, Північному, Західному регіоні й не була виявлена взагалі у Південному та Східному регіоні (але тут може бути похибка через відсутність відомостей по областях, із яких відповіді не були отримані або були отримані в неповному обсязі).

Фінансова підтримка громадських/благодійних організацій/інших ОГС в Україні за рахунок коштів обласних фондів охорони навколишнього природного середовища чи інших коштів обласного бюджету на реалізацію екологічних проектів у 2018 році (таблиця 26.).

Таблиця 26

*Скорочення, вжиті у таблиці та висновках до неї: ГО – громадська організація; БО – благодійна організація; НПС – навколишнє природне середовище; ОГС – організації громадянського суспільства; ОДА – обласна державна адміністрація; КМУ – Кабінет Міністрів України; НПП – національний природний парк

№	Назва структурного підрозділу ОДА	Відомості про запити ГО/БО/інші ОГС на фінансування екопроектів	Відомості про фінансування екопроектів ГО/БО/інших ОГС (назва ГО/БО/іншого ОГС, назва проекту, обсяг фінансування)	Відповідь структурного підрозділу ОДА (дата, №)
Центральний регіон				
1.	Департамент агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Вінницької ОДА	У відповіді не вказано	У відповіді не вказано	від 17.04.2019 № 05-01/28- запит
2.	Департамент екології та природних ресурсів Дніпропетровської ОДА	Запити не надходили (від ГО/БО на реалізацію екологічних проектів, які відповідають постанові КМУ «Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів» від 17.09.19996 р. № 1147) Загалом вказано, що до департаменту надходять чисельні звернення органів місцевого самоврядування їх виконавчих органів, громадян тощо, з проханням здійснення низки природоохоронних заходів задля покращення екологічного стану регіону	Фінансова підтримка не надавалась	від 16.05.2019 № 3-3352/0/261-19 від 17.04.2019 № 3-2793/0/261-19
3.	Департамент екології та природних ресурсів Кіровоградської ОДА	Запити не надходили (від ГО/БО/інших ОГС)	Фінансова підтримка не надавалась (у відповіді прямо не вказано, але за змістом означає, що фінансування не здійснювалося за рахунок коштів облабюджету, у т.ч. облфонду охорони НПС)	від 18.04.2019 № 26-15/1785/0.26
4.	Департамент екології та природних ресурсів Хмельницької ОДА	Відповідь не отримано	Відповідь не отримано	Відповідь не отримано
5.	Управління екології та природних ресурсів Черкаської ОДА	У відповіді не вказано	Фінансова підтримка не надавалась (із обласного бюджету)	від 17.04.2019 № 02/10-01-19/71
Північний регіон				
6.	Управління екології та природних ресурсів Волинської ОДА	У відповіді не вказано	У відповіді не вказано (лише про 2017 рік)	від 09.04.2019 № 976/2-19
7.	Управління екології та природних ресурсів Житомирської ОДА	Запити не надходили (від ГО/БО/інших ОГС на реалізацію екопроектів за рахунок коштів облфонду охорони НПС)	Фінансова підтримка не надавалась	від 08.04.2019 № 1324/1-4/2-Л-25/10

8.	Департамент екології та природних ресурсів Київської ОДА	Запити не надходили (від ГО/БО/інших ОГС на реалізацію екопроектів за рахунок коштів облфонду охорони НПС чи інших коштів облбюджету)	Фінансова підтримка не надавалась	від 09.04.2019 № 06.2-02.2-13/24
9.	Управління екології та природних ресурсів виконавчого органу Київської міської ради (КМДА)	Запити не надходили (від ГО/БО на реалізацію екопроектів за рахунок коштів міського фонду охорони НПС)	Фінансова підтримка не надавалась (у відповіді прямо не вказано, але за змістом означає, що фінансування не здійснювалося)	від 17.04.2019 № 077-2043
10.	Департамент екології та природних ресурсів Рівненської ОДА	Запити не надходили (від ГО/БО на реалізацію екопроектів за рахунок коштів облфонду охорони НПС)	Фінансова підтримка не надавалась (у відповіді прямо не вказано, але за змістом означає, що фінансування не здійснювалося)	від 15.04.2019 № 1067/04/3.2-6/19
Південний регіон				
11.	Департамент екології та природних ресурсів Запорізької ОДА	Запити не надходили (від ОГС/БО на реалізацію заходів за рахунок фонду охорони НПС облбюджету)	Фінансова підтримка не надавалась (у відповіді не вказано, але за змістом означає, що фінансування не здійснювалося)	від 18.04.2019 № 30/02.2-12/05.2
12.	Управління екології та природних ресурсів Миколаївської ОДА	Відповідь не отримано	Відповідь не отримано	Відповідь не отримано
13.	Департамент екології та природних ресурсів Донецької ОДА	Запити не надходили (від ГО/БО на реалізацію екопроектів за рахунок коштів облфонду охорони НПС чи інших коштів)	Фінансова підтримка не надавалась	від 17.04.2019 № 03-43/2336/90-19
14.	Департамент екології та природних ресурсів Одеської ОДА	Запити не надходили (від ГО/БО/інших ОГС на реалізацію екопроектів за рахунок коштів облфонду охорони НПС чи інших коштів облбюджету)	Фінансова підтримка не надавалась	від 17.04.2019 № 27/06-15/2268
15.	Департамент екології та природних ресурсів Херсонської ОДА	Запити не надходили (від ГО на реалізацію екопроектів за рахунок коштів облфонду охорони НПС)	Фінансова підтримка не надавалась	від 09.04.2019 № Л-20/19//013.3.2-1193
Західний регіон				
16.	Департамент екології та природних ресурсів Закарпатської ОДА	Запити не надходили (від ГО/БО на реалізацію екопроектів)	Фінансова підтримка не надавалась (кошти на фінансування екопроектів ГО/БО Програмою охорони навколишнього середовища Закарпатської області на 2016-2018 не передбачались і не виділялись)	від 12.04.2019 № 561/03-02
17.	Управління екології та природних ресурсів Івано-Франківської ОДА	1) Громадська організація «Івано-Франківська ОО «Чорний ліс» (щодо виділення коштів з облфонду охорони НПС у 2018 році для створення НПП «Чорний ліс»)	Громадська організація «Громадський центр «Еталон», проект «Менше сміття – краще життя» (на організацію та проведення 40 навчально-практичних семінарів з питань роздільного сортування сміття та поводження з побутовими відходами на території Івано-Франківської області), обсяг коштів – 196 000,00 грн.	від 10.04.2019 № 01-18/22-Л

			(також вказано у відповіді, що було виділено Управлінню екології: 1) кошти у розмірі 198 000,00 грн. (для реалізації заходу «Розроблення наукового обґрунтування щодо створення об'єктів ПЗФ», відповідно до якого Прикарпатським національним університетом ім. Василя Стефаника розроблено наукове обґрунтування щодо створення об'єкта ПЗФ загальнодержавного значення – НПП «Чорний ліс»); 2) кошти у розмірі 398 000,00 (для проведення заходів щодо пропаганди охорони НПС серед населення Івано-Франківської області) ¹⁵¹	
18.	Департамент екології та природних ресурсів Львівської ОДА	У відповіді не вказано	Фінансова підтримка не надавалась (кошти облфонду охорони НПС не виділялися, оскільки Конкурс «Краща громадська екологічна ініціатива» (конкурс проектів) не проводився (на відміну від 2017 року))	від 10.04.2019 № 31-1521/0/2-19
19.	Управління екології та природних ресурсів Тернопільської ОДА	Запити не надходили (від ГО/БО/інших ОГС на реалізацію екопроектів за рахунок коштів облфонду охорони НПС)	Фінансова підтримка не надавалась	від 10.04.2019 № 03/632
20.	Управління екології та природних ресурсів Чернівецької ОДА	У відповіді не вказано	Фінансова підтримка не надавалась	від 08.04.2019 № 04/550
Східний регіон				
21.	Управління екології та природних ресурсів Луганської обласної військово-цивільної адміністрації Луганської ОДА	Запити не надходили (від ГО/БО/інших ОГС на реалізацію екопроектів за рахунок коштів облфонду охорони НПС)	Фінансова підтримка не надавалась	від 10.04.2019 № 01/01-06-695
22.	Департамент екології та природних ресурсів Полтавської ОДА	Запити не надходили (від ГО/БО/інших ОГС на фінансування заходів за рахунок коштів облфонду охорони НПС)	Фінансова підтримка не надавалась	від 09.04.2019 № 2028/01-11
23.	Департамент екології та природних ресурсів Сумської ОДА	Відповідь не отримано	Відповідь не отримано	Відповідь не отримано
24.	Відділ забезпечення доступу до публічної інформації Харківської ОДА (за інформацією Департаменту екології та природних ресурсів Харківської ОДА)	Запити не надходили (від ГО/Бо на реалізацію екопроектів за рахунок коштів облфонду охорони НПС)	Фінансова підтримка не надавалась	від 10.04.2019 № 01-33/375
25.	Департамент екології та	1) організація «Дорадчо-експертна комісія (ДЕК) з питань	Фінансова підтримка не надавалась	від 11.04.2019 № 03-33/951

¹⁵¹ Управління екології та природних ресурсів Івано-Франківської ОДА – не враховано, оскільки не відноситься до ОГС.

	природних ресурсів Чернігівської ОДА	відродження діброви Болдиних гір» 2) директор благодійного фонду «МИРОВА ПОРУКА» (вказано, що протягом 2017-2018 року без конкретизації за який саме рік)	(за рахунок коштів облфонду охорони НПС, оскільки запропоновані в зазначених зверненнях заходи не входять до переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів, визначених постановою КМУ «Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів» від 17.09.1996 р. № 1147)	
--	--------------------------------------	--	--	--

Висновки (2018 рік):

На підставі отриманих офіційних відповідей із областей та м. Києва, можна зробити наступні висновки, – **протягом 2018 року** в Україні на реалізацію екологічних проектів за рахунок коштів місцевих (обласних та м. Києва) бюджетів, у тому числі місцевих (обласних та м. Києва) фондів охорони навколишнього природного середовища:

1) отримано грошові кошти у наступних регіонах та областях:

- **1 (одна) організація громадянського суспільства¹⁵²** в Івано-Франківській області (Захід), а саме: «Громадський центр «Еталон»
- **на загальну суму:** 196 000,00 гривень
- **за напрямками:** екологічна освіта/просвіта (на тему відходи, зокрема, на організацію та проведення 40 навчально-практичних семінарів з питань роздільного сортування сміття та поводження з побутовими відходами)

2) не отримано грошові кошти у наступних регіонах та областях (всього 23) та м. Києві:

- **Центр** – Дніпропетровська, Кіровоградська, Черкаська області
(Вінницька область – у відповіді не вказано, Хмельницька область – відповіді не отримано)
- **Північ** – Житомирська, Київська, Рівненська області та м. Київ
(Волинська область – у відповіді не вказано)
- **Південь** – Запорізька, Донецька, Одеська, Херсонська області
(Миколаївська область – відповіді не отримано)
- **Захід** – Закарпатська, Львівська, Тернопільська, Чернівецька області
(Івано-Франківська область – фінансова підтримка надавалась)
- **Схід** – Луганська, Полтавська, Харківська, Чернігівська області
(Сумська область – відповіді не отримано)

Не надавались грошові кошти ОГС у всіх областях чотирьох регіонів: **Центральному регіоні:** Дніпропетровська, Кіровоградська, Черкаська області (з поправкою на Вінницьку область – щодо якої у відповіді не вказано, Хмельницьку область – щодо якої відповіді не отримано); **Північному регіоні:** Житомирська, Київська, Рівненська області та м. Київ (з поправкою на Волинську область – щодо якої у відповіді не вказано); **Південному регіоні:** Запорізька, Донецька, Одеська, Херсонська області (з поправкою на Миколаївську область – щодо якої відповіді не отримано); **Східному регіоні:** Луганська, Полтавська, Харківська, Чернігівська області (з поправкою на Сумську область – щодо якої відповіді не отримано).

¹⁵² КП інформаційно-аналітичний центр «Волиньенергософт» - не враховано, оскільки не віднесено до ОГС.

3) не вдалось встановити наявності чи відсутності практики фінансування через відсутність інформації (не отримано відповідей на запити або отримано неповні відповіді на питання, поставлені у запиті) (у 5 областях):

- **Центр** – Вінницька область (у відповіді не вказано), Хмельницька область (відповіді не отримано)
- **Північ** – Волинська (у відповіді не вказано)
- **Південь** – Миколаївська область (відповіді не отримано)
- **Схід** – Сумська область (відповіді не отримано)

Тоді як відповіді на всі питання отримано зі всіх областей **Західного регіону** (Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька, Львівська області)

Загальні висновки за 2018 рік: загалом в Україні у 2018 році виявлений лише один випадок практики фінансування екологічних проектів ОГС із місцевих, зокрема, обласних бюджетів, у тому числі обласних фондів охорони навколишнього природного середовища, – в Івано-Франківській області (Західний регіон). Натомість така практика була повністю відсутня в переважній більшості областей України (в 23 областях та м. Києві), тобто в Центральному, Північному, Південному та Східному регіоні (але тут може бути похибка через відсутність відомостей по областях, із яких відповіді не були отримані або були отримані в неповному обсязі).

Загальні висновки по досліджуваному блоку – етап 2 (за 2017-2018 роки):

Загалом в Україні у 2017-2018 році **виявлена практика** фінансування екологічних проектів ОГС із місцевих, зокрема, обласних бюджетів, у тому числі обласних фондів охорони навколишнього природного середовища. Однак, цю практику **не можна** охарактеризувати поширеною, розвиненою, стабільною та ефективною на регіональному рівні.

Загальні рекомендації по досліджуваному блоку (за 2017-2018 роки):

З метою посилення інституційної спроможності ОГС в Україні та налагодженню ефективної співпраці місцевої влади та ОГС, **рекомендуємо** сприяти поширенню практики фінансування екологічних проектів ОГС із місцевих бюджетів, у тому числі з місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища, що може потребувати наразі:

- здійснення ОГС чи іншими суб'єктами дослідження з метою з'ясування існуючих перешкод для такого фінансування (законодавчих, організаційних та інших) та напрацювання й впровадження рекомендацій для покращення ситуації;
- навчання (освіта, просвіта) представників місцевої влади та ОГС для сприяння наданню/отриманню фінансування екологічних проектів ОГС із місцевих бюджетів, у тому числі місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища;
- популяризація (широке інформування) серед місцевої влади та ОГС знань та практики щодо фінансування екологічних проектів ОГС із місцевих бюджетів, у тому числі місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища.

Етап 3. Проведення 6 фокус-груп в регіонах України із представниками ОГС, які займаються екологічною тематикою

У квітні 2019 року було проведено **6 фокус-груп** по всій Україні, зокрема, в 5 її регіонах:

Регіони проведення:

- **Західний регіон** (включає Закарпатську, Львівську, Івано-Франківську, Тернопільську, Чернівецьку області);
- **Північний регіон** (включає Волинську, Рівненську, Житомирську, Київську області);
- **Східний регіон** (включає: Чернігівську, Сумську, Полтавську, Харківську області, а також території Луганської області, що перебувають під контролем української влади);
- **Південний регіон** (включає: Одеську, Миколаївську, Херсонську, Запорізьку області, а також окремі території Донецької області, що перебувають під контролем української влади);
- **Центральний регіон** (включає Хмельницьку, Вінницьку, Черкаську, Кіровоградську, Дніпропетровську області)

Фокус-групи формувалися з представників ОГС, виявлених на 1 етапі дослідження, на основі представленості максимальної кількості областей з регіону та різноманітності екологічних питань, якими займаються ОГС. Додатково проведена фокус-група в Сєверодонецьку для з'ясування ситуації з екологічною політикою в зоні АТО.

У фокус-групах взяли участь **78 учасників** із 5 регіонів України (табл. За.). Участь у заході брали як жінки, так і чоловіки на паритетній основі.

Таблиця За.

Регіон	Місто проведення	Дата проведення	Кількість учасників	Жінки	Чоловіки
Західний регіон	Львів	08.04.2019	12	6	6
Східний регіон	Сєверодонецьк	10.04.2019	12	6	6
Південний регіон	Одеса	15.04.2019	16	8	8
Центральний регіон	Дніпро	16.04.2019	9	7	2
Східний регіон	Харків	17.04.2019	16	6	10
Північний регіон	Київ	23.04.2019	13	5	8
		Загальна кількість	78	38	40

При проведенні фокус-групи використовувалась класична технологія її проведення з елементами рефлексивного управління.

- Для участі в кожній фокус-групі було залучено від 6 до 16 респондентів – представників ОГС, які займаються вирішенням екологічних проблем.
- Респонденти з різних областей одного регіону були зібрані в одному місці.
- На засіданнях фокус-груп представники ОГС заохочувалися до взаємодії один з одним.
- Весь хід обговорення керувався модератором. Він спрямовував фокус-групу протягом групової дискусії до цілей, поставлених на попередній стадії.
- Використовувався сценарій на основі сформованих попередньо гіпотез з урахуванням питань технічного завдання дослідження. Його основне призначення – фокусування проблеми, настроювання на певну тему. В той же час представникам ОГС надавалась

можливість здійснювати спонтанні висловлювання, була забезпечена групова динаміка.

Кожна фокус-група проектувалася окремо за загальним сценарієм. Готувалася програма, що включала формулювання та обґрунтування проблеми, визначення цілей і завдань.

Результати дослідження (фокус-груп):

1. Найбільша зацікавленість щодо участі в фокус-групах була в Одесі та Харкові (по 16 осіб в кожній фокус-групі).

2. Під час заходів активність учасників була високою. Більшість людей відчувала себе комфортно, всі були залучені до дискусії як частина групи. Кожна фокус-група тривала не менше 4 годин.

3. У всіх регіонах серед ключових моментів були озвучені наступні:

1) Проблеми, що можна віднести до державного управління, серед яких:

- недосконалість природоохоронного законодавства;
- високий рівень корупції;
- низький рівень виконання законів та інших актів законодавства;
- обмежений доступ до інформації;
- низька пріоритетність екологічних питань та небажання влади співпрацювати з ОГС щодо реального вирішення екологічних проблем;

2) Відсутність ефективної екологічної освіти на всіх рівнях – від шкіл до вишів;

3) Низький рівень залучення та поінформованості громадян України щодо вирішення екологічних проблем;

4) Низький рівень поінформованості ОГС щодо можливостей та інструментів для громадського сектору;

5) Недостатній рівень знань для ефективної співпраці з донорами;

6) Катастрофічно низький рівень співпраці між ОГС для вирішення екологічних проблем;

7) Низький рівень фінансування екологічних ініціатив та інституційної підтримки;

8) ЗМІ у всіх регіонах зацікавлені в більшості випадків лише в сенсаціях, а не у якісному висвітленні реальних екологічних питань;

9) Для Західного регіону для ефективного вирішення екологічних проблем є важливим налагодити співпрацю екологічних ОГС з церквою;

10) Спільні дослідження ОГС та бізнесу та/або органів влади з питань, що становлять взаємний інтерес, не є популярним;

4. Серед актуальних екологічних проблем у всіх регіонах були зазначені наступні: забруднення водних ресурсів, забруднення атмосферного повітря підприємствами, деградація ґрунтів і використання пестицидів, збереження біорізноманіття, знищення лісосмуг і зелених зон у містах, браконьєрство, а також неефективне поводження з відходами.

Окремо проблеми зміни клімату не були зазначені в жодному регіоні. Про проблеми надр говорилося в більшості в ракурсі проблем шахтних вод в Дніпрі і Северодонецьку. Про проблеми Чорнобиля і радіаційної безпеки майже не згадувалося.

У Северодонецьку також серед важливих питань була зазначена проблема розмінування

території.

5. Необхідно зазначити наступний факт: під час фокус-груп представники ОГС вказували на те, що влада всіх рівнів працює неефективно. В той же час під час відповіді на запитання (анкетування) «Чи вирішуються органами державної влади, органами місцевого самоврядування екологічні питання на обласному рівні» більшість (79,1%) представників ОГС надали позитивну відповідь. Це можна пояснити тим, що представники ОГС побоюються писати відверті відповіді на «делікатні» питання в письмових опитуваннях. Під час фокус-груп у всіх регіонах деякі організації згадували про тиск та погрози з боку влади та бізнесу, а також відсутність інформаційної безпеки і неспроможність ОГС ефективно відповісти на такі дії.

6. Також під час фокус-груп представники всіх регіонів говорили про проблеми щодо співпраці екологічних ОГС з науковими установами, в той же час за результатами анкетування 82% опитуваних зазначили, що працюють з вченими та експертами з екологічних питань, а 2% самі є науковцями, що також ставить під сумнів щирість письмових відповідей в анкетах.

Детальна інформація щодо результатів проведення фокус-груп:

I. Основні проблеми екологічного характеру, які існують в Україні (на думку учасників фокус-груп), зокрема ті, що потребують міжнародного чи глобального підходів

№		Київ	Львів	Одеса	Дніпро	Северо- донець	Харків
1	Зміна клімату						
2	Атмосферне повітря						
	Дотації для виробництв, які забруднюють довкілля	+		+	+	+	+
	Забруднення повітря CO ₂ у великих містах	+		+	+		+
3	Водні ресурси						
	Забруднення річок	+	+	+	+	+	+
	Промислові стоки	+		+	+	+	+
	Незадовільна якість питної води і застарілі системи її очищення	+		+	+	+	+
	Відсутність очисних споруд	+	+	+	+	+	+
4	Ґрунти						
	Засадження полів виснажливими культурами, що призводить до зниження родючості ґрунтів		+	+		+	+

	Неконтрольоване використання пестицидів	+	+	+	+	+	+
	Ерозія та деградація ґрунтів, розорення, неправильне землекористування	+	+	+	+	+	+
5	Надра						
	Проблема шахтних вод				+	+	
6	Біорізноманіття						
	Збереження біорізноманіття (ПЗФ, дикі тварини, держекоконтроль)	+	+	+		+	+
	Незадовільний стан територій та об'єктів ПЗФ	+	+	+		+	+
	Відсутність загальної програми створення центрів реабілітації та репродукції диких тварин		+	+			
	Знищення зелених зон у містах, знищення лісосмуг	+	+	+	+	+	+
	Браконьєрство	+	+	+	+		+
	Вирубка лісів	+	+				
	Несанкціоноване захоплення природоохоронних зон	+	+	+		+	+
	Збереження рідкісних видів тварин	+	+	+			+
	Зменшення природних територій для нересту риби	+		+		+	
7	Поводження з відходами						
	Проблема відходів – промислові, медичні, радіоактивні і т. п.				+	+	
	Незадовільний стан сміттєзвалищ	+	+	+	+	+	+
	Звалища – залишки діяльності від підприємств, які вже не працюють		+	+		+	
	Недостатня кількість заводів із переробки «батарейок», ртуть-вмісних елементів, небезпечних відходів	+	+	+	+	+	+
	Збір побутових відходів особливо в малих містах і селах	+			+	+	
8	Проблеми окремих територій						
	Несанкціоноване видобування бурштину	+					

	Бойові дії, що приводить до екологічних проблем в зоні бойових дій				+	+	+
--	--	--	--	--	---	---	---

II. Якість та інклюзивність екологічної політики

№		Київ	Львів	Одеса	Дніпро	Сєверо- донецьк	Харків
1	Відсутність ефективної системи державного екологічного контролю	+	+	+	+	+	+
2	Неефективне реформування органів державної влади	+	+	+	+	+	+
3	Неефективність влади в еко-напрямку та відсутність екологічних пріоритетів	+	+	+	+	+	+
4	Відсутність державної підтримки в сфері екологічної освіти на всіх рівнях – від шкіл до вишів	+	+	+	+	+	+
5	Брак фахівців у сфері екологічної освіти	+	+	+	+	+	+
6	Відсутнє навчання/просвіта людей як відпочивати без шкоди довкіллю	+	+	+	+	+	+
7	Корупція на всіх рівнях влади щодо вирішення екологічних питань	+	+	+	+	+	+
8	Протиріччя у законодавстві, неузгодженість, неурегульованість	+	+	+	+		+
9	Неспроможність правоохоронних органів забезпечити виконання природоохоронних законів суб'єктами господарювання	+	+	+	+	+	+
10	Нецільове використання коштів з фондів охорони навколишнього природного середовища	+	+	+	+	+	+
11	Невідповідність українського екологічного законодавства європейським стандартам	+	+	+	+		+
12	Управління/департаменти екології залежні від обласних державних адміністрацій		+			+	+
13	Розбалансованість органів влади – маємо органи місцевого самоврядування, які працюють за різними орієнтирами		+		+		
14	Недостатній рівень фінансування будь-яких природоохоронних програм. Природоохоронні фонди мають багато грошей, але, на жаль, не знають, як їх використовувати.	+	+	+	+	+	+
15	Нормативно не зафіксовано відповідальність керівників місцевих громад за екологічні проблеми в своїй громаді	+	+	+		+	+
16	Міністерство екології та природних ресурсів України: інституційна неспроможність – низький рівень	+	+	+	+	+	+

	кваліфікації, відсутність фінансування, відсутність мотивації						
17	Відсутній належний рівень екологічної освіти у державних службовців	+	+	+	+	+	+
18	Неспроможність правоохоронних органів забезпечити виконання природоохоронних законів суб'єктами господарювання	+	+	+	+	+	+
19	Відсутність екологічних норм і стандартів для небезпечних виробництв, що дозволяє переносити до України небезпечні виробництва Європи (наприклад, хутрові ферми)	+		+	+	+	+
20	Відсутність ефективної процедури проведення ОВД	+	+	+	+	+	+
21	Відсутній комплексний підхід до збереження ландшафтів, природної та культурної спадщини	+	+	+	+	+	+
22	Недієздатність комітету ВР з питань екологічної політики	+			+		

III. Комунікація з питань захисту довкілля

№		Київ	Львів	Одеса	Дніпро	Северо- Донецьк	Харків
1	Екологічні проблеми висвітлюються недостатньо доступно для людей	+	+	+	+	+	+
2	Для засобів масової інформації пріоритетність екологічних проблем дуже низька	+	+	+	+	+	+
3	Відсутнє широке висвітлення екологічних проблем. ЗМІ більш зацікавлені в сенсаціях, а не в системному висвітленні екопитань	+	+	+	+	+	+
4	Низький рівень поінформованості громадськості щодо екологічної політики	+	+	+	+	+	+
5	Відсутність інформації для населення по екологічним і природоохоронним питанням	+	+	+	+	+	+
6	Чорний PR проти екологічних ОГС, погрози, відсутність інформаційної безпеки і не спроможність ОГС відповісти на це	+	+	+	+	+	+
7	Демотивація населення щодо захисту своїх екологічних прав та охорони навколишнього середовища		+		+	+	

IV. Роль і місце ОГС

№		Київ	Львів	Одеса	Дніпро	Северо- донецьк	Харків
1	Слабка взаємодія екологічних ОГС з церквою		+				
2	ОГС не можуть забезпечити частину фінансового внеску в проектах, який є обов'язковим (особливо «маленькі організації»)	+	+	+	+	+	+
3	Відсутня інституційна підтримка діяльності ОГС	+	+	+	+	+	+
4	Відсутні нормальні екологічні громадські моніторинги	+	+	+	+	+	+
5	Низький рівень фінансової підтримки екологічних ОГС	+	+	+	+	+	+
6	Представники ОГС регулярно піднімають екологічні питання під час громадських консультацій/слухань, політичних дебатів та заходів інших форматів, але рівень впливу ОГС є недостатнім	+	+	+	+	+	+
7	Необхідно забезпечити технологічну та консультаційну підтримку ОГС для забезпечення доступу громадськості до процесів формування, адвокації, впровадження та моніторингу екологічної політики і практики (на національному, регіональному та місцевому рівнях)	+	+	+	+	+	+
8	Відсутність фінансових ресурсів у екологічних ОГС, технічної бази, експрес-лабораторій для виявлення небезпечних та токсичних речовин тощо	+	+	+	+	+	+
9	Дуже великий розмір судового збору, що є перешкодою для захисту ОГС своїх чи суспільних інтересів в суді	+					

V. Взаємодія ОГС із іншими зацікавленими сторонами

№		Київ	Львів	Одеса	Дніпро	Северо- донецьк	Харків
1	Багато донорів, які працюють в Україні, не мають екологічного напрямку для фінансової підтримки ОГС напрямку «охорона природи»	+	+	+	+	+	+
2	Бракує тривалішого партнерства, де можна провести моніторинг та виявити успішність проекту	+	+	+	+	+	+
3	Державні органи не активно займаються залученням громадськості до вирішення екопитань, безсистемна	+	+	+	+	+	+

	робота						
4	Відсутня система навчання агро- і зеленому туризму представників місцевих громад, які живуть поблизу природоохоронних об'єктів	+	+	+	+	+	+
5	Відсутня системна співпраця Міністерств (освіти та екології) та екологічних ОГС	+	+	+	+	+	+
6	Серйозні проблеми у співпраці екологічних ОГС та наукових установ. Відрив академічної і практичної екології	+	+	+	+	+	+
7	Низька освідченість екологічних ОГС щодо співпраці з донорами та процедурами отримання підтримки від фондів, грантодавців	+	+	+	+	+	+
8	Дуже хаотично проводяться спільні дослідження ОГС та бізнесу та/або органів влади з екопитань, що становлять взаємний інтерес	+	+	+	+	+	+
9	Низький рівень використання владою усіх рівнів потенціалу ОГС для моніторингу виконання регіональних природоохоронних програм, здійснення експертної оцінки регіональних/місцевих/національних економічних проектів щодо дотримання екологічних стандартів та можливих антикорупційних ризиків, пов'язаних із екологічними проблемами	+	+	+	+	+	+
10	Низький рівень запиту у зацікавлених сторін, зокрема, влади різних рівнів, на продукти: аналізу політик/моніторингу/експертизи/консультацій із екологічних питань, які надаються (могли б надаватися) ОГС	+	+	+	+	+	+

VI. Мережування ОГС

№		Київ	Львів	Одеса	Дніпро	Северо-донецьк	Харків
1	Низький рівень співпраці між різними ОГС	+	+	+	+	+	+
2	Відсутня системна практика стажування представників ОГС із регіонів України у відомих українських чи міжнародних екологічних організаціях	+	+	+	+	+	+
3	Випадковий характер доступу представників ОГС до стипендіальних програм в провідних міжнародних навчальних, наукових та дослідницьких установах	+	+	+	+	+	+

Етап 4. Проведення анкетування (он-лайн і паперового) ОГС, які займаються екологічною тематикою по всій території України та в регіонах

Географія дослідження: опитування проводилося по всій території України

Період проведення анкетування: березень – квітень 2019

Анкети було розіслано ОГС (виявленим під час 1 етапу дослідження) по електронній пошті та продубльовано по іншим каналам зв'язку, також паперові анкети пропонувалися для заповнення під час екологічних заходів.

У анкетуванні прийняли участь **112 учасників (57 чоловіків і 55 жінок)** із різних областей України (рис. 3.1a)

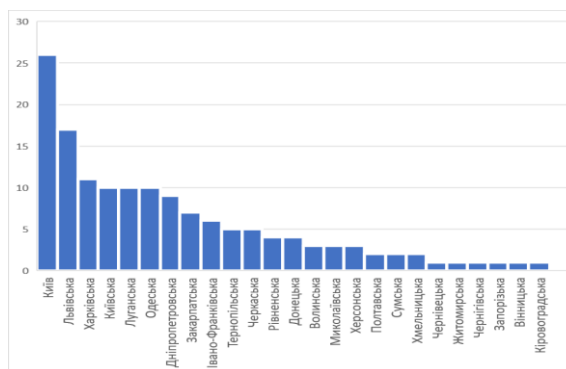
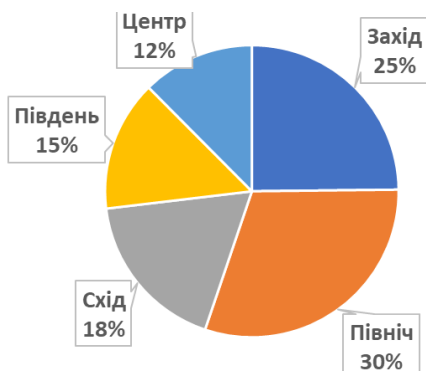
Рисунок 3.1a

В анкетуванні взяли участь представники всіх регіонів (рис. 3.2a). Великий відсоток ОГС із Північного регіону (30%) можна пояснити тим, що 26 (з 112) учасників займаються вирішенням екологічних проблем в м. Києві – столиці України. В той же час деякі організації працюють одночасно в декількох областях України. Великий % організацій, що заповнили анкети, були зі Львова і Харкова.

Лише **10%** ОГС, які взяли участь в опитуванні, працюють на національному рівні.

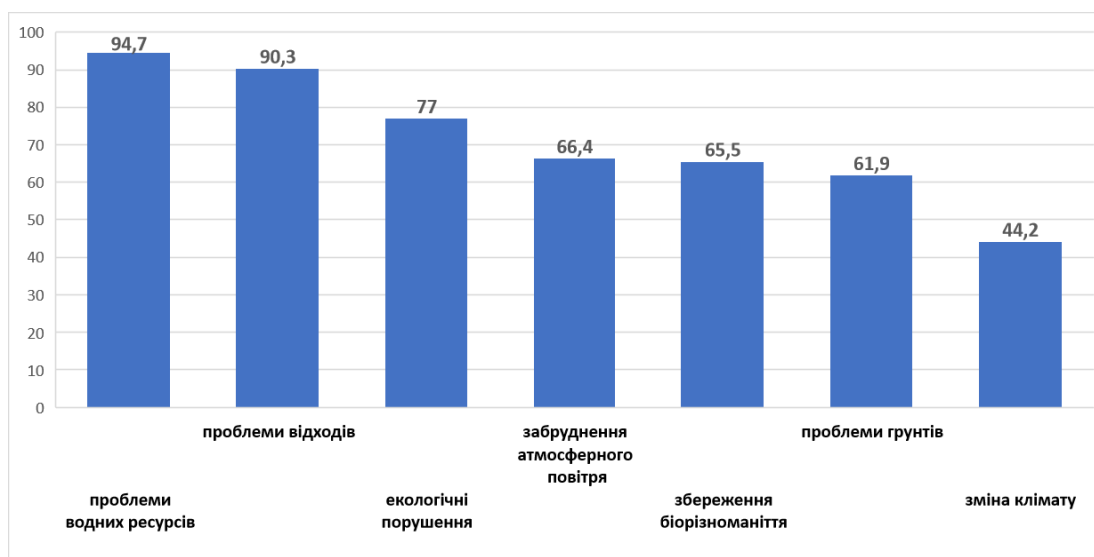
Рисунок 3.2a

Результати дослідження:

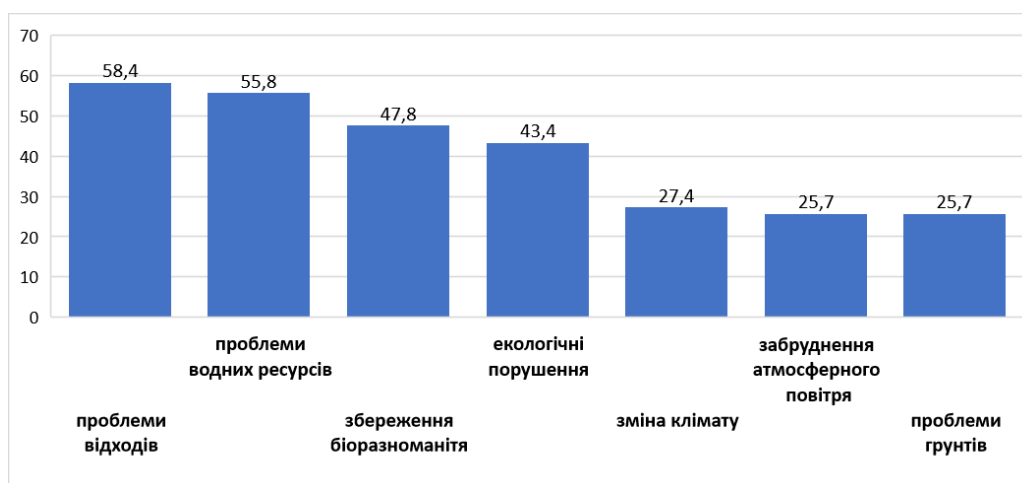
1. Які основні проблеми екологічного характеру існують у Вашій області (-ях)?

94,7% опитуваних назвали серед основних проблем – проблеми водних ресурсів, **90,3 %** опитуваних – проблеми відходів. Серед основних проблем також були озвучені наступні: забруднення атмосферного повітря (**77%**), збереження біорізноманіття (**65,5%**), проблеми ґрунтів (**61,9%**), зміни клімату (**44,2%**), екологічні правопорушення (**77%**).

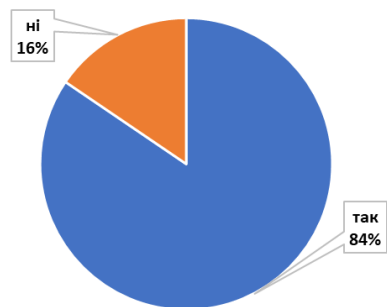

2. Вирішенням яких екологічних питань займаєтесь Ви чи Ваша організація?

Більше половини організацій, які приймали участь в анкетуванні, займаються проблемами відходів (**58,4%**) і проблемами водних ресурсів (**55,8%**). Крім того ОГСі вирішують проблеми збереження біорізноманіття (**47,8%**) і проблеми ґрунтів (**25,7%**). Зміною клімату займаються **27,4 %** анкетованих, а екологічними правопорушеннями – **43,4%**.

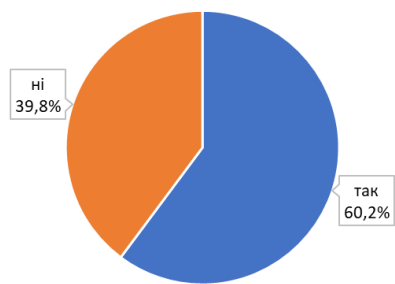
3. Чи співпрацюєте Ви з центральними та/або місцевими органами державної влади та/або органами місцевого самоврядування?

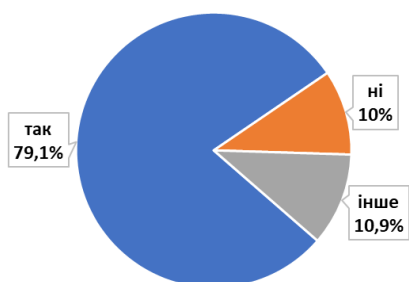
Серед основних форм співпраці були названі наступні:

- круглі столи, інформаційні запити, звернення, пропозиції
- моніторинг та коментування проектів рішень, моніторинг реєстру ОВД і внесення пропозиції до проектів рішень
- просвітницька діяльність для представників органів влади
- реалізація спільних проектів
- підготовка законопроектів (робота з комітетами ВРУ, Мінприроди)
- участь у роботі експертних груп при розробці екологічних програм

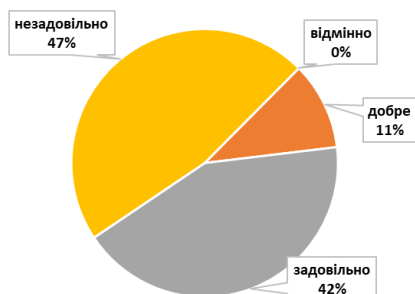
4. Чи берете Ви або Ваша організація участь у підготовці законів, стратегій, програм та інших законодавчих документів (національних/регіональних/місцевих)?

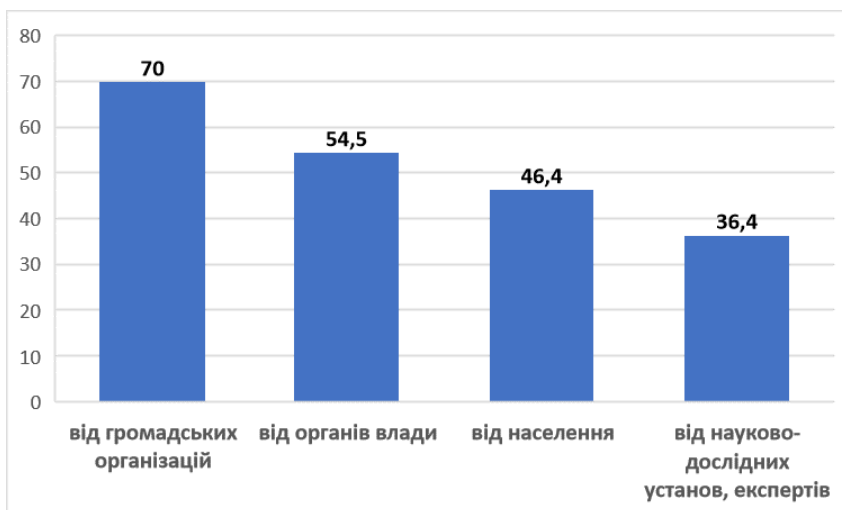
5. Чи вирішуються органами державної влади, органами місцевого самоврядування екологічні питання на обласному рівні?

6. Як Ви оцінюєте якість та достовірність екологічних повідомлень у ЗМІ на тему довкілля?

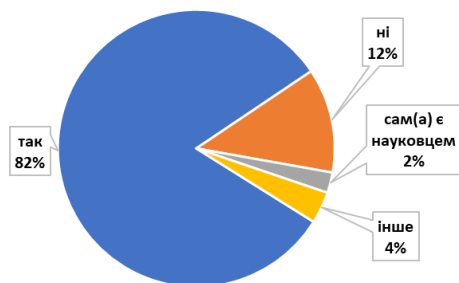
7. На Вашу думку, з яких джерел ЗМІ беруть інформацію про довкілля?

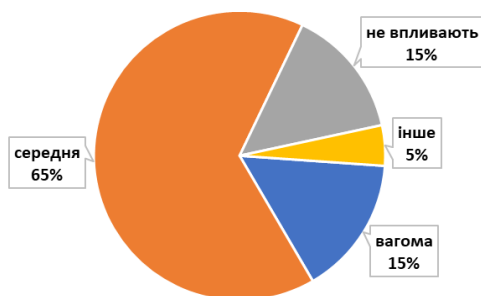
Серед інших відповідей також були зазначені наступні:

- вигадують/фантазують, «зі стелі», чутки
- соцмережі
- від інших ЗМІ

8. Чи співпрацюєте Ви з вченими/експертами з екологічних питань?

9. Яка роль громадських/благодійних організацій у вирішенні екологічних проблем у Вашій області?

вагома – активно впливають

середня – впливають на вирішення окремих питань

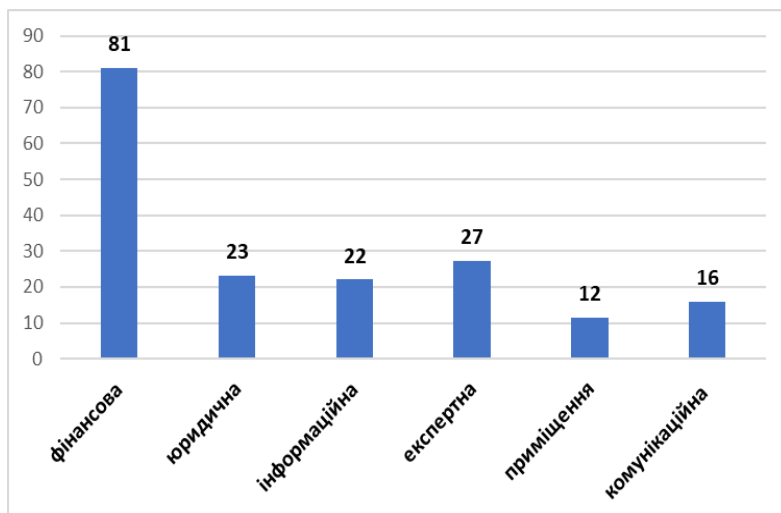
не впливають – не впливають на вирішення екологічних питань взагалі

10. Які існують перешкоди для Вашої діяльності?

Серед основних перешкод більшість організацій назвали наступні:

- більше **40%** організацій зазначили брак будь-якого фінансування, відсутність постійного фінансування, залежність від донорів;
- майже **13%** організацій написали про тиск з боку влади та бізнесу;
- пасивність населення щодо вирішення екологічних питань;
- безвідповідальність влади, зловживання, корупція.

11. Яка допомога потрібна Вашій організації (юридична, інформаційна, експертна, фінансова, матеріальна (відсутність приміщення), комунікаційно-технічна тощо)?

Більшість організацій зазначили, що їм необхідна фінансова/матеріальна допомога (81% анкетованих).

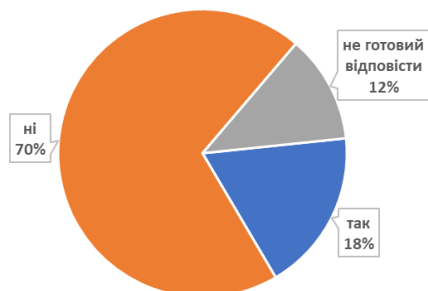
Серед інших відповідей щодо необхідної допомоги для ОГС були наступні:

- експертна (27%)
- юридична (23%)
- інформаційна (22%)
- комунікаційна (16%)
- приміщення (12%)

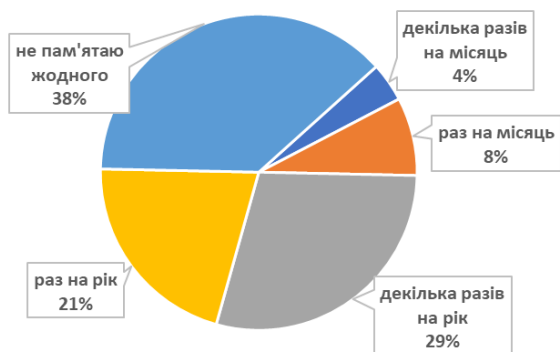
12. Які мережі/об'єднання громадських організацій, що займаються вирішенням екологічних питань в Україні Ви знаєте?

1. Zero Waste Ukraine
2. Українська кліматична мережа
3. Глобальне водне партнерство
4. Майстерня українських сортувальних ініціатив (МУСІ)
5. Річкова мережа
6. Сеть CLEEN – об'єднання громадських організацій 4 країн, що сприяє розвитку регіонального партнерства Вірменії, Грузії, Молдови та України з питань підвищення енергетичної ефективності
7. Коаліція громадських організацій за 100% чистої енергії в Україні
8. Освіта в інтересах сталого розвитку
9. Global Nest
10. АЗОУ – Асоціація зоозахисних організацій України
11. Международная ассоциация хранителей реки «Еco-TIRAS» (WWW.ECO-TIRAS.ORG)
12. Українська велосипедна мережа

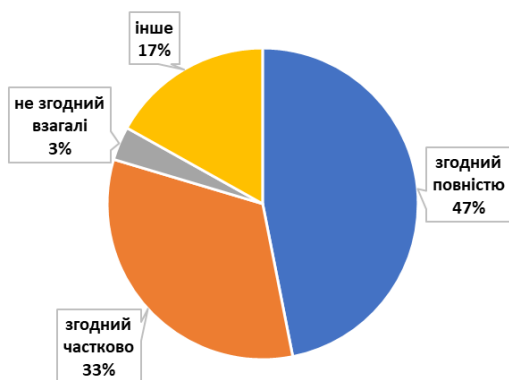
13. Чи стажувалися представники Вашої організації в українських чи міжнародних екологічних організаціях?

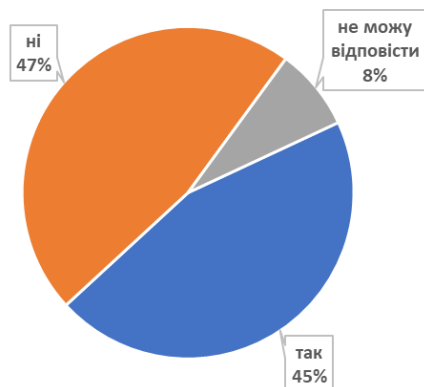
14. Як часто проводяться у Вашій області заходи з екологічної тематики за участі міжнародних екологічних організацій?

15. Чи відкривають такі заходи простір для поширення інформації та кращих практик?

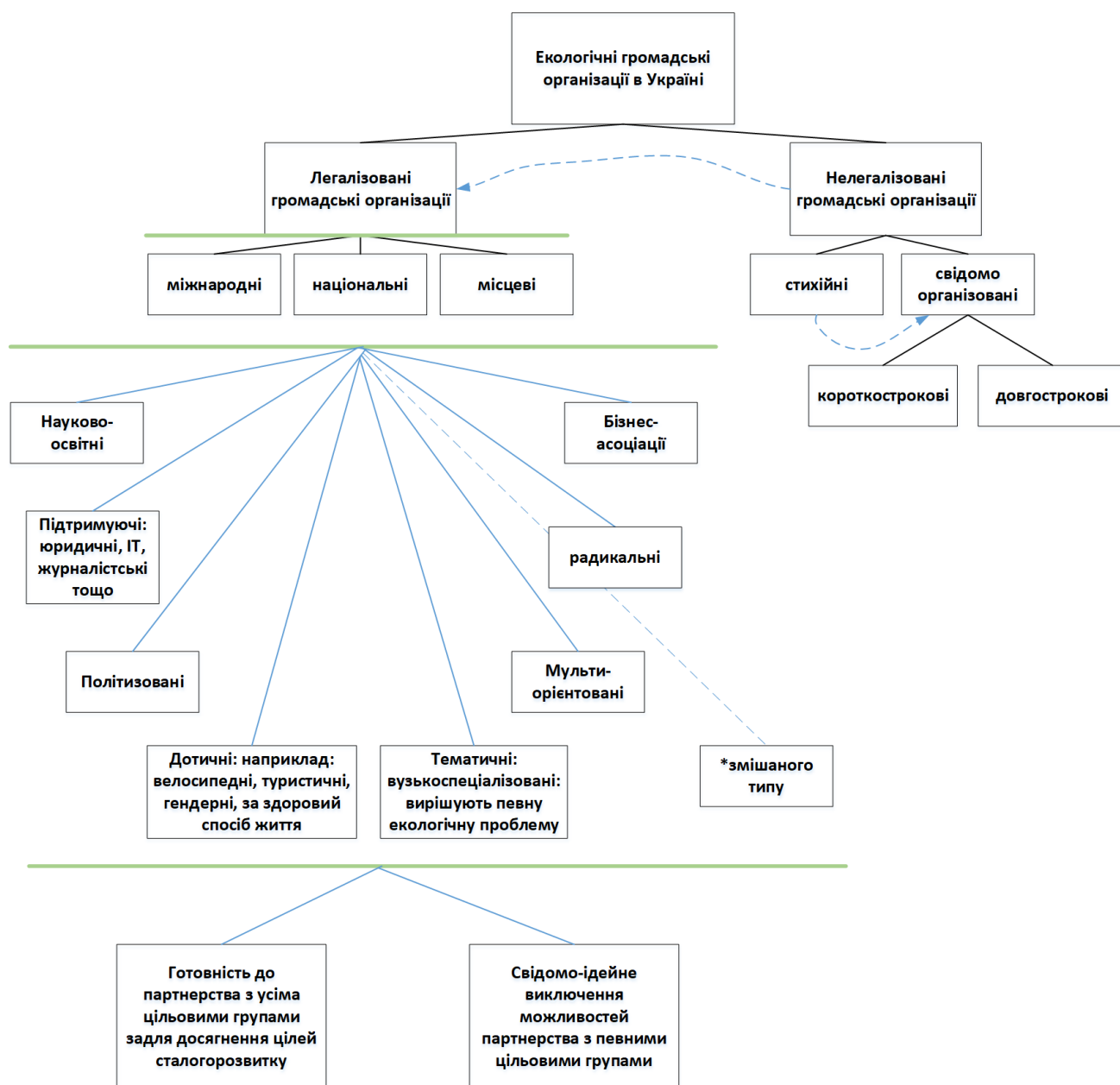
16. Чи співпрацювали Ви/організація з донорськими організаціями у 2018 році?

Висновки і рекомендації до частини 2 (етап 5)

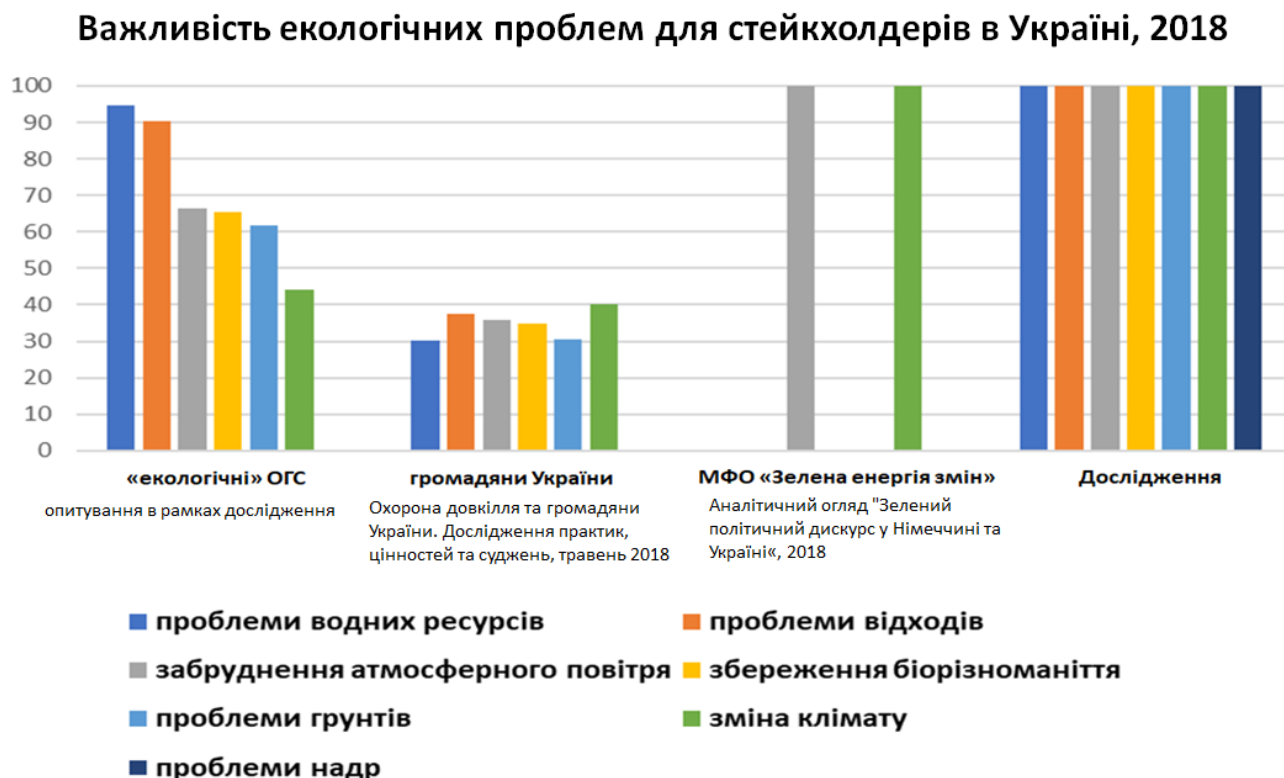
1. За результатами аналізу ОГС, які займаються вирішенням екологічних проблем в Україні, а також за результатами анкетування і фокус-груп, представниками дослідницької групи була розроблена схема різновидів/типів ОГС (поділ умовний), що діють на території України (рис. 5 а.).

Рисунок 5а.

Автори: Матус С. А., Левіна Г. М.

2. В рамках дослідження було проаналізовано важливість екологічних проблем для різних стейкхолдерів в Україні.

За результатами порівняльного аналізу можна зробити наступні висновки:

- 1) для ОГС, які займаються екологічними проблемами, проблеми водних ресурсів і відходів є досить важливими. Проблеми, пов'язані з експлуатацією надр, майже не виділені стейкхолдерами в Україні, хоча вони є актуальними. ОГС, які займаються вирішенням екологічних проблем, можуть більше уваги приділити вивченню цього питання, а також спрямувати зусилля на вирішення цієї проблеми;
- 2) для більш ефективного здійснення екологічної політики в Україні народним депутатам та їх об'єднанням було б варто приділяти увагу вирішенню всіх екологічних проблем.

3. Наразі в Україні існує близько 10 мереж/об'єднань ОГС, що займаються вирішенням екологічних проблем (наприклад, Українська кліматична мережа, яка об'єднує близько 30 ОГС по всій Україні та ін.).

Однак, серед цих мереж **не було виявлено** жодної, що займалася б в Україні вирішенням проблем ґрунтів і надр. Також, можна констатувати, що жодна з мереж не займається в Україні комплексно вирішенням проблем водних ресурсів і проблем збереження біорізноманіття. Тому, **рекомендуємо** ініціювати і підтримати створення і розвиток мереж ОГС, які б займалися вирішенням саме цих питань.

Існуючі мережі ОГС та екологічні проблеми, які є об'єктом їх вирішення

Екологічні проблеми	Мережі, які діють на території України
проблеми водних ресурсів	Річкова мережа (неактивна) Глобальне водне партнерство Міжнародна асоціація хранителів ріки «Есо-TIRAS»
проблеми відходів	Zero Waste Ukraine Майстерня українських сортувальних ініціатив (МУСІ)
забруднення атмосферного повітря	Українська велосипедна мережа Українська кліматична мережа
збереження біорізноманіття	Асоціація зоозахисних організацій України
проблеми ґрунтів	-----
зміна клімату	Українська кліматична мережа Українська велосипедна мережа Мережа Cleen - підвищення енергоефективності Коаліція ОГС за 100% чистої енергії в Україні
проблеми надр	-----

4. Станом на січень 2019 року в Україні **не виявлено жодного спеціалізованого ресурсу (платформи тощо), направлено на створення горизонтальних зв'язків між ОГС, які займаються вирішенням екологічних питань**, а також на підтримку сталого довготривалого конструктивного діалогу та взаємодії всіх учасників (ОГС, донорів, влади, науковців) задля вирішення екологічних питань в Україні.

Під час проведення фокус-груп про необхідність такого ресурсу говорили представники всіх регіонів України. Тому, **рекомендовано підтримати створення та існування такого ресурсу в Україні.**

5. Щодо фінансування екологічних проектів ОГС із місцевих, зокрема, обласних бюджетів, у тому числі обласних фондів охорони навколишнього природного середовища.

5.1. Встановлено, що одним із шляхів інституційної підтримки ОГС в Україні може бути **фінансування їх екологічних проектів із місцевих бюджетів, у тому числі обласних фондів охорони НПС, але цей шлях потребує розвитку.**

5.2. Виявлено, що в Україні у 2017-2018 році **існувала практика** фінансування екологічних проектів ОГС із місцевих, зокрема, обласних бюджетів, у тому числі обласних фондів охорони навколишнього природного середовища. Однак, цю практику **не можна** охарактеризувати поширеною, розвиненою, стабільною та ефективною, зокрема, на регіональному рівні.

5.3. Для забезпечення розвитку і поширення цього інструменту в практиці ОГС рекомендовано, зокрема:

- здійснити **дослідження різних аспектів цього питання для з'ясування сучасного стану, в тому числі існуючих перешкод**, щодо такого фінансування в Україні (законодавчих, організаційних та інших), а також напрацювання й впровадження рекомендацій для покращення ситуації;
- **проводити навчання** представників місцевої влади та ОГС для сприяння розвитку фінансування екологічних проектів ОГС із місцевих бюджетів, у тому числі місцевих фондів охорони НПС;

- **здійснювати популяризацію** (широке інформування) серед місцевої влади та ОГС **знань та практик** щодо фінансування екологічних проектів ОГС із місцевих бюджетів, у тому числі місцевих фондів охорони НПС.

6. З метою більш ефективного вирішення екологічних проблем, в першу чергу для Західного регіону України, є важливим **залучати представників церков** до вирішення екологічних проблем, налагоджувати співпрацю з ними та проводити навчальні курси з питань екологічної політики та охорони довкілля.

Загальні висновки і рекомендації

1. Виділено «Основні екологічні проблеми України та визначена їх актуальність для 5 регіонів»

Значення позначок:

X	проблема є гострою
\	проблема є актуальною
0	проблема не є гострою/актуальною або не стосується регіону

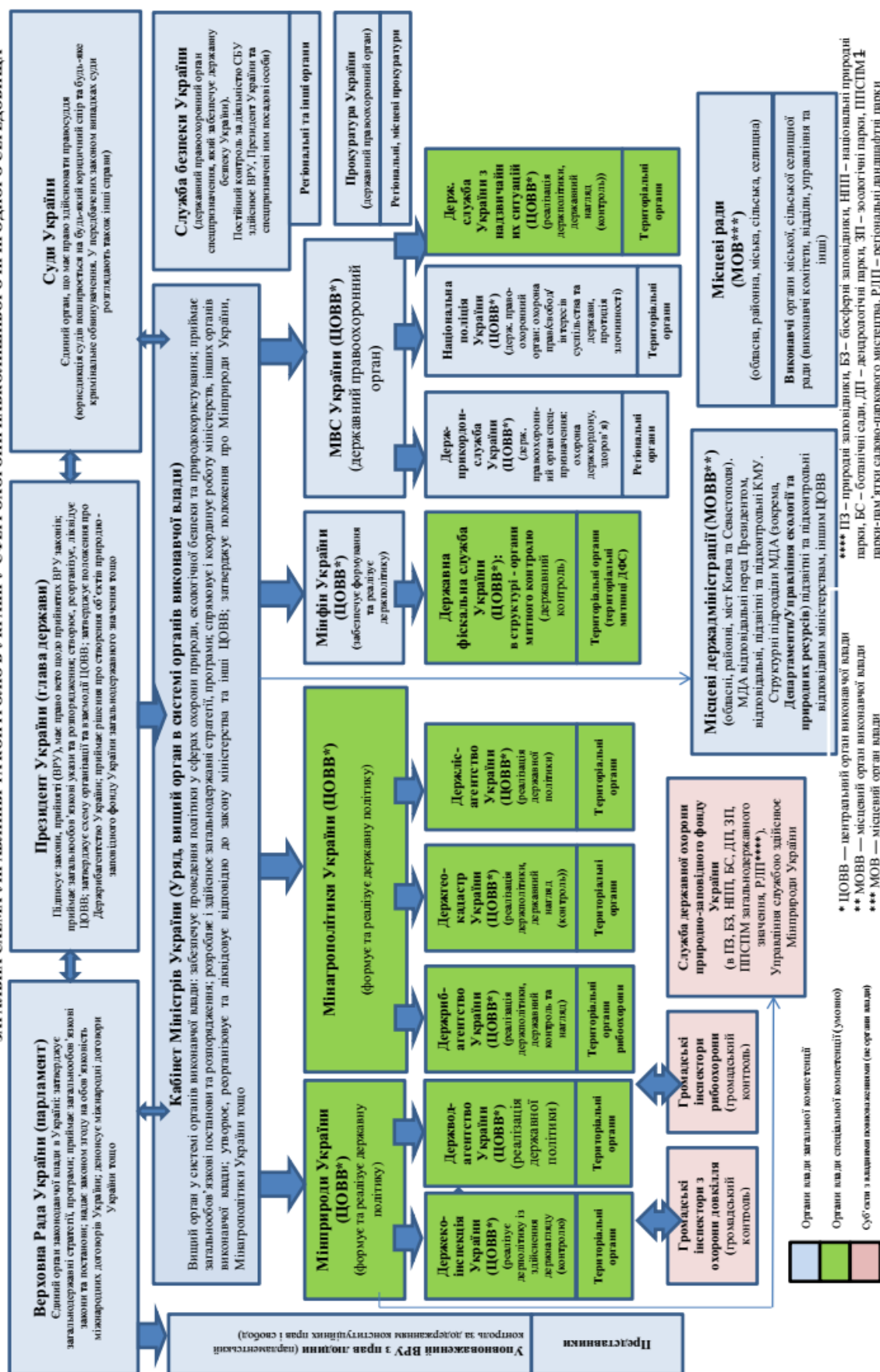
Екологічні проблеми	ЗАХІД	ПІВНІЧ	СХІД	ПІВДЕНЬ	ЦЕНТР
1	2	3	4	5	6
ЗМІНА КЛІМАТУ					
Викиди «парникових газів» від стаціонарних джерел забруднення:					
викиди діоксиду вуглецю від стаціонарних джерел	\	\	\	X	X
викиди метану від стаціонарних джерел	\	\	\	X	X
Адаптація до змін клімату:					
до підвищення температури	0	\	X	X	X
до підвищення кількості опадів	X	X	\	0	0
до затоплення територій	0	0	0	X	0
ЗАБРУДНЕННЯ АТОМСФЕРНОГО ПОВІТРЯ					
викиди в атмосферне повітря від автомобільного транспорту	X	X	X	X	X
викиди в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення	\	\	\	X	X
ВОДНІ РЕСУРСИ					
Поверхневі прісні води:					
МАЛО-забезпеченість середньобогаторічним (місцевим) річковим стоком	0	\	X	X	X
обсяги споживання води	\	\	\	X	X
втрати при транспортуванні води	\	\	\	X	\
% забруднених вод у скидах у поверхневі води	X	X	\	\	X
Підземні води:					
видобуток підземних вод	\	\	\	X	\
% використання підземних вод на інші потреби, окрім господарсько-питних	\	\	\	X	X
кількість стійких осередків забруднення підземних вод	\	\	\	X	X
Моря	0	0	0	X	0

Екологічні проблеми 1	ЗАХІД 2	ПІВНІЧ 3	СХІД 4	ПІВДЕНЬ 5	ЦЕНТР 6
ГРУНТИ					
розораність територій	\	\	\	X	X
використання пестицидів	\	\	X	X	X
НАДРА					
концентрація об'єктів по видобутку основних корисних копалин	\	0	X	X	\
нелегальний видобуток бурштину	0	X	0	0	0
БІОРИЗНОМАНІТТЯ					
Частка ПЗФ від загальної території регіону	\	\	X	X	X
Ліси:					
реальна лісистість vs оптимальна лісистість	X	X	X	X	X
% FSC сертифікованих лісів	\	\	X	X	\
зафіксовані незаконні рубки	X	X	\	\	\
ВІДХОДИ					
обсяги утворення відходів	\	\	\	\	X
накопичення відходів	\	\	\	\	X
% утилізованих відходів від утворених	\	X	X	\	\
Побутові відходи:					
обсяги утворення і збирання ТПВ	X	X	X	X	X
охоплення населення послугами зі збирання ТПВ	\	\	\	\	\
охоплення населення послугами роздільного збирання ТПВ	\	\	X	X	\
% захоронення на полігоні, звалищі	X	X	X	X	X
% полігонів, звалищ, які не відповідають нормам безпеки	X	\	X	X	X
кількість несанкціонованих звалищ	\	X	X	X	X
ПРОБЛЕМИ ОКРЕМИХ ТЕРИТОРІЙ					
нелегальний видобуток бурштину	0	X	0	0	0
забруднення внаслідок бойових дій	0	0	X	X	0
Зона відчуження і зона безумовного (обов'язкового) відселення	0	X	0	0	0

Рекомендовано:

При прийнятті рішень щодо фінансування проектів направлених на вирішення екологічних проблем в тому чи іншому регіоні брати до уваги важливість і актуальність цієї проблеми саме у цьому регіоні.

ЗАГАЛЬНА СХЕМА УПРАВЛІННЯ ТА КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

3. Серед розглянутих мереж/об'єднань екологічних/дотичних ОГС (всього 12), не виявлено жодної, що займалася б в Україні вирішенням проблем ґрунтів і надр, а також комплексним вирішенням проблем водних ресурсів і проблем збереження біорізноманіття (див. таблицю).

Існуючі мережі ОГС та екологічні проблеми, які є об'єктом їх вирішення (станом на січень 2019)

Екологічні проблеми	Мережі, які діють на території України
проблеми водних ресурсів	Річкова мережа (неактивна) Глобальне водне партнерство Міжнародна асоціація хранителів ріки "Еco-TIRAS"
проблеми відходів	Zero Waste Ukraine Майстерня українських сортувальних ініціатив (МУСІ)
забруднення атмосферного повітря	Українська велосипедна мережа Українська кліматична мережа
збереження біорізноманіття	Асоціація зоозахисних організацій України
проблеми ґрунтів	-----
зміна клімату	Українська кліматична мережа Українська велосипедна мережа Мережа Cleep - підвищення енергоефективності Коаліція ОГС за 100% чистої енергії в Україні
проблеми надр	-----

Рекомендовано:

Пріоритезувати підтримку мереж ОГС, які займаються вирішенням проблем надр, комплексним вирішення проблем водних ресурсів, збереженням біорізноманіття.

4. Станом на січень 2019, в Україні **не виявлено** жодного спеціалізованого ресурсу, направленого на створення горизонтальних зв'язків між ОГС, які займаються вирішенням екологічних питань, а також на підтримку сталого довготривалого конструктивного діалогу та взаємодії всіх учасників (ОГС, донорів, влади, науковців тощо) задля вирішення екологічних питань в Україні.

Під час проведення фокус-груп про необхідність такого ресурсу говорили представники всіх регіонів України.

Рекомендовано: підтримати створення та існування спеціалізованого ресурсу (-ів) (платформи тощо) в Україні за темою охорони довкілля.

5. Виявлено, що одним із шляхів інституційної підтримки ОГС є **фінансування їх екологічних проектів із місцевих бюджетів, у тому числі обласних фондів охорони навколишнього природного середовища**, але цей шлях потребує розвитку.

Загалом в Україні у 2017-2018 році **виявлена практика** фінансування екологічних проектів ОГС із місцевих бюджетів, у тому числі обласних фондів охорони навколишнього природного середовища. Однак, цю практику **не можна** охарактеризувати поширеною, розвиненою, стабільною та ефективною, зокрема, на регіональному рівні.

Рекомендовано:

1) для забезпечення розвитку і поширення цього інструменту в практиці ОГС:

- **здійснити дослідження різних аспектів цього питання** для з'ясування сучасного стану, в тому числі існуючих перешкод, щодо такого фінансування в Україні (законодавчих,

організаційних та інших), а також напрацювання й впровадження рекомендацій для покращення ситуації;

- **проводити навчання** представників місцевої влади та ОГС для сприяння розвитку фінансування екологічних проектів ОГС із місцевих бюджетів, у тому числі місцевих фондів охорони НПС;
- **здійснювати популяризацію** (широке інформування) серед місцевої влади та ОГС **знань та практик** щодо фінансування екологічних проектів ОГС із місцевих бюджетів, у тому числі місцевих фондів охорони НПС.

2) підтримувати діяльність ОГС, що спрямована на реалізацію вищевказаних заходів.

6. Результати дослідження свідчать про: (а) актуальність, критичність та масштабність існуючих екологічних проблем в Україні, що потребують вирішення (в тому числі за участі ОГС); (б) про значну кількість та активність ОГС, які діють у сфері охорони довкілля (чи з дотичних питань) в Україні та (в) про наявність **значного запиту від ОГС на інституційну підтримку від донорів їх діяльності саме з охорони довкілля та профільне навчання учасників ОГС**. Наразі цей запит ОГС є дуже актуальним та задоволеним лише в незначній кількості.

Запитуваними від ОГС є тренінги з фандрайзингу та прозорість процедур надання фінансування від донорів.

7. З метою більш ефективного вирішення екологічних проблем **рекомендовано** підтримувати діяльність екологічних ОГС у напрямку формування зв'язку охорони довкілля з вирішенням проблем щодо «боротьби з бідністю», «гендерної рівності», «дискримінації», «partiципації» та державного визнання цього у стратегічних документах політики.

8. З метою більш ефективного вирішення екологічних проблем, в першу чергу для **Західного регіону України**, є важливим **залучати представників церков** до вирішення екологічних проблем.

Список використаних джерел:

- 1) Аналітичний огляд «Зелений політичний дискурс у Німеччині та Україні» (підготовлено на замовлення Міжфракційного депутатського об'єднання «Зелена енергія змін» за підтримки Представництва Фонду ім. Гайнріха Бьоля в Україні). URL: https://ua.boell.org/sites/default/files/zelenyi_dyskurs_v_programah_partii_0.pdf
- 2) Анотовану структуру Морської Стратегії України винесено на громадське обговорення. Веб-сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: <https://menr.gov.ua/news/31381.html>
- 3) Балюк С. А., Медведєв В. В., Воротинцева Л. І., Шимель В.В. Сучасні проблеми деградації ґрунтів і заходи щодо досягнення нейтрального її рівня. Вісник аграрної науки. серпень 2017. С. 5. URL: http://agrovisnyk.com/pdf/ua_2017_08_01.pdf
- 4) Веб-сайт Державного агентства України з управління зоною відчуження. URL: <http://dazv.gov.ua/>
- 5) Веб-сайт Української кліматичної мережі. URL: <http://climategroup.org.ua/>
- 6) Веб-сайт Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника. URL: <https://zapovidnyk.org.ua>
- 7) Вода близько. Підвищення рівня моря в Україні внаслідок зміни клімату (повний звіт за результатами дослідження) / Голубцов О. Г., Біатов А. П., Селіверстов О. Ю., Садогурська С. С. Центр екологічних ініціатив «Екодія». URL: https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/voda_blyzko_report_full-c.pdf
- 8) Водна стратегія України на період до 2025 року (наукові основи) / за науковою редакцією М. І. Ромащенко, М. А. Хвесика, Ю. О. Михайлова. К., 2015. 46с. URL: http://iwpm.com.ua/wp-content/uploads/2015/10/11_03_2015.pdf
- 9) Водний кодекс України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%F2%E2%E0%E8%ED#w112>
- 10) Впровадження в Україні європейської ієрархії управління побутовими відходами (11.12.2018). Веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zhkh/teretory/vprovadzheniya-v-ukrayini-yevropeyskoyi-iyerarhiyi-upravlinnya-pobutovimi-vidhodami/>
- 11) Впровадження роздільного збирання твердих побутових відходів (ТПВ) станом на 01.10.2018. Веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/11/Dodatok-1.pdf>
- 12) Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>
- 13) Державна цільова програма «Ліси України», затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 16.09.2009 № 977. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/977-2009-%D0%BF>
- 14) Дещо про незаконний видобуток бурштину / О. Слободян, прес-секретар голови Держприкордонслужби України (07.08.2015 р.). URL: <https://ua.112.ua/mnenie/deshcho-pro-nezakonnyi-vydobutok-burshtynu-250536.html>
- 15) Екологічні паспорти регіонів за 2017 рік. Веб-сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: <https://menr.gov.ua/news/32629.html>
- 16) Єдиний реєстр Оцінки впливу на довкілля. Міністерство екології та природних ресурсів України. URL: <http://eia.menr.gov.ua/search>
- 17) Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки, затверджена Законом України від 21.09.2000 р. № 1989-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 47. Ст. 405.
- 18) Загальнодержавна програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року, затверджена Законом України від 24.05.2012 р. № 4836-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4836-17>

19) Загальнодержавна програма охорони та відтворення довкілля Азовського та Чорного морів, затверджена Законом України від 22.03.2001 р. № 2333-III. Офіційний вісник України. 2001. № 17. Ст. 717.

20) Закон України «Про відходи» від 05.03.1998 р. № 187/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80>

21) Закон України «Про охорону атмосферного повітря» від 16.10.1992 р. № 2707-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12>

22) Закон України «Про пестициди і агрохімікати» від 02.03.1995 р. № 86/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86/95-%D0%B2%D1%80>

23) Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010 р. № 2818-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>

24) Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>

25) Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 р. № 2456-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>

26) Звіт з аграрної політики «Вплив кліматичних змін на виробництво пшениці в Україні» (APD/APR/02/2016) / Д. Мюллер, А. Юнгандреас, Ф. Кох, Ф. Шірхорн. Проект «Німецько-український агрополітичний діалог». Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. К., 2016. URL: https://apd-ukraine.de/images/APD_APR_05-2016_impact_on_wheat_ukr_fin.pdf

27) Звіт про результати аудиту ефективності використання бюджетних коштів на ведення лісового і мисливського господарства, охорону і захист лісів в лісовому фонді та розпорядження об'єктами державної власності, які належать до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів України, затвердженого рішенням Рахункової палати від 25.10.2016 р. № 22-1. URL: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16750220/Zvit_22-1.pdf?subportal=main

28) Звіт Рахункової Палати України за 2016 рік (матеріал офіційний). К, 2017. С. 98. URL: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16751480/Zvit_RP_2016.pdf

29) Звітність 1-ТПВ розділ 1 за 2018 рік. Веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/TPV-1-2018.pdf>

30) Звітність «Санітарна очистка» за 2018 рік. Веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/TPV-4-2018.pdf>

31) Інтерактивна карта «Ukraine Sea Change Map». Центр екологічних ініціатив «Екодія». URL: <http://ecoaction.org.ua/projects/sealevel/index.html>

32) Качество атмосферного воздуха и здоровье. Основные факты. Информационный бюллетень. Всемирная организация здравоохранения. 02 мая 2018 года. URL: [https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/ambient-\(outdoor\)-air-quality-and-health](https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/ambient-(outdoor)-air-quality-and-health)

33) Кодекс України про надра від 27.07.1994 р. № 132/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80>

34) Конвенція про охорону біологічного різноманіття (1992). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030/print1361280240144740

35) Концепція Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.02.2006 р. № 70-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2006-%D1%80>

36) Концепція охорони та відтворення навколишнього природного середовища Азовського і Чорного морів, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 10.07.1998 р. № 1057. Офіційний вісник України. 1998. № 28. Ст. 1055.

37) Концепція реалізації державної політики у сфері розвитку діяльності в окремих зонах радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.07.2012 р. № 535-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/535-2012-%D1%80>

- 38) Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.12.2016 р. № 932-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2016-%D1%80#n8>
- 39) Концепція збереження біологічного різноманіття України, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 12.05.1997 р. № 439. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/439-97-%D0%BF>
- 40) Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. № 3852-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12?find=1&text=%F2%E2%E0%F0%E8%ED#w112>
- 41) Мінеральні ресурси України: щорічник. Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України». К., 2018. 270с. URL: http://geoinf.kiev.ua/M_R_2018_1.pdf
- 42) Мінприроди розробляє Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на 2016-2020 роки (дата розміщення інформації — 02.09.2015). Веб-сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: <https://menr.gov.ua/news/29738.html>
- 43) Морська доктрина України на період до 2035 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 07.10.2009 р. № 1307 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 р. № 1108). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF>
- 44) Наказ Державного комітету лісового господарства України «Про затвердження показників регіональних нормативів оптимальної лісистості території України» від 29.12.2008 р. № 371. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0610-09>
- 45) Національна доповідь про стан родючості ґрунтів України. Мінагрополітики України, Державний технологічний центр охорони родючості ґрунтів, НААНУ, Національний науковий центр «Інститут ґрунтознавства та агрохімії ім. О. Н. Соколовського, Національний університет біоресурсів і природокористування України. К., 2010. URL: http://www.iogu.gov.ua/wp-content/uploads/2013/07/stan_gruntiv.pdf
- 46) Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2015 році. Міністерство екології та природних ресурсів України, 2017. URL: <https://menr.gov.ua/news/31768.html>
- 47) Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 р. № 820-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80>
- 48) Національний план управління відходами до 2030 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.02.2019 р. № 117-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117-2019-%D1%80>
- 49) Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року, затверджені Законом України від 21.12.2010 р. № 2818-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>
- 50) Охорона довкілля та громадяни України. Дослідження практик, цінностей та суджень, травень 2018. URL: <http://www.rac.org.ua/uploads/content/481/files/envportraitpollreport2018.pdf>
- 51) Охорона лісу від незаконних рубок (станом на 14.01.2019 р.). Веб-сайт Державного агентства лісових ресурсів України. URL: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=118945
- 52) Оцінка екологічної шкоди та пріоритети відновлення довкілля на Сході України / ОБСЄ. К.: ВАІТЕ, 2017. 88 с. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/362581?download=true>
- 53) План заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 06.12.2017 р. № 878-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2017-%D1%80>
- 54) План заходів на 2018-2020 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12.09.2018 р. № 733. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2018-%D0%BF>
- 55) Потіха А. Проблема видобутку бурштину: сучасний стан та перспективи вирішення / А. Потіха. Україна: події, факти, коментарі. 2016. № 5. С. 36–44. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2016/ukr5.pdf>

- 56)** Прийнята Стратегія реформування лісового господарства України до 2022 року. Думки громадських активістів та експертів. Громадський портал Львова «Форпост», 21.11.2017 р. URL: <http://forpost.lviv.ua/txt/ekonomika/8242-pryniata-stratehiia-reformuvannia-lisovoho-hospodarstva-ukrainy-do-2022-roku-dumky-hromadskykh-aktyvistiv-ta-ekspertiv>
- 57)** Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2019-2021 роки, схвалений постановою Кабінету Міністрів України від 11.07.2018 р. № 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/546-2018-%D0%BF>
- 58)** Про нас. Веб-сайт FSC Україна. URL: https://ua.fsc.org/ua-ua/pro-nas/global_strategy
- 59)** Про об'єднання проектів Закону України про Програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки і про Національну програму збереження біологічного різноманіття на 2000-2015 роки: постанова Верховної Ради України від 14.12.1999 р. № 1289-XIV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1289-14>
- 60)** Про проект Закону України про Національну програму збереження біологічного різноманіття на 1999-2015 роки: постанова Верховної Ради України від 09.04.1999 р. № 599-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/599-14>
- 61)** Про результати перевірки використання у 2001-2002 роках бюджетних коштів на виконання заходів Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів / Підготовлено департаментом контролю використання коштів цільових бюджетних та державних позабюджетних фондів і затверджено постановою Колегії Рахункової палати від 12.06.2003 № 13-4. URL: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/39842>
- 62)** Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005-2025 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.09.2004 р. № 675-р. Офіційний вісник України. 2004. № 38. Ст. 2524.
- 63)** Проект Стратегії сталого розвитку та інституційного реформування лісового та мисливського господарства України на період до 2022 року, 11.08.2017 р. Веб-сайт Державного агентства лісових ресурсів України. URL: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=182224&cat_id=166243
- 64)** Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату, 1992 (ратифікована Законом України від 29.10.1996 р. № 435/96-BP). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044
- 65)** Реєстр громадських об'єднань. URL: <http://rgo.informjust.ua/>
- 66)** Реєстр Української національної платформи Форуму громадянського суспільства Східного партнерства. Веб-сайт Національної платформи Форуму громадянського суспільства Східного партнерства. URL: <http://eap-csf.org.ua/organizatsiyi-uchasni-tsi-natsionalnoyi-platfomi/>
- 67)** Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки» від 25.05.2011 р. № 577-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/577-2011-%D1%80>
- 68)** Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» у 2015 році» від 04.03.2015 р. № 213-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/213-2015-%D1%80>
- 69)** Склад учасників Робочих груп Української сторони Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС. URL: <https://drive.google.com/file/d/1f2RipiEHMyqeD3rrL-iaYWc3ayOULRLA/view>
- 70)** Склад Громадської ради при Мінприроди України. Веб-сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: <https://menr.gov.ua/timeline/Gromadska-rada.html>
- 71)** Стан підземних вод України, щорічник. Державна служба геології та надр України, Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України». К., 2018. 121с. URL: http://geoinf.kiev.ua/wp/wp-content/uploads/2018/07/2017_sajt.pdf
- 72)** Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» / За ред. О. М. Прокопенко. Державна служба статистики України. К., 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf
- 73)** Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», схвалена Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

74) Стратегія удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 07.06.2017 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF#n12>

75) Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014 р. (ратифіковану із Заявою Законом України від 16.09.2014 р. № 1678-VII). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011/paran81#n81

76) Указ Президента України «Про створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника» від 26.04.2016 р. № 174/2016. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/174/2016>

77) Управління відходами. Веб-сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: <https://menr.gov.ua/timeline/Vidhodi-ta-nebezpechni-rechovini.html>

78) Філіпович В. Є. Оперативний контроль поширення нелегального видобутку бурштину та оцінка збитків, заподіяних державі, за матеріалами багатозональної космічної зйомки. Екологічна безпека та природокористування. 2015. № 4 (20). С. 91. URL: <http://library.knuba.edu.ua/books/zbirniki/14/201520.pdf>

79) Шевченко О. Зміна клімату та її вплив на економіку, екологію, суспільство / Форум «Кліматична освіта-2018». К., 2018. URL: http://meteo.univ.kiev.ua/files/statti/shevch_prez.pdf

80) Що треба знати про пестициди / Державна установа «Полтавський обласний лабораторний центр Міністерства охорони здоров'я України». URL: <http://cdc.poltava.ua/derzhsanepidemsluzhba/news/221-shcho-treba-znaty-pro-pestytsydy.html>

81) Climate Change 2007: The Physical Science Basis. Summary for Policymakers. (IPCC). URL: <http://www.slvwd.com/agendas/Full/2007/06-07-07/Item%2010b.pdf>

82) FSC Україна. Факти і цифри. Станом на 01.03.2019 р. URL: <https://ua.fsc.org/preview.2019.a-624.pdf>

83) TAR Climate Change 2001: Impacts, Adaptation, and Vulnerability, Annex B: Glossary of Terms. URL: <https://www.ipcc.ch/report/ar3/wg2/>